rare

NYIKOLAJ JEVDOKIMOV

Kálvária tér

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ

J 62

rakéta regénytár

Sorozatszerkesztő
Kardos György

185618

NYIKOLAJ
JEVDOKIMOV

Kálvária tér

MAGVETŐ KIADÓ / BUDAPEST

НИКОЛАЙ ЕВДОКИМОВ

Страстная площадь

Наш современник, 1977. 6.

Fordította

BALKÓ ÁGNES

1986 APR 9
Csepel Művek Munkásotthona
Szakszervezeti üzemi Könyvtár

© Nyikolaj Jevdokimov, 1979
Hungarian translation Balkó Ágnes, 1980

185818

Mi történt velem? Mi ez – a távoli fiatalság utáni vágy szava, vagy talán ez lenne a közeli öregség első bánata, amely óhatatlanul arra kényszeríti az embert, hogy a múltba pillantson? Vagy a lelkiismeret hajt vissza az elfelejtett ifjúságba? De hát miért beszélek lelkiismeretről, nem vétettem az ellen az ember ellen, akit most leküzdhetetlen bánattal megpróbálok felkutatni. Réges-régen eltűnt az emlékeim közül, sok éven át eszembe sem jutott, talán most sem utána indulok, nem őt keresem, hanem saját magamat, a fiatal katonát, aki már sok mindent tudott a háború borzalmairól, de még semmit a magány rettenetéről.

Mi vonz az ismeretlen útra, miért indulok ahhoz az emberhez, aki csak egyetlen rövid pillanatra bukkant fel az életemben? Miért nem jutott eszembe több mint harminc évig? Miért éppen azt az elfelejtett

fiút keresem? Sem az arcát, sem a nevét nem tudtam már felidézni, de amióta megjelent az emlékezetemben, kitörölhetetlen, nyugtalanító álommá vált.

Nem, nem vétettem ellene. Igen, ártatlan vagyok, nyilvánvalóan. Ha vétkeztem egyáltalán, akkor magam ellen vétkeztem, akkori, réges-régen múltba tűnt önmagam ellen.

Hová megyek, miért? Mire keresem a feloldozást? Nem a bűn nem hagy nyugodni, nem a hirtelen feltámadt lelkiismeret – nem vádolom magam –, hanem szívből, keserűn sajnálom azt, ami visszavonhatatlanul eltűnt, nincs. Ma már tudom, hogy akkor mintha agyonlőttem volna magamat. Élete során egyszer mindenki fegyvert fordít maga ellen, és mert gyarló, tudatlan, könnyelműn a szívére céloz. Eleinte nem fáj a seb, de az évek múlásával feltétlenül hallat magáról, mint ahogyan váratlanul fel-felsajognak a már gyógyultnak hitt frontsebek is.

Hosszú ideig nem tudtam rájönni a ne-

vére. Még akkor sem, amikor egyszer az íróasztalomon egy halom papiros között ráakadtam egy régi noteszem lapjaira, abban az idegen, gyerekes ákombákommal firkált Viktor Travuskin nevére, még akkor sem emlékeztem, ki lehet az a Travuskin. Csak jóval később jutott az eszembe.

Viktor Travuskinnak hívták volna? Tényleg, Travuskinnak. Hogyan felejthettem el ezt a tisztán csengő, tősgyökeres orosz nevet, melynek a hangzása is oly sok gyengéd jóságról árulkodik? Ilyen neve csak jó embernek lehet. Az emberi nevek nem döntenek el semmit, mégis, valahol a nevek mélyén ott rejtőzik jellemünk titka. Travuskin – nyílt, tiszta, keresetlen név, alighanem a napfényes középorosz mezőkről.

Minden bizonnyal ostoba dolog valakit egy ősrégi cím alapján keresni, lehet, hogy vissza sem tért a háborúból, és ha igen, hány éve már annak, hányszor változtathatott azóta lakóhelyet. De én akkor is utazom, ha ostobaság... Nem tudok nem

utazni, utazni akarok, ha nem is tudom, miért...

Egyébiránt semmi sem véletlen, minden törvényszerű. És ez az út is talán már életem hajnalán elkezdődött. Vajon nem éppen akkor-e, amikor a vakációra anyám életemben először, egyedül indított útnak Moszkvából, a Tyerek partján fekvő kis kaukázusi kozákfaluba. Szerelmes voltam, naponta írtam leveleket egy osztálytársnőmnek, aki teljesen rabul ejtett.

Igaz, visszatekintve a múltba, nem vagyok egészen biztos, hogy a fiú, akire én emlékszem, azonos velem. Nem állítanám határozottan, hogy én vagyok, de arról sem vagyok meggyőződve, hogy másvalaki lenne. Az akkori kamasz és a mai férfi azonos nevet visel, van néhány közös emlékük is. Mindazonáltal azt a fiút és engem legfeljebb csak az a tudat fűz össze, hogy rokonok vagyunk, egyébként igen különböző emberek, és alighanem idegenek is vagyunk egymás számára. „Ő" nekem nem az „ént" jelenti, hanem egy bizonyos Fiút,

akiről még azt sem merném állítani, hogy közeli, jó barátom. Csak a sors különös szeszélye folytán lett némi közünk egymáshoz és azért, mert én tudok róla ezt-azt, amit senki más nem tudhat. Bár, aki korábban ismerte őt, és még emlékszik rá, valószínűleg sok olyasmit tud, ami nekem ismeretlen.

Én még élek, ő már nincs, eltűnt az érzéseivel, tiszta, őszinte kijelentéseivel és füllentéseivel. Más és ma már teljesen idegen emberek vagyunk, mégis valami okból valamennyi kimondott és ki nem mondott szaváért, elkövetett és el nem követett cselekedetéért engem terhel a felelősség.

Ha rágondolok, azt mondom, „én", holott sokkal igazságosabb lenne azt mondani, „ő"...

A Kaukázusban nyaraltam, és mindennap levelet írtam az osztálytársnőmnek, akibe szerelmes voltam...

Szerelmes természetű voltam. Először az óvodában lobbantam lángra. Az óvodai kislányt pontosan úgy hívták, ahogyan ak-

koriban szinte minden kislányt – Szvetlánának. Nyurga lábú volt, sárga hajában kék masni és a kezében egy nagy, piros labda. A húszas évek végén az efféle labdácskák valóságos kincsnek, messziről érkezett kincsnek számítottak. Akkortájt a moszkvai utcán könnyebben botlott az ember táncoló medvébe, mintsem gumilabdával játszó kisgyermekbe, ami valóságos csoda volt. Ilyen csoda volt Szvetlána birtokában is. Szvetlána rendes kislány volt, mindenkinek kölcsönadta. Ha a földhöz pattogtattuk, a labda vidám, ünnepi hangot hallatott, olyasmit, mint otthon az ágy alatt álló ládikó lakatja.

Egyébként a labdáján és a nevén kívül más nem is nagyon jut eszembe Szvetlánáról. A nevét is csak azért jegyeztem meg, mert beteg lett és meghalt. Életemben ez volt az első halál – megtudtam, hogy az emberek nem élnek örökké, valahová eltávoznak, ahonnan már nem térnek vissza, mint ahogyan Szvetlána is elment, és nem jött vissza többé, muzsikáló labdájával.

Akkor megkérdeztem anyámtól:

– A fák is meghalnak?

– Igen.

– Hát a madarak? A felhők? A kutyák?

– A felhők is, a madarak is – minden meghal.

– Én is meghalok?

– Sajnos – felelte anyám. – Majd egyszer.

– És te?

– Én is...

Kimondta ezt a két szót, „én is", és rettenetes érzés kerített hatalmába. Gyerekkorom egyik legélesebb emlékképe. Jól emlékszem a hirtelen rám törő rémületre. Emlékszem, még sírva is fakadtam. Mi ijeszthetett meg ennyire, hiszen abban a paradicsomi korban még nem érezhettem az elmúlás rettenetét?

Egyre csak zokogtam, anyám kétségbeesetten szorított magához, és sehogy sem tudott megnyugtatni.

– No várj csak, figyelj, elárulok neked egy titkot – mondta, mikor végre kicsit el-

csendesedtem. – De soha senkinek nem mondhatod tovább! Rendben?

– Rendben – ígértem meg.

– Halál nincs. Semmi sem hal meg, csak átváltozik valami mássá. A felhőből eső, az esőből fű, a fűből fa lesz...

– És az emberek?

– Ki mivé... Valamilyen madárrá... vagy állattá...

– És te?

– Nem tudom – felelte. – Talán kiscsikó szeretnék lenni, csikó, zöld réten.

– Én meg oroszlán, és majd megvédelek téged – jelentettem ki.

Anyám elmosolyodott és megcsókolt.

Drága Szvetlána, de gyorsan elfelejtkeztem rólad. Néha még eszembe jutottál, amikor anyám kihúzta az ágy alól a ládikót, elforgatta a lakatban a kulcsot, és a lakat éppen olyan vidám hangon kattogott, mint a te pattogó gumilabdád.

Aztán az első elemiben lettem szerelmes. Utána a másodikban. Szünet nélkül lángoltam, hol az egyik, hol a másik iskolai szép-

ség iránt. Észre sem vettem, mikor habarodtam beléjük, ideáljaim hosszú napokra rabul ejtették a szívemet. De azután egyszerre – magam sem tudom, hogyan és miért, a bálványozott lény hirtelen átváltozott csupa tintafolt Paca-Macává. Új ideált választottam magamnak, akit újfent megajándékoztam a lelkem kincseivel. Volt annyi eszem, hogy sohase valljak szerelmet választottjaimnak, így senki sem vádolhatott meggondolatlansággal vagy elvtelenséggel. Imádatom tárgyát sűrűn váltogattam, de függetlenségemet megőriztem, mígnem egyszer Ámor nyila engem is eltalált...

Varjának hívták, hozzá írtam a kaukázusi leveleket. De nem válaszolt, mert nem engem szeretett. Én pedig még ezer kilométer távolságról is hallottam a hangját, ruhája suhogását, láttam térdig érő, rozsszínű tömött varkocsait. Reménytelenül szerettem. Neki egy másik fiú tetszett, másik iskolából, bizonyára okosabb, szebb és jobb is nálam.

Nagyon szép lány volt. Tudtam, hol ál-

lok, megértettem, hogy nem vagyok méltó hozzá. És mégis reménykedtem, lehet, még azzal a gondolattal is megbékéltem, hogy jelentéktelenségemben sohasem kapok majd kegyes „igent" elkeseredett kiáltásomra: „Tetszem neked?" „Nem, nem, nem" – örökösen ez volt a válasza. Valószínűleg akkor alakult ki bennem egész életemre a kisebbrendűségi érzés, a bizalmatlanság az idegen szeretettel szemben, gondolván, ezt a szeretetet semmiképpen sem szánhatták nekem. Az én osztályrészem az örökös „nem", az „igen" nem nekem szól, abban valami csalás, hamisság rejlik.

A kaukázusi ház a vasút mentén állt, az Állomás utcában. Az elhaladó vonatok, amelyek a naptól csillogó síneken ismeretlen céljuk felé igyekeztek, meg-megremegtették a házat. Úgy tudtak ezek a vonatok sípolni, ahogyan manapság a szabványosított szirénákkal felszerelt Diesel-mozdonyok sohasem tudnak fütyülni. Gőzfütytyök harsantak fel éjjel és nappal, mind-

egyiknek megvolt a maga egyénisége, mindegyik hívott valahová.

Az udvaron élt egy kis gomolyagszerű kutyakölyök. Égnek álló farkát egész nap csóválta. Disznó is volt. A kiskapun át kisétált a kocsiútra, és egész nap a pocsolyában heverészett. Kecske dobogott körmével, amint meglátott, tüstént támadóállásba helyezkedett: roppant sértődékeny volt – én meg örökké piszkáltam, és öltögettem rá a nyelvemet.

A tiszta éjszakákban az állomás felett hunyorogtak a csillagok. Nappal rekkenő hőség volt, a fülledt levegőben távoli hegyek vibráltak, a fénytelen kék égen a tüzes kaukázusi nap szinte megolvadt, sugarai izzó lávaként csorogtak a földre. Lármásan zubogott a gyors Tyerek. A falu porban úszott. És sörszagú volt. A számtalan bódé felett, amelyek a helyi sörgyár termékét árulták, alattomos legyek zümmögtek. A Tyerek partján cigánytábor tüzei égtek. Cigányok jártak udvarról udvarra, jövendőt mondtak.

Hozzánk is betért egy fiatal cigánylány, karján beteg gyermekével. Arcán szenvedés tükröződött, és ettől magasztosan szép lett – mint a bánatos Istenanya. A háziasszony kihozott neki egy darab süteményt, pénzt csúsztatott a kezébe, és néhányat cuppantott a gyereknek. De vajon a sütemény, az aprópénz, az együttérző sóhajtások hozhatnak-e gyógyulást? Kihúztam a bőröndömből egy kis doboz gyógyszert, amit anyám csomagolt be előrelátóan a távoli útra, és a cigánylány kezébe szórtam néhányat az akkoriban nagyon divatos piros sztreptocidból, amely, úgy mondták, minden betegségből kigyógyít. A cigánylány azon nyomban a kicsi szájába gyömöszölt egy tablettát.

A gyerek, életem első páciense, felgyógyult. Néhány nap múlva már ott tipegett anyja bő szoknyája mellett. „Szépségem, jöjjön csak bátran, kártyát vetek, csak az igazat mondom" – kiáltotta vidáman a lány a kapu előtt, a kis purdé pedig meztelen, puffadt hasacskáját, mint a dobot, csapkod-

ta tenyerével, vállát rángatta, lábát rakosgatta, a szilaj cigánytánc lépéseit gyakorolta.

A fiatal anya a kerítés mögül ujjával magához intett.

Gyere, mindent elmondok, azt, ami volt, azt, ami lesz. Pénz nem kell.

Nem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy ingyen birtokába jussak a múltamat és jövőmet idéző igazságnak, és odanyújtottam a tenyeremet.

A cigánylány szemügyre vette, majd szétterítette a kártyáit. Fölényesen hallgattam a jóslatait. Mit össze nem hordott! Alig néhány nap múlva levelet kapok a feleségemtől, a huszadik évemben járok majd, amikor meghalok; két gyerekem lesz; embereket fogok gyógyítani, és sokáig fogok élni, de boldogtalanul, szomorún.

Az embernek nem adatott meg, hogy ismerje a jövőjét, és ez így igazságos, hiszen az ismeretlenségben ott rejlik az örök remény. Megfosztani az embert a reménytől annyi, mint elvenni tőle az élet értelmét és

Cs. M. Munkásotthon
Szaksz. Könyvtár

örömét. A cigánylány nekibuzdulva fantáziált, bizonygatva, hogy minden egyes szava – színtiszta igazság.

– Hogyan kaphatnék levelet a feleségemtől – kérdeztem –, ha egyszer nincs, és nekem még nem is lehetne feleségem?

– Nem tudom – felelte –, ezt mondja a kártya.

– Hogyan élhetek hosszú ideig, ha egyszer húszévesen meghalok?

– Nem tudom. Így mutatja az életvonal.

Egy csepp logika sem volt a cigánylány ostoba fecsegésében. És mégis...

Mégiscsak embereket gyógyítok, bár fiatalkoromban meg sem fordult a fejemben. A jóslat betelt. És betelt más is...

Akkor, azon a tikkasztó kaukázusi nyáron csak egyetlenegy levelet kaptam – az osztálytársnőmtől, a megmásíthatatlan, keserű „nemmel". Eltelt néhány év, visszatértem a frontról, és én újra feladtam a kislánynak a magam reménytelen kérdését. Ő elcsodálkozott rendíthetetlenségemen, és bár sem „igent", sem „nemet" nem

mondott, engedelmesen eljött velem az anyakönyvvezetőhöz. Alighanem megsajnált, mert gyenge és törődött voltam, hiszen nemcsak a frontról tértem vissza, hanem a másvilágról is. A jósnő nem hazudott: meghaltam, amikor még a huszadik évemet sem töltöttem be.

Minden beteljesedett. Persze badarság az egész, hogy is lehetett volna képes a cigánylány túlszárnyalni az időt és bepillantani a jövőbe? Kétségkívül, sok évvel később, ahogy felidéztem a jövendöléseit, én magam alkottam meg a cigányprófécia legendáját, és már annyira hiszek saját elméletemben, hogy magam sem tudom, létezett-e egyáltalán az a cigánylány.

Nem, létezett. Élt, és bepillantott a sorsomba, s megelőzte az időt, megjósolta korai halálomat és hosszú életemet.

Idő előtt haltam meg, húszéves koromban. Az élet még pislákolt bennem, amikor egy ellenséges tüzértámadás után a társaim felszedtek. A külvilág már megszűnt számomra létezni. Csak a fájdalmat éreztem.

A kín szétfeszített, nem tudtam elviselni, és útban az egészségügyi zászlóalj felé meghaltam.

Húsz év – nem is olyan kevés, teljes élet. Hiszen én tudtam, hogy már nem gyerek, éretlen fiúcska, hanem felnőtt férfi vagyok. Csak most, hogy a hatodik évtizedet taposva keresem magamban fiatalságom hangulatait, áltatom magam azzal a jóleső érzéssel, hogy az ember egészen öregkoráig gyermek maradhat. Akkor, húszévesen csak anyámnak voltam gyerek, valójában többet és biztosabbat tudtam az életről, mint ma, ötven-valahány évesen.

Úgy haltam meg, hogy gazdag élet volt a hátam mögött. Próbáltam szenvedést és boldogságot. Megismertem a viszonzatlan szerelem hatalmas, tisztító erejét, amely keservesen kínzó, de örömteli is.

Nem, nem gyerekek vesztek oda a háborúban. Értelmes lények pusztultak el, testükben fiatalok, de gondolkozásukban érettek. Persze senki sem akart meghalni, de mindenki tudta, mi a kötelessége. Húsz-

éves fiúk úgy haltak meg, hogy megismerhették az egyik legfontosabb emberi érzést – a kötelesség és bűntudat érzését. Ez a tudat gyakran rokona a szánalomnak, a felelősségérzésnek vagy a lelkiismeretességnek, mégis sokkal szélesebb, mert tengelye mindezeknek az érzéseknek, benne foglaltatik az ember rendeltetésének értelme és titka.

Teherautón szállítottak az egészségügyi zászlóalj felé. Hallottam, hogyan távolodik tőlem az élet. Semmire sem gondoltam, nem tudtam már gondolkodni, csak azt figyeltem, hogyan szivárog el belőlem a meleg.

A lassan távozó meleggel múlt el a fájdalom is. Könnyű, majdnem súlytalan érzés költözött belém. Csodálatos volt: hosszú szenvedés után hirtelen megbékélés, egy olyan pillanat, amelyet csak a nyugalom gyönyörűségének lehet nevezni. Nem, azt nem tudtam, hogy meghalok, de a megbékélés pillanata volt a halál pillanata. Mögötte már a pusztaság, a semmi, a nemlét.

Tehát az élet utolsó pillanatában az embernek jutalom adatik; nem kétségbeesés, nem szenvedés, hanem öröm járja át.

Tehát a halál pillanata nem iszonyatos, hanem örömteli? A természet nagyszerű bölcsessége munkál itt. Nem a halál pillanata szörnyű. A várakozás rettenetes erre a percre, azok a keserű, önző gondolatok, hogy te nem létezel, az élet pedig nem áll meg, és minden úgy halad tovább, mint annak előtte. Az elmúlás tudata a szörnyű.

Jó néhány napon át lebegtem a semmiben, időn és téren kívül. Pontosabban szólva én magam nem is léteztem, a kórházi ágyon csak öntudatától megfosztott testem feküdt, amelyet az emberek kereszt- és vezetéknevemen szólítottak. Azután visszatértem a hosszú álomból – vagy a rövid halálból? –, a semmiből, és érzékelni kezdtem a fájdalmat, a hideget és meleget, hangokat kezdtem hallani, meg tudtam már különböztetni a fényt és árnyékot.

A világ, amelybe a nemlétből visszacsöppentem, névtelen volt a számomra –

képtelen voltam visszaemlékezni a szavakra, amelyek a tárgyakat, a természet jelenségeit és az érzéseket jelölték. Nem ismertem sem a múltamat, sem a jelenemet. Az élet a nyugalom vagy fájdalom, éhség vagy jóllakottság érzetére korlátozódott csupán.

Újra megtanítottak a szavakra, a kimondásukra. Nagyszerű volt – felfedezni, hogy mindennek van neve. Ennek a tárgynak például „szék" a neve, amannak meg „asztal", „ágy", „ablak". Az ablak mögött pedig a napocska van. A nap az égen van. Az ég kék, az eső áttetsző, a szememből folynak a könnyek, a mellkasomban lüktet a szív. A fán madár ül. Sokféle madár létezik, de ez a legvidámabb – a veréb. Moszkvában él az édesanyám, a mamám. Mama! Mamácska! Emlékszem rád! Mama! Valamikor, sok évvel ezelőtt egyszer már megtanultam ezt a szót, és valahányszor csak kiejtettem, szeretetet, vigasztalást és nyugalmat találtam benne. Most újra visszataláltam ehhez a szóhoz, az életerő és a jóság forrásához. Kisgyerekként újra a mamát hívtam...

Anyám rendkívüli ember volt, egyetlen szenvedély éltette, amely egész életének értelme és öröme lett. Mint mindenkinek, neki is sokféle elfoglaltsága és teendője akadt, lelkesen vetette bele magát a munkáiba, egzaltált, nyugtalan természetéhez híven. De a legfőbb dolog, ami jellemét meghatározta, az a szeretet volt. Irántam? Igen. Vagyis nem. Én már csak az okozat voltam. Még meg sem születtem, de a szenvedély, ez a szeretet már élt anyámban.

Sokáig nem tudtam, hogy tiltott szerelem vére folyik ereimben, hogy törvénytelen kapcsolat gyümölcse vagyok, öröm és gyönyörűség anyámnak, bűn és szenvedés apámnak.

Kezdetben apám számára ez a szerelem tényleg bűn volt, de anyám egész életét beragyogta. Nem kettőnket szeretett élete utolsó napjáig, hanem csak egyikünket – őt, apámat. Benne engem látott, bennem őt. Én – ő voltam. Azért is jöttem a világra, hogy mindig emlékeztessem a szeretett férfira.

Két életet hordoztam magamban, egy ideig mit sem gyanítottam, nem éreztem, mekkora felelősség nyugszik rajtam, csak jóval később tudtam meg, hogy – én a tűz őrzője vagyok, hogy az én életem úgy van kigondolva, hogy a megismétlése legyen annak a másik életnek. Én nemcsak magam vagyok, hanem egy darabkája valakinek, annak a gondterhelt, ősz hajú férfinak, aki évente egyszer-kétszer ellátogatott hozzánk a szibériai iparvárosból.

Anyámmal elé mentünk az állomásra. Anyám kézen fogva keresztülvonszolt a tömegen, mint egy nagyra nőtt babát, én pedig izgalmától megfertőzve futottam vele, nem is értve, miért és hová rohanunk. Anyám fogta a kezemet, de rólam elfelejtkezett: már nem itt volt, nem velem. Nem vette észre, mikor eresztette el meggémberedett karomat, s bízott a sors szeszélyére az érkező utasok és holmik, a várakozók, hordárok, pirog- és fagylaltárusok forgatagában. Abban a percben, amikor anyám elengedte a kezemet, felébredt bennem az

ősi életösztön: az ökleimmel hadonászva tettem szabaddá az utat, lábak között bujkáltam, négykézláb másztam, de nem maradtam el anyámtól, aki szélvészként száguldott végig a peronon, egy hosszú átmeneti kabátos, szemüveges férfihoz, aki anyám közeledtére sietve lekapta a szemüvegét.

Anyám, még a száguldás lendületével, egy szempillantás alatt átkarolta, és a nyakában termett. Nem mentem oda, távolabb álltam meg tőlük, szégyelltem anyám viselkedését, leplezetlen és túláradó érzelemkitörését. Esetlennek éreztem magam, gyerek voltam, nem érthettem még, hogy ez nem alakoskodás, nem szenvelgés, hanem az önfeledt szerelem, a magasztos, tiszta és őszinte érzelem, amelyet anyám képes volt egész életében megőrizni. Tudtam, hogy a férfi az apám, de a kíváncsiságon kívül semmi mást nem éreztem iránta.

Az állomásról bérkocsin mentünk haza. Akkoriban, a harmincas évek elején, a konflisok és fiákerek már végnapjaikat él-

ték, de még nem szorították ki őket teljesen az autók. Az autó és a bérkocsi is csak kevesek számára elérhető luxus volt, és szinte megfizethetetlen a mi számunkra. Gyerekkoromtól hozzászoktam a nélkülözéshez, mint az emberi létezés természetes állapotához, sohasem irigyeltem azokat, akik számára az élet tőlem tiltott javai hozzáférhetők voltak.

Ám attól a perctől kezdve, hogy a bérkocsiba beültem, egy csapásra más emberré változtam, koldusból milliomossá. Osztályöntudatom egy szempillantás alatt elpárolgott, az élet urának felsőbbrendűségét éreztem a gyalog járó emberiség felett. Majd szétfeszített a büszkeség, a hiúság, a boldogság. Ebből állna hát a boldogság – öntelt, elbizakodott fölényből, mindenhatóságod tudatából, hogy úgy érzed, különb vagy másoknál? És ez a „különb" milyen könnyen elérhető, milyen olcsón – csak helyet kell foglalnod egy bérkocsi párnázott ülésén, és máris a világ felett állsz – nem vagy többé rab, hanem uralkodó!

A konflis végigszáguldott a kora reggeli, szinte még kihalt Moszkván. A lovak patkói szikrát hánytak a kockaköveken. Egyhangú, döngő csattogásuk tompán visszhangzott. A ló hangosakat szellentett, könnyedén, kecsesen futott, sima, fényesre kefélt fara úgy bukkant elő a kocsi válla mögül, mint egy hatalmas hal háta a tenger mélyéből.

A lószag ismeretlen, falusi világot idézett. A falu idegen volt a számomra, olyan távoli vidék, ahol pocakos kulákok lefűrészelt csövű puskákból lövöldöztek a szegény vörösökre; ahol az első kolhozok már betakarították az első bő termést. A falusi életről szerzett ismereteimet a múzeumi kirándulásokra emlékeztető iskolai kirándulásokon tökéletesíthettem, ahol, egyebek között, meggyőződhettünk arról, hogy a zsemle nem a fán terem. Mi, városiak semmit sem tudtunk a faluról – számunkra a falu az úttörőtáborokra, a szigorúan megrendszabályozott fürdésekre a folyóban, az éjszakai, erdei tábortüzekre, sült

krumplira, a gyümölcsösök elleni rablótámadásokra, a helybeli srácokkal, a más elemi és szervezetlen tömeggel vívott harcainkra korlátozódtak.

Városban nőttem fel, és amikor már régen benőtt a fejem lágya, még akkor sem tudtam megkülönböztetni a nyárfát a fűzfától, a tüdőfüvet a csormolyától, a gilisztaűzőket a seprőfüvektől. És még így is közelebb voltam a földhöz, a természethez, mint manapság a gyermekeim, akiket kiskoruktól kezdve megfertőzött a technika. Fiam legmegrendítőbb élménye gyermekkorából az, amikor egyszer lovat látott a moszkvai utcán.

Nyikita ötéves volt, lefekvés előtt mindig sétáltunk egyet. Egy alkalommal rémülten kiáltott fel, mert egy élő ősállatot, egy szörnyeteget látott, és sehogyan sem sikerült elhitetnem vele, hogy ilyen a valódi ló, és ez éppen olyan ló, mint amilyet a televízióban szokott látni. Akkor én is nagyon megijedtem, nem nő-e fel majd úgy egy nemzedék, hogy számára a valódi élet

nem más, mint annak televíziós visszatükröződése. Az élő lovat a kisfiú hazugságnak tartotta, az igazság a kitapinthatatlan, kék kópia volt a képernyőn.

Hogy mitől is ijedtem meg annyira, amikor rápillantottam rémült, becsapott fiamra? Vajon az ábránd és kiábrándulás, az igazság felfedezése, az azt követő tévelygés, majd az igazság újbóli felismerése – nem az élet örök, elkerülhetetlen körforgása? Vajon az a gyötrő folyamat, amelynek során ősrégi alapszabályokat, alaptörvényeket fedezünk fel magunknak, nem szükségszerű része-e minden ember életének?

Suhant velem, a pillanatnyi hatalmától megrészegült gverekkel, a ló, száguldott fürgén kopogva. Patái szigorún csattogtak, mint a kasztanyetták. A kocsi keresztülhajtott a Kálvária téren, és beállt az udvarunkra. Méltóságom teljes tudatában lepattantam róla, szentül meggyőződve, hogy mozgásom könnyed és elegáns, mint azoké a fiataluraké, akikben annyit gyö-

nyörködtem a forradalom előtt játszódó filmekben, s akiket, mint öntudatos úttörő, természetesen gyűlöltem.

Lepattantam a kocsiról, és gyors tekintettel végigpásztáztam az udvart, nem figyelnek-e valamelyik ablakból, gyönyörködve vagy irigykedve. És mert néztek, elégedett voltam, és végigjátszva a szerepemet, lassú, kimért léptekkel, továbbra is méltóságteljes arccal a feljárat felé tartottam. A jelenet jó néhányszor így zajlott le. Egyszer azonban olyan szerencsétlenül perdültem le a kocsiról, hogy megcsúsztam és elterültem, egyenesen bele a pocsolyába. Egyetlen ünnepi öltözékem – a kék matrózruha – egy pillanat alatt csupa sár lett. Ahogy tisztogattam magam, szememben a megaláztatás könnyeivel, egész lényemmel éreztem, hogy ötemeletes házunk minden egyes ablakából engem bámulnak, és természetesen rajtam nevetnek.

Az előadás véget ért, az élet urának játéka dicstelenül végződött. Tulajdonképpen ebben a tragikomikus finálében nagy igaz-

ság rejlett. Vajon nem így végződik-e minden efféle játék? Minden egyes árulás, még önmagunk elárulása is, előbb vagy utóbb elnyeri büntetését, mert az ember alkotta törvényeken kívül vannak ősi morális törvények is, melyek rendíthetetlenül működnek, mint ahogyan a föld forog, és az évszakok váltakoznak, mint születésünk és halálunk. Nem ma, nem is holnap üt a leszámolás órája, lehet, hogy csak sok év múltán, nem is a te életedben következik be, de egyszer biztosan eljön, és a halálod után – az utódok rosszalló emlékezetében él tovább.

Apámmal meglehetősen bonyolult kapcsolatban álltam. Jobban mondva semmiféle kapcsolat nem volt, és ezért volt minden bonyolult. Betolakodott, idegen testnek éreztem kis szobánk megszokott világában. Ő pedig belátta ezt, és nem is igyekezett megnyerni magának.

Nem kényeztetett – én nem akartam –, csak szemmel tartott. Éles, figyelmes szeme volt, amely önálló életet élt. Arca neve-

tett, a szeme bánkódott. Az arca éberen figyelt, a szeme szunyókált. Az arca aludt, a szeme vibrált. Átható, éles tekintete elidőzött egyes tárgyakon, szinte hozzájuk tapadt, s ilyenkor mozdulatlanná vált, akár a vakok pillantása, amely nem a külvilág, hanem a belső én felé fordul. Annak az embernek a tekintete volt ez, aki örökös szellemi feszültségben élt, s akinek az agya, mint valami perpetuum mobile, folyton dolgozott. Kezdetben ez a tekintet megrémített, azután rájöttem, nemhogy veszélyt, de még érzelmeket sem rejt magában; feszült figyelem, ténymegállapítás, de sohasem következtetés. Szemében nyoma sem volt annak a lobbanékonyságnak, amely anyám arcát oly élénkké tette.

Anyám tíz évvel volt fiatalabb nála. Apám abban az évben építette első üzemét, amikor megismerkedtek. 1921-ben találkoztak, anyám huszonöt múlt, apám pedig a harminchatodikban járt, és nős volt. A felesége az a híres színésznő volt, aki elsőként játszott Szibériában bolsevik hősnőt,

amiért aztán, az előadás után, hazafelé menet, kegyetlenül megverték. Eltörték a lábát, megroppantották a gerincét. Többé nem tudott lábra állni.

Huszonöt éves korára anyám már egy teljes életet tudott maga mögött, amely egyáltalán nem hasonlított arra, amely eljövendő apámmal való találkozása után várt rá. Túl volt egy házasságon és egy válláson. Sivár, unalmas, boldogtalan házasságban élt. Hamar rájött, hogy tévedett, hogy nem szereti a férjét, aki gyöngéd ugyan és figyelmes, s alapjában jó ember is. A férfi nem értette meg, miért ment el tőle, neki pedig még arra sem volt ereje, hogy elmagyarázza a férjének, önmagának nem tud hazudni! Nem másvalaki miatt hagyta ott – nem más lakásba, hanem saját magához indult el. A férfi nem hitt ebben, és a legkézenfekvőbb magyarázatot választotta: megcsalták.

Mindig logikus magyarázatot igyekszünk keresni, mind a magunk, mind a mások cselekedeteire, mintha ezzel igazolhat-

nánk tetteinket. Pedig fontos és felelősségteljes lépéseink gyakran olyannyira következetlenek és ostobák, hogy igen nehéz hétköznapi magyarázatot találni rájuk. Anyám sohasem tudta megindokolni, miért választotta a magányt és nélkülözést a férje helyett, aki szeretettel és gondoskodással vette körül. Elment, mert elhidegült tőle – ez az elsődleges, a legegyszerűbb indok. Ám ez a magyarázat volt a legérthetőbb és a legvilágosabb mindazoknak, akik csak felületesen ismerték anyámat. Ma már értem, hogy hirtelen szökése mögött nem volt más, mint a páni rémület a nyugalomtól, a lélek csendjétől, amely egyre inkább beborította őt a hagyományos családi tűzhely mellett. Sohasem vonzotta a csendes kikötő, egész életében a külső és belső függetlenségre vágyott.

Szökése valóban nagyon ésszerűtlennek hatott. De önmaga számára következetes lépés volt, ésszerűbb, mint férje otthonában maradni. És abban van-e logika, hogy én most ismeretlen világba indulok, egy ré-

ges-rég elfelejtett ember után kutatok? Megmagyarázható-e ez a lépés, ha én magam sem tudom megindokolni? Ki ért meg engem, ha elmondanám, magam sem tudom, miért, mi okból utazom, de érzem, hogy utaznom kell? Régen ilyenkor azt mondták: „titokzatos erő vonzza", de ma már nincsenek titokzatos erők, mégis jó néhány elhatározásunk legpontosabb indoklása ennyi: titokzatos erő vonzza.

Titokzatos erő vonta ki anyámat férje házának csendes kényelméből, s vitte az egyetemre, ez késztette arra, hogy beleszeressen egy hatalmas üzem nős építésvezetőjébe.

Apám csak rövid ideig, mindössze néhány napig maradt Moszkvában, de szinte mindig házon kívül volt – ezernyi dolga akadt. Még esti szabad óráiban is a folyosóról telefonálgatott, a szomszédok köz meg nem elégedésére. Nem szavakban, hanem számokban beszélt. Két vagy három kedvenc szava volt, azokat ismételgette – „tonna", „köbméter", „rajta". Halkan, sőt

lágyan ejtette a szavakat, nem dühöngött, nem káromkodott, ellenkezőleg, ha valami nem tetszett neki, jegesen tárgyilagos hangra váltott, kelletlen, könyörtelen lett. Ha ilyen beszélgetések után belépett a szobába, mindig féltem tőle: arca ijesztően kemény, szeme vészjóslóan hunyorog, ajka makacsul összeszorítva. Csak lassan, nagy erőfeszítés árán tért meg a gondolataiból anyámhoz és hozzám.

Zaklatott, ideges volt az életünk vele. Folyton az volt az érzésem, hogy valahová sietnünk kell, valamit el kell végeznünk, mozdulataink felgyorsultak. Korábban keltünk, később feküdtünk, sietve ettünk, sietve beszéltünk, mintha csendes szobánkba behatolt volna az apám vezette távoli építkezés feszült életének lüktetése.

Apám elutazott, mi pedig sokáig ugyanabban a felfokozott ritmusban éltünk, amellyel akarva-akaratlanul megfertőzött bennünket. Cigarettáitól szobánkban sűrű dohányszag maradt vissza, anyám mégsem engedte kinyitni az ablakot: azt akarta,

hogy apám illata minél tovább velünk maradjon. Utcáról jövet összecsücsörítette a száját, és kéjesen, behunyt szemmel szívta magába a fülledt, áporodott levegőt, mintha bort inna. „Milyen édes, édes" – suttogta, bár a szobában már réges-régen nem édes, hanem savanyú volt a levegő.

Önfeledten szerette az apámat, fanatikus megszállottsággal. Apám is szerette őt. De hogy miért nem éltek együtt – nem értem fel ésszel. Nem értettem, miért nem él velünk, miért él valahol Szibériában a feleségével, akit nem szeret. Persze hogy nem szereti, hiszen nem lehet egyszerre két asszonyt szeretni. Bár anyám azt mondta, igenis lehet két asszonyt szeretni, és az embereknek kötelezettségeik vannak, hogy apám nem hagyhatja el súlyosan beteg feleségét, én csak nem tudtam megmagyarázni magamnak, miért azt az asszonyt sajnálja apám és miért nem minket? Hiszen ha ahhoz az asszonyhoz jó, kegyetlen magával is, velem és anyámmal is. Még a felesége

halála után is majdnem két évig élt egyedül apám, távol tőlünk.

Tizenhárom éves voltam, amikor végre Moszkvába költözött, és velünk kezdett élni, a mi kis szobánkban. Velünk élt, és én ráeszméltem, hogy mindig, egész életemben őt vártam, őt szerettem, ő volt az, aki után vágyakoztam.

Soha nem mutattuk ki érzelmeinket, mégis tudtam, hogy a felnőttek közül ő ért meg engem leginkább. Lehetséges, hogy nem is annyira megértett, mint inkább tapintatosan bánt érzéseimmel és gondolataimmal. Pedig nem voltam könnyű ember.

Apám kivételével minden felnőtt erkölcscsősz volt. És persze nem vették észre, hogy prédikációik primitívek és egyformák. A felnőttek – más világ, nem ellenséges, de nem is baráti, és nem kevés stratégia szükségeltetik, hogy megőrizhessük szuverenitásunkat és függetlenségünket. Nekem ez nehezebb volt, mint a velem egykorúaknak: a felnőttek állandóan arra oktattak, hogyan kell élnem. Intelmeiket

már kívülről fújtam, akár az egyszeregyet, és tulajdonképpen szívesen betartottam volna őket, de képtelen voltam rá: másféle törvények szerint éltem és cselekedtem, akárcsak korosztályom tagjai is. Tudtam, jól kell tanulni, képes is lettem volna, de rosszul, lustán tanultam, és a legkisebb hajlandóságot sem mutattam egyik tárgy irányában sem. Tudtam, hogyan illik az órán ülni, mégis izegtem-mozogtam, zajongtam, torpedót játszottam, kibámultam az ablakon, papírgalacsinokkal dobálóztam vagy szunyókáltam, vagy az életről elmélkedtem. Szünetben a folyosón rohangáltam, ahogyan ma a fiam rohangál, a W. C.-ben cigarettáztam, majd utána gondosan kiöblítettem a számat. Még a bort is megkóstoltam, néhányszor a házbeli srácokkal iddogáltunk idegen kapualjakban és lépcsőházakban.

Anyám sokat szenvedett miattam, tudtam jól, bántott is a dolog, de az életemen nem tudtam változtatni. „Gyenge jellem vagy, alantas szenvedélyek rabja" – mon-

dogatta anyám és a tanáraim is. Az fájt nekik, hogy nem tudtak a jó útra téríteni. Én mindamellett szilárdan hittem, hogy állításuk, miszerint én gyenge, rongy ember vagyok, ösztöneim rabja – erős túlzás, így nem igaz. Tudtam magamról, hogy jó ember vagyok. Mint minden embernek, nekem is vannak rossz tulajdonságaim. Persze hogy vannak. De korántsem ezek a negatív vonások határozzák meg az igazi énemet. Sok félreértés származik abból, hogy a felnőtt emberek nem értik meg a növőfélben lévő embereket.

Anyámat sohasem kritizáltam, egyetlenegyszer sem törtem pálcát felette, még akkor sem, amikor megbüntetett. Nyilván nem boldogult velem egykönnyen, s mint minden gyerek, én is sok keserűséget okoztam neki. De szinte sohasem éreztem bűnösnek magam, mert nem tiszteletlenségből viselkedtem így vagy úgy, hanem mert egyszerűen úgy véltem: nem ért meg engem, nem látja be, hogy jó ember vagyok, akkor is, ha ellenére teszek, hogy be-

csületes maradok, ha be is csapom. Ő figyelt kritikusan engem, ő talált bennem több hibát, mint erényt, de nem ítéltem el. Nem is nagyon tudtam ítélkezni, kritikai érzékem meglehetősen fejletlen volt, és ez megmutatkozott mind anyámhoz, mind az emberekhez, a környező világhoz való viszonyomban.

Igaz, tizenöt-tizenhat éves koromban fürkészni kezdtem anyámat és apámat – hogyan öltözködnek, milyen a járásuk, miképpen és miről beszélnek, holott korábban mindez hidegen hagyott.

Egyszer sem hallottam, hogy anyám és apám veszekedtek, de tudtam, hogy néha összekapnak. Mi miatt? Miért? Hiszen szerették egymást. Az ilyen napokon anyám, rossz hangulatát titkolva előlem és környezete elől is, igen jókedvűnek tettette magát. Ilyenkor idegen mosollyal mosolygott, idegen nevetéssel nevetett. Apám pedig, ahogy hazajött, szó nélkül nekiült a papírjainak, vagy a várost rótta. Szeretett

egyedül csavarogni, és amikor fáradtan hazatért, így szólt jókedvű anyámhoz:

– Ó, mennyire hiányoztál már, kis krokodilom! – arcon csókolta, mire anyámról tüstént eltűnt a mesterkélt jókedv, és visszaváltozott olyanná, amilyen mindig is volt.

„Kis krokodil" – ez volt mind között a leggyengédebb becézésük. Miért? Nem tudtam, de azt igen, hogy ez a szó tartotta össze anyámat és apámat az életük legnehezebb pillanataiban is. A kívülállóknak nevetségesnek és szentimentálisnak tűnhet mindez, pedig a „kis krokodil" varázsige volt. Apám nemcsak a becenevet ragasztotta anyámra, hanem mindenféle krokodilt ábrázoló játékot, melltűket, jelvényt, apró tárgyakat ajándékozott neki. A szobánk telis-teli volt krokodilokkal, valóságos és a maga nemében egyedülálló gyűjteményt képeztek, néhány darab idősebb volt nálam is, még a születésem előtt költöztek hozzánk.

Apám nem egészen három évig élt ve-

lünk. Hirtelen esett ágynak. Anyámmal majd mindennap meglátogattuk a kórházban.

Rohamosan fogyott. Nem is csak fogyott, hanem valósággal összeesett, izmai elsorvadtak, csak betegesen áttetsző, sárga bőre tartotta össze csontjait. Nagy feje kicsiny gyermekkobakká zsugorodott össze, szeme beesett, pofacsontja kiugrott. Apám vékonyka karjaival igyekezett eltakarni előlünk a testét.

A rák gyors munkát végzett, és mindnyájan tudtuk, egy hónap, egy hét múlva meghal. Ő is tudta, hogy meg fog halni, hogy ismét magunkra fog hagyni minket.

Amikor utoljára mentünk be hozzá, apám úgy tett, mintha jelentéktelen semmiség miatt kényszerült volna ágyba, és mosolygott, anyámat kedvenc becenevén szólította. Anyám is belement a játékba, mindenféle bolondságot mesélt neki a tavaszi időjárásról, a szomszédokról, átadta az ismerősök és kollégák üdvözletét. Anyám még nevetett is a „vidám" nevetésével. De

egyszer csak nem bírta tovább, felzokogott, majd gyorsan elcsendesedett, és bocsánatot kért pillanatnyi gyöngeségéért:

– Ne haragudj, kérlek, magam sem tudom, miért sírok. Hiszen meggyógyulsz...

– Nem kell, kis krokodil – mondta apám, és erőtlen kezével meg akarta anyám haját simogatni, de nem bírta. – Olyan kevés van hátra, miért áltatnánk egymást, én még ma meghalok...

Mosolyogva mondta, de engem megijesztett beteg hangjának nyugalma, amelyben sem szomorúságot, sem eltökéltséget nem éreztem.

– Nem, nem! – suttogta rémülten anyám.

– De igen, kedvesem, az életben annyi hibát, annyi kisebb-nagyobb gyalázatosságot követünk el, hogy össze sem számolhatjuk; gyakran, ki tudja miért, eláruljuk önmagunkat és másokat is. Büntetésnek is kell lennie, nem? A büntetés pedig mindig ugyanaz – halálos ítélet...

– Uramisten, mit beszélsz! – kiáltott fel kétségbeesetten anyám, és valamiért félretolt apám elől. – Nagyszerű ember vagy – mondta anyám sírva –, boldog vagyok veled, és mind a ketten szeretünk téged... Na, kisfiam, mondd meg, drágám, mondd meg apádnak, mennyire szeretjük, mondd már!

Kétségbeesetten, könyörögve nézett rám, de én egyetlen szót sem bírtam kinyögni. Mintha kővé meredtem volna. Anyám arra kért, hogy a szeretet utolsó szavát én mondjam ki haldokló apámnak, és én nem bírtam kinyitni ostoba, megátalkodott, néma számat, bent rekedtek a szavak.

– No jó, eleget érzelegtünk – mondta apám gyöngéden –, elfáradtam. Menjetek, alszom egy kicsit.

Anyám megcsókolta apámat, és engem is odatuszkolt, hogy megcsókoljam, én azonban haboztam; nem olyan könnyű odahajolni és megcsókolni a beteg, szinte idegen, túlvilági arcot. Haboztam, apám

egy szempillantás alatt megértette tétovázásom okát.

– Menjetek a csodába – mondta vidáman –, elég a majomszeretetekből. Szervusz, fiam!

Visszaköszöntem: „Szervusz!" – és elmentünk.

Egy óra múlva pedig telefonáltak a kórházból, hogy apa meghalt.

A nővérek visszaadták az ételt és gyümölcsöt, amit anyám még bevitt, de apám már nem evett meg, átadtak egy könyvet, amelyet olvasott, és egy jegyzetfüzetet. A blokk egészen új, tiszta volt, csak egyetlen beírást találtam benne. Azt a beírást én egész életemben nem felejtem el. A füzetet elrejtettem, hogy senki idegen ne olvashassa el apám utolsó szavait, amelyeket csak önmagának és nem idegeneknek fogalmazott meg, még csak nem is anyámnak vagy nekem.

„A természetes halál igazságos. Mindig féltem a haláltól. A polgárháborúban, a fronton – a golyótól, azután minden egyes

betegségtől. Most már értem, hogy így kell történnie. Szükség van rá, hogy az élet megújulhasson. Nehéz búcsúzni a nyírfától, a naptól, a hótól, a szeretett asszonytól, a munkámtól, a fiamtól, de kell, el kell mennem. Úgy szeretnék élni! De meg kell halnom, hogy átengedhessem a helyem másoknak, akik majd utánam élnek a földön – a fiam gyerekeinek, unokáimnak, a jövő embereinek. Hogy az élet örök lehessen, valamennyiünknek meg kell halni..."

Apámat elhamvasztották.

A ravatalozó ünnepélyes volt és rideg. Hatalmas, kongó, üres terem, amelynek a közepén a koporsóban ott feküdt apám, a félhomályba veszve. Valamerről halk, szomorú muzsika áradt, felnéztem, és három hegedűst pillantottam meg, két férfit és egy fiatal leányt.

A lány engem nézett. Bizonyára kitalálta, hogy az elhunyt fia vagyok, és nem a kívülálló közönyével, hanem részvéttel tekintett rám.

A gyászra kellett volna gondolnom,

apámra, akit utoljára látok, de váratlanul ezen a lányon kezdett járni az eszem, hogy ő még nem szokhatott hozzá az idegen fájdalmakhoz, és ezért is érez együtt mindenkivel. És a rokonszenvtől, amelyet ő felém, az ismeretlen, halott apa fia felé tanúsított, a zenéjétől sírva fakadtam.

Fojtogattak a könnyek, nem hallottam, mit mondanak apám koporsója felett barátai és munkatársai, arra gondoltam, hogy undorító, romlott, visszataszító alak vagyok: még most, halott apám mellett sem arra gondolok, amire kell, hanem mellékes, ostoba dolgokon jár az eszem. Sírtam, de közben mintegy kívülről, egy idegen szemével figyeltem magam: „mennyire bánkódik, hogy szerethette az apját" – és a kívülálló részvétével sajnáltam magam. Nem hagyott nyugodni az a rettenetes gondolat sem, hogy apám úgy halt meg, hogy neheztelt rám. Tényleg olyan nehéz lett volna a kórházban odahajolni hozzá és megcsókolni? De én nem hajoltam oda, csak álltam, mint akinek földbe gyökere-

zett a lába, mint egy kőszent, apám pedig akkor már haldoklott, és érezte, hogy meg fog halni – ezért is küldött el minket, hogy ne lássuk utolsó gyötrelmeit.

Ez járt a fejemben a koporsó mellett. Soha életemben nem volt ilyen bűntudatom. Nem ismertem ezt az érzést, mert amit korábban éreztem, ha félrevezettem apámat vagy anyámat, ha nem tanultam meg a leckét, ha lógtam az iskolából és más kisebb-nagyobb csínytevések miatt, azt sohasem követte lelkiismeret-furdalás, hiszen nem számítottak bűnnek, és a lelkiismeret-furdalás is mindig csak később jelentkezik.

Befejeződtek a beszédek, az emberek a koporsóhoz járultak, lehajoltak, és homlokon csókolták apámat. Nem siettem, megvártam, míg mindannyian - rokonok, ismerősök – elbúcsúznak, vártam, hogy utolsóként csókolhassam meg az apámat, hogy én érinthessem utoljára. Amikor már mindenki elköszönt tőle, odamentem a koporsóhoz, kettesben maradtam apámmal, egészen egyedül a hatalmas, kongó terem-

ben, és egész lényemmel átéreztem a történtek igazságtalanságát. Nem, a halál – a legnagyobb igazságtalanság, ostoba, mert válogatás nélkül mindenkit elragad, aki a keze közé kerül. Hány gonosz, aljas ember él, ők nem halnak meg, apám pedig, az én édesapám, akire olyan későn és olyan sokára találtam rá, itt fekszik.

Fölé hajoltam, megcsókoltam a homlokát. A homloka hideg volt és kemény, akár a kő.

A koporsó lassan süllyedni kezdett, elindult lefelé a padló alá, a mélybe, a túlvilágra, lassan, hangtalanul, örökre. És eltűnt. A padló összecsukódott, a zene elhalt.

...Apám meghalt. A temetés azonban – még nem a végső elválás. Lehetetlen volt apámtól elválni, hiszen vele volt tele egész szobánk. Jelenlétét, azt, hogy mindig velünk van, hogy körös-körül minden őt várja, éppen a kiürült szoba sugallta leginkább. Szobánkban megállt, elcsendesedett az élet, a tárgyak elárvultak, felesleges-

sé váltak. Apám olyan rövid ideig élt velünk, alig több, mint két évet, mégis mintha minden tárgy az ő illatát szívta volna magába.

Anyám dolgozni járt, én iskolába, de ez csak látszattevékenység volt, semmi értelmét nem találtuk. Minek iskolába járni, leckét tanulni, reggelente munkába sietni, este pedig hazatérni? Hogy lefeküdjünk az ágyba, átaludjuk az éjszakát, és reggel megint elinduljunk valamerre? Miért, ha végezetül mindenkit, fiatalt és öreget egyforma vég sújt – a halál.

Ez a gondolat nem hagyott nyugodni, iskolába menet ezen gondolkoztam, ültem az órán, és ezen törtem a fejem. Reggeltől estig egyetlen gondolat foglalkoztatott – mi az élet értelme, miért élnek az emberek? Tényleg, miért?

Senki nem tudott felelni – sem a könyvek, sem az emberek. Mindenki tudta, *hogyan* kell élni, de hogy *miért* – senki nem tudta.

Volt abban valami képtelenség, hogy az

élet rendíthetetlenül folytatódott, minden ment tovább, mint apám életében – a városban csilingeltek a villamosok, jártak a trolibuszok, az üzletekben tovább árulták a kenyeret, a bódékban a sört és a vodkát, a pavilonokban az újságokat, és a konyhában a csapból tovább csöpögött a víz. Lehetséges, hogy ez a sietős, értelmetlen földi élet – csak előcsarnoka egy másik, örök létnek, amely a síron túl vár minket? Vajon van-e ott valami? Lehetséges, hogy semmi sincs?

Nálunk, a Kálvária téren, ahol ma az Örményország elnevezésű bolt van, egy régi kis templom állt. Utolsó napjait élte, de még miséztek benne. Sohasem jutott volna eszembe bemenni, még kíváncsiságból sem. Hogy miért nem? Szilárdan hittem, hogy Isten nincs, hogy a vallás – maszlag, ópium a népnek, a templomban a ravasz papok szédítik a buta híveket. Anyám sem hitt Istenben, és ő sem járt templomba. De apám halála után egyszer elment, és engem is magával vitt.

A templom félhomályos volt, zsúfolt és nyomasztó. A kapunál egy még nem idős, de már nem is fiatal asszony árulta a gyertyákat. Elmagyarázta anyámnak, hová kell állítani őket a halottakért, hová az élőkért, anyám hármat vásárolt, és a tömegen át egy nagy ikonhoz igyekezett, amely egy soványka, jóságos arcú kis öregembert ábrázolt – bizonyára valamelyik főszentet. Az egyik gyertyát a halottakért – apámért gyújtotta meg, a másikat pedig – az élőkért – értem. A harmadik gyertyát nekem kellett volna meggyújtanom – anyámért. De alighogy lángra lobbant, rögtön kialudt. Még egyszer meggyújtottam, még egyszer kialudt... Csak harmadszorra lobbant fel magas lánggal. A gyertyák árnyai a nagy ikonon hajladoztak, meg-megremegtek a levegő fuvallatától. Anyám gyertyája fényesen, gyorsan, szépen égett, mégis roszszul éreztem magam: miért nem akart meggyulladni, miért aludt el egymás után kétszer? Noha meggyőződésem szilárd

volt, és semmiféle mesében nem hittem, mégiscsak rosszul éreztem magam.

A sarokban kórus énekelt – három férfi és három nő. A nők és a férfiak is köznapi lények, a villamoson, az utcán, a sorban álláskor is ilyeneket látni. Semmi templomi, semmi magasztos nem látszott rajtuk: átlagtisztviselők, átlaghivatalokból, hétköznapi módon, majdhogynem hanyagul öltözve. Amikor kifáradtak az éneklésben, néhány percet pihentek, sugdolóztak, csendesen köhécseltek. Az asszony a kapu előtt szintén egyszerű tisztviselőnő lehetett, vagy akár büfésnő.

A babonás félelem anyám kialudt gyertyájától nem hagyott nyugodni. Ő nyilván észre sem vette, de én nem tudtam elfelejteni, hogyan aludt ki gyertyája az apámé mellett, hogy milyen csökönyösen nem akart élni. Sem aznap, sem másnap, sem az elkövetkező napokon nem tudtam megszabadulni a szánalomtól, ha anyámmal beszélgettem, ha vele voltam, ha ránéztem.

Apám halála mintha lelassította volna

anyám életét. Ráérősen, kelletlenül tette a dolgát, szórakozott lett. De ami a legfurcsább volt, a fájdalom megnemesítette a vonásait, és anyám, aki a leghétköznapibb, szürke asszony volt, egyszerre csak megszépült, kivirágzott, bánatos vonásai kifinomultak.

Egy alkalommal a játékboltban megpillantottam egy gumikrokodilt. A fején sapka volt, kedves pofácskájában pipa, vidám, szemrevaló krokodil, a farka nevetségesen hosszú, s úgy ült rajta, mint egy karosszéken. Megszólalásig Totosa, Csukovszkij meséjéből. Totosa nem volt drága, megvettem anyámnak ajándékba. Anyám elmosolyodott, kézbe vette, sokáig nézegette, azután a szekrény tetejére állította – külön a többitől, apám krokodiljaitól. Anyám látszólag elfogadta, hogy átveszem apám szerepét a játékban, de nem tévesztette össze a múltat azzal, ami most megismétlődik.

Ám egyszer hihetetlen dolog történt. Mire hazaértem az iskolából, nem ismer-

tem rá a szobánkra – a bútor átrendezve, apám ágya eltűnt, nincsenek helyükön a krokodilok. Ez egy másik szoba volt – ugyanazok a tárgyak új helyükön tüntetőleg hirdették, hogy már nincs itt az, aki nem is olyan régen még itt élt; már lélekben sincs velünk.

Anyám a padlót súrolta, mosolyogva rám nézett, nedves kezével félresimította a haját homlokából és szeméből. Megértette a csodálkozásomat, néma kérdésemet.

– Élni kell, kisfiam.

És újból elmosolyodott.

Ezt a mosolyt mindörökre emlékezetembe vésem. Ez nem a gyász, a fájdalom elkínzott mosolya volt, bűnt vagy zavart leplező mosoly, nem, anyám szívből, tisztán mosolygott.

Nem tudtam megérteni, hogyan történhetett: anyám eltüntette a krokodilokat, melyekkel végigjátszotta egész életét, elrámolta őket szem elől. Kiszellőztette a szobánkból apám illatát, a lélegzetét, az emlékét. Majdnem rákiáltottam: „hogy me-

red?", mert abban a pillanatban úgy gondoltam, hogy anyám szerelme, amellyel egész életében hivalkodott, csak játék volt, hosszúra nyúlt színielőadás. Megvetettem anyámat, megdöbbentett, ahogy a képmutatása lelepleződött. Tizenhat éves voltam, kategorikus, és tulajdonképpen nem tudtam különbséget tenni hazugság és igazság között. Nem kiáltottam rá, kirohantam a szobából.

Csak évek múltán jöttem rá, mennyire igazságtalan voltam, amiért azon a napon elítéltem az anyámat, ahelyett hogy megfejtettem volna a mosolyát. Anyám nem árulta el a halottat, hanem tovább szerette, úgy szerette, mint egy élő embert, nem volt szüksége a kézzelfogható emlékekre. Minden este leült az asztalhoz, és írni kezdett. Hogy mit írt, nem tudtam, csak jóval később, amikor visszatértem a frontról, akkor olvastam el a feljegyzéseit. Anyám sok éven át, napról napra írta cím nélküli leveleit, az élő gyöngédségével a rég halott férfihoz.

... Igen, lassan visszatért belém az élet a kórházban. A szavakkal kezdődött, a megismerésükkel. Abban a másik, előző életemben nem tudtam, hogy a szavak nem pusztán hangok, hanem élő szervezetek. Megismertem a szavak ősi lényegét, mintha csak mikroszkóp alatt vizsgáltam volna őket. Hosszúkásak, négyszögletesek, háromszögletűek, savanyúak, édesek, sárgák, kékek, vörösek, lágyak, kemények, áttetszőek, áthatolhatatlanok, síkosak, rücskösek – a maguk életét élik. Az erős felfalta a gyengét, egy harmadikat hoztak a világra, a fiatal elsodorta az öreget, magányos szavak és szóközösségek fogtak össze.

Elcsíptem egy szót, azután egy másikat, egymás mellé állítottam őket, felsorakoztak, mint a katonák, és megszületett a mondat. Kiejtettem a mondatot, az pedig messze röppent tőlem. De tudtam, hogy nem halt meg. A szavak – nem halnak meg, és nem is tűnnek el. Az emberek meghalhatnak, de a kimondott szó nem ismeri a halált.

Ott, a kórházban nemcsak az élet tért vissza hozzám, hanem régi-régi szavaim is. Hol élnek, élhetnek a szavak, amelyeket mi, emberek kimondunk? Merre lehet a gyűjtőhelyük? Hol gyülekeznek, hol várják ki a sorukat, azt a bizonyos órát, amelyben a lelkiismeret-furdalással visszatérhetnek a gazdájukhoz? Istenem, hányféle szót hánytam szét magam körül, amelyekre szégyenkezve és keserűn kell emlékeznem. Hiszen meghalhattam volna, ők pedig tovább éltek volna, itt a földön, más emberek között!

Néha kitámogattak a kórház udvarára, és leültettek a napra. Az udvar kihalt volt. Nőtt a fa, levelei vékony szárukon lengedeztek, egymásnak ütköztek. Ültem a fa alatt, lábamra sütött a nap, körülöttem pedig zúgtak-bongtak, susogtak a visszaszerzett szavak és fogalmak. Én pedig, mint a zsonglőr a cirkuszban, játszottam a könnyű és engedelmes szavakkal.

Lám, a pók mászik, a hangya fut, a pillangó repül – mindennek megvan a maga

neve és a maga rendeltetése. Tele voltam a szavakkal, úgy ficánkoltak és vergődtek bennem, mint halak a szűk tárolóban.

Az élet emlékei és örömei visszatértek hozzám. És hirtelen eszembe villant, mi történt a halálom előtt...

... Ködös reggel volt, a Szkit nevű orosz falu lángokban állt, de a németek a tűz ellenére sem vonultak ki. Először a tankok, utánuk pedig mi, a gyalogság is betörtünk a lángtengerbe. Alig jutottam el az első porig égett házig, amikor hirtelen szemtől szemben találtam magam egy némettel. Féllépésnyire állt tőlem, előreszegezett pisztollyal. „Végem van" – gondoltam, megértettem, hogy már nincs időm előrántani a géppisztolyt és tüzelni. Felkiáltott, összehúzta a szemét – láttam, ahogyan hunyorít –, és lőtt. Végtelenül hosszú időnek tűnt, amíg felém repült a golyó. Dermedten vártam, és búcsúztam az élettől. Végre valahol a vállam táján belém fúródott a golyó. A fájdalmat nem is éreztem, csak azt értettem meg, hogy élek, és

sietnem kell, ha továbbra is életben akarok maradni. Előrántottam a géppisztolyt, és beleengedtem a németbe az összes golyót, ami még a táramban maradt. Azonnal megöltem, nem volt már ideje félreugrani – zubbonyomba kapaszkodva rám dőlt, és húzott magával lefelé. Ellöktem, ujjaimon folyt ragacsos, még meleg vére. Már meghalt, de a testében még hörgött valami. Láttam az arcát, még nem a halott, az élő arcot, melyre nem ült ki sem a rémület, sem a fájdalom, nyugodt arca volt, amelyet nem torzított el a végső grimasz. Majdhogynem csodálkozó szempár, félig nyitott száj, fehér fogak, ősz haj, ráncos nyak. Már nem volt fiatal, apám korabeli lehetett, külsőleg is emlékeztetett apámra. Belém kapaszkodott, nem bírtam lelökni magamról. Végre sikerült, és támolyogva nekiindultam a falunak, égő házak között vánszorogtam, de se láttam, se hallottam.

Megöltem egy ellenséget. Magasztos, szent dolgot vittem véghez. A hazám föld-

jét védem, ezért jogos bosszúból öltem meg egy ellenséget.

Gyomorgörcstől görnyedezve vonszoltam magam, hányinger kerülgetett, de nem tudtam megkönnyebbülni. Rázott a hideg az iszonyattól: megöltem egy embert.

Nem ez volt az első napom a fronton, nyilván jó néhány ellenséges katonát megöltem már. De eddig messziről, vaktában céloztam rájuk, lövészárokból lövészárokba, bele a semmibe, elvont célpontra. Most pedig egy élő ember tekintetébe nézve öltem.

Miért jött ide, az orosz faluba, ez az idős ember, miért hagyta el a szülőföldjét, a házát, a családját, a feleségét, a gyermekeit? Miért kényszerített rá, hogy megöljem?

Hányástól fuldokolva összeestem, négykézlábra álltam. Azután meghallottam a lövedék süvítését, karommal átfogtam a fejem, és éreztem, hogy lavinaként zúdul rám a föld.

Hát ez történt halálom előtt, ezt szerezte

vissza az emlékezetem a napfényes kórházudvaron...

Kerti magányomat rendszerint egy, a szomszédos épület valamelyik kórteremből érkező fiatal fiú zavarta meg. Nagy, kerek fejű, fülig érő, nevetős szájú, hosszú, hegyes orrú, hamisítatlan Pinocchio volt; teljesen elképesztett fesztelenségével, tolakodásával. Mellém telepedett, locsogott valamit, de nem figyeltem rá, legyintettem és otthagytam. Ő, igen, ő volt Viktor-Vityuha Travuskin.

Az emlékezetem megőrizte szelíd mosolyát, kölyökkutya-bizalmát és részvétét. Mintha csak kereste volna a kórházban azt a beteget, akit megsajnálhat, akit kiszolgálhat, aki mellé odaszegődhet, és ki tudja, miért, engem választott. Állhatatosan kereste a barátságomat, legalább a viszontmosolyt és a szeretetemet. De nekem nem volt kedvem rámosolyogni, és nem volt kedvem barátkozni vele.

Vajon miért éppen engem keresett, vajon miért nézett rám olyan tiszta, odaadó

tekintettel, hogy máig emlékszem rá? Leráztam magamról, nem érdekelt; úgy véltem, én rendkívül intelligens vagyok, ő pedig primitív és buta.

Ha vissza lehetne forgatni az időt! Ma már fájdalmasan idézem vissza a fiú önzetlenségét, odaadó hűségét, tekintetének romlatlan tisztaságát. Ez a Vityuha Travuskin megajándékozott szívének jóságával, én pedig könnyelműn elfordultam ettől az adománytól. Hányszor jutott eszembe az utóbbi időben – annyi év múltán! –, a magány és a bánat óráiban, hogy ilyen őszinte, tiszta érzéssel talán nem is találkoztam többé.

... Ahogy magamhoz tértem, visszanyerve a nevemet, s a másvilágról – a se nem élő, se nem holt világból – visszaköltöztem földi burkomba, kezdtem hozzászokni, hogy úgy éljek, mint mindenki más, és lassacskán elfelejtsem az ott szerzett felfedezéseimet. És végül, amikor már a gondolkodásomat is a megszabott mederbe terelték, és nem fenyegetett a ve-

szély, hogy eltér a szigorúan előírt normától, megígérték, hogy korlátlan időre kifrnak, haza, moszkvai tartózkodásra. Anyámhoz. És Varenykához, régi szenvedéseimhez, örömeimhez, érzelmeimhez.

Varenyka iránti szerelmem olyan hirtelen lobbant fel, hogy úgy éreztem, rossz időben született: még élt bennem az apám halálán érzett fájdalom, bűntudatom még nem csitult el, mikoris megláttam Varját.

Láttam én addig is, minden áldott nap – egy osztályba jártunk –, de észre sem vettem, hogy a világon van, láttam is meg nem is.

Ám aminek meg kellett történnie, egy napfényes tavaszi napon megtörtént. Varja egyedül ült a nagy ablak melletti hosszú padban, alakja szinte felolvadt a ráhulló napsugarakban, mint a hópehely. Az én helyemről még sohasem láttam őt egyedül, ilyen szögben, mert a padszomszédja mindig teljesen eltakarta őt. De azon a napon a szomszéd hiányzott, és Varja egyedül ült az ablaknál, a hatalmas, hosszú padban.

Véletlenül láttam meg, csak azért néztem el arra, mert a tanárnő feleltetni készült, és az egész osztály lesütötte a szemét. Én sem készültem, én is lesütöttem a szemem. És megpillantottam a kislányt, aki egyedül ült.

Nem, nem az a Varja, akit ismertem: egy új, egy másik lány. A nap felé néztem, és nem is őt láttam, hanem egy csillogó fényfelhőt. A felhő éles ragyogással villódzott. Fénye elvakított, elfordítottam a tekintetemet, és pillantásom találkozott a tanárnőével.

Jól emlékszem, milyen volt a tanárnő tekintete és arca abban a pillanatban: engem akart felszólítani, már a száját nyitotta, hogy a nevemet mondja. De nem szólt semmit, nem hívott fel. Nyilván maga sem tudott volna magyarázatot adni, miért nem. Ma már sejtem, miért: olyan gyors és olyan öntudatlan volt az egész, hogy a tanárnő nem érthette meg, nem ismerhette fel, de ösztönösen érezte, jobb, ha most békén hagy, nem szakít el attól, ami a lelkem-

ben születőben van. Én sem voltam tudatában, mi történik, bár szememben, azt hiszem, már felfénylettek a kezdődő érzés első szikrái.

A szemembe vágó éles fénytől egy darabig hunyorogtam, aztán újra a kislányra néztem. Ekkor láttam meg világosszőke haját, minden egyes kis hajszála külön életet élt az arany fényben, egyik kezét a napsütötte padon nyugtatta, az ablakhoz közelebb eső bal kezével pedig az arcát takarta el a naptól, finom, áttetsző, pergamenszerű nyitott tenyerével.

A tanárnő tőle kérdezte a leckét, ő felállt, háttal az ablaknak és a tágas égboltnak, és megláttam szeplős, sok éve ismert, megszokott arcát, amelyre eddig még sohasem figyeltem fel, és valószínűleg most sem figyelek oda, ha egy pillanatra le nem süti a szemét. Azután megint felpillant, majd ismét le. Semmi több, csak szempilláinak rebbenése. Semmi több nem történt...

Múltak az órák, a percek, az élet egyhangún rohant tovább, de én valahogy kívül maradtam mindenen. Éltem tovább – és őriztem magamban azt a pillanatot, amikor Varenyka szempillái megrebbentek. A pillanat nem röpült el, nem tűnt a semmibe, hanem megfogant. De nem olyan emlék lett, amely napról napra távolodik tőlünk. Ellenkezőleg, kiteljesedett, életre kapott, mint a duzzadó rügy.

Folyton ő járt a fejemben, de gondolataimat mindenki elől titkoltam, szégyelltem őket. Szégyelltem váratlan fellángolásomat, mert olyan volt, mintha elfelejtkeztem volna az apámról. Nem akartam Varjára gondolni, apámra akartam emlékezni, hiszen még csak olyan kis idő múlt el a halála óta. Alig múlt el egy kis idő, és én máris új érzésekkel élek, és elfelejtkezem apám emlékéről. De nem tudtam nem gondolni Varjára.

Szerettem Varját. Egy este kilestem őt, és a kapujuknál szerelmet vallottam neki.

– De hiszen én nem szeretlek téged – je-

lentette ki komoran és megfellebbezhetetlenül.

Először nem értettem, mi történt, egy pillanatra elkeseredtem, de leküzdöttem a rám törő érzést, és így szóltam: „a szerelmet nem lehet erőltetni", kezet nyújtottam – „viszontlátásra".

– Viszontlátásra – válaszolta, és a kezét az enyémbe tette. Meleg, finom, törékeny keze volt. Érintésétől káprázni kezdett a szemem. Továbbra is a tenyeremben tartottam a kezét, ő pedig megadóan álldogált, szemét lesütve.

És akkor én, magam sem hittem volna, hogy ilyesmire képes vagyok, odahajoltam hozzá, és megcsókoltam az arcát. Mi volt ez? Hogyan nevezzem azt az érzést, amit akkor éreztem? Csak később, a kórházban jöttem rá, hogy ez az érzés arra hasonlított, amikor meghaltam a teherautóban, a kórház felé vezető úton.

Döbbenten, zavartan álltam, csak lassan tértem magamhoz. Varja pedig eltorzult arccal gyorsan végigtörölte az arcát tenye-

révél, azt a helyet, ahová a szám ért, mintha csak a csókomat igyekezett volna letörölni.

– Hülye – mondta és elfutott.

Nem szeretett, ki nem állhatott, és ezt minden lehetséges alkalommal kimutatta, hol a szavaival, hol a tekintetével. Egy másik fiút szeretett, egy másik iskolából, akit éppen úgy hívtak, mint engem – Konsztantyinnak.

... Nem tudtam, akarom-e őt viszontlátni, ha kiengednek a kórházból. Ha ismét látom, visszatér a korábbi fájdalom.

Nyár vége volt, sütött a nap, a fák levelei már sárgultak, tudtam, hogy nemsokára kiírnak, hiszen már réges-rég egészséges vagyok. Olyannyira egészséges, hogy már csókolóztam is – igen, igen –, Zinocskával, kórtermünk nővérkéjével, ha egy-egy félreeső zugban sikerült elkapnom. „Ej, te torkos" – mondta minden alkalommal, felcsattanásaiban azonban semmi logika nem volt, mert abban a pillanatban már simult is hozzám, meleg ajkaival arcomat simogatva. Édes, lágy ajkai voltak, nem

bírtam elszakadni tőlük, egészen megrészegítettek: „No, elég lesz – mondta Zinocska –, szamár vagy, neked még tilos a heves felindulás."

Igen, szerelmes voltam Zinocskába, de az a másik, a Varenyka iránt érzett szerelem szünet nélkül jelen volt. Nem írtam neki, nem tudtam róla semmit, csak emlékeztem rá. Nem a múltam volt, nem is a jelenem, nem is emlékkép, még csak nem is álom. Bennem élt, egyszerűen a részemmé vált. Zinocska és Varja – két külön világ: egyikük a földi, a megfogható – akár a kenyér, a másik megfoghatatlan – akár a lélek.

Meg kell mondani, hogy a földi, evilági Zinocska álnok nőszemély volt, nemcsak velem és legfeljebb még valakivel kereste a félreeső zugokat, hanem sokakkal.

– Jaj, te féltékeny szamár – győzködött –, velük csak játszom, hogy elcsavarjam a fejük, de veled igaziból, te csodabogár.

És nevetve ide-oda húzogatta a kezét a

homloka előtt: „sü-sü", cuppantott és elfutott, és otthagyott a teljes bizonytalanságban. Olyan vidáman, olyan őszintén győzött meg a hűségéről, bár tovább féltékenykedtem, de hittem is neki. Jókedvű, fesztelen emberke volt, ügyes, élénk teremtés. Csengő hangon és gyakran ok nélkül nevetgélt, táncra perdült, énekelt, „Kis diák, kis diák" – ez volt a kedvenc dala –, és szempillantás alatt, fájdalom nélkül adta az injekciót.

– Vanyecskák, Kolenykák, Petyenkák, Szenyecskák – kiáltott oda, váratlanul felbukkanva a kórteremben –, elő a popsikat, egy, kettő, három.

Egyik éjszaka fejfájásra ébredtem, kibírhatatlanul hasogatott a tarkómban, kilopóztam a szobából, az ügyeletes nővért hívtam. Az ügyeletes Zinocska volt, de nem ült ott megszokott helyén, az asztal mögött, a folyosón, így hát a keresésére indultam. Az orvosi szobához értem, az ajtó kinyílt, ahogy meglöktem, és megláttam Zinocskát egy fiatalemberrel. Összeölel-

kezve feküdtek a díványon. A szégyentől meghűlt bennem a vér, meg sem álltam a szobánkig.

Reggel azt kérdezi tőlem:

– Duzzogsz, kis kecském? Na, mi a baj, kis butám?

– Hogy tudsz így hazudni? Hiszen láttam...

Elnevette magát.

– Semmit se láttál, csodabogár.

– De láttam – gyűlölködtem tovább, bár inkább hittem neki, mint magamnak.

– Na, mit láttál? Mit? Nem is volt semmi.

– Volt! Minden! Ne hazudj!

– Esküszöm, nem hazudok, a feszületre esküszöm – még keresztet is vetett –, még soha senkivel nem voltam úgy, vigyázok magamra.

Emelt fővel jelentette ki, majd sértődötten távozott. Én lettem a vétkes, és az első pillanatban hajlandó lettem volna bocsánatot kérni, de azután mégsem. Neki akartam hinni, de nem tudtam, magamnak hittem.

Attól a naptól kezdve megvetettem a hazug, züllött Zinocskát, ő azonban nem érzett megbánást, pezsgett benne az élet, alig fért a bőrébe, könnyed, gyors kacajai hol itt, hol ott röppentek fel a kórházban. Sajnálkozva nézett rám, gyengéd szavakat mondogatott, de nem enyhültem meg.

Nem is bocsátottam meg neki.

És éppen ő hozta azt a rettenetes levelet, amely másodszor ölt meg.

A kórházba művészek érkeztek. Vidám műsort adtak az udvaron. Erre emlékszem. Arra is jól emlékszem, mennyire nevettem, amikor Zinocska jött, és mosolyogva, az ujjával hívogatva a borítékra mutatott.

– Táncolj, kiscsibém – mondta, amikor végre odafurakodtam hozzá –, és ide egy puszit!

De nekem nem volt kedvem sem a tánchoz, sem a csókhoz, elszedtem tőle a borítékot, és visszamentem, hogy tovább nézzem a műsort. Éppen a bohócok voltak porondon, nagyon viccesek voltak, majd megszakadtunk a nevetéstől. Nevetve tép-

tem fel a borítékot, elolvastam a levelet, és arccal a földre zuhantam. A mama gyárának az igazgatója mély részvéttel közölte, hogy édesanyám meghalt: a frontkatonáknak ajándékot szállító szerelvényt, amelyen kísérő volt, bombatámadás érte.

Elájultam. Hogy mi történt azután – nem emlékszem. Éjszaka tértem magamhoz, a csöndes kórteremben semmi sem változott, minden olyan volt, mint annak előtte – a betegek horkoltak álmukban, a szellőzőablak nyikorgott a szélben, Dzsulbarsz, a kölyökkutya rekedten csaholt az udvaron. Amikor magamhoz tértem, néhány pillanatig még nem döbbentem rá, milyen csapás ért, nyugodtan, csendben feküdtem. De azután rájöttem – és fejemet a párnába fúrva felüvöltöttem.

Sokáig zokogtam kimerülten, de nem könnyebbültem meg. Először éreztem magam magányosnak, rájöttem, hogy életemben nem volt és nem is lesz ember, aki közelebb áll hozzám, mint anyám. Ő akkor is

megértett engem, amikor én azt hittem, nem ért meg, hogy igazságtalan.

Zokogtam, fejemet a párnába fúrva. Odajött Zinocska, sokáig állt az ágyam mellett, szomorúan nézett rám.

– Nyugodj meg, kedves, nem kell – csitított, és gyöngéden megsimogatott. Már nem haragudtam rá, kedvessége megnyugtatott, gyengéd hangja, meleg, becéző keze álomba ringatott.

Kora hajnalban ébredtem fel. Zina maga alá húzott lábbal aludt a karosszékben. Felkeltem, kiosontam a folyosóra és onnan a csöndes, reggeli udvarra.

Az éjszakai hűvösség már eloszlott, a madarak már mozgolódtak a fák levelei között, az első napsugarak illatával volt teli a levegő és vízszaggal, valahol, túl a kórház kerítésén volt egy tó, amit még sohasem láttam.

Átmásztam a kerítésen, és elindultam a harmatos reggeli réten. A rétet már félig lekaszálták, egy frissen rakott, magas szénaboglya mellett egy üres szekér állt, felemelt

kocsirúddal. Elhaladtam a szekér mellett, amikor a hátam mögött szuszogást hallottam és megfordultam.

A füvön, egy zöldes felhő alatt kiscsikó feküdt – kecses, hollófekete lovacska –, karcsú nyakát magasra emelve, hosszú, keskeny pofáját felém fordította, és nagy, ibolyaszínű szemével rám nézett. Nem félt tőlem, feküdt a reggeli füvön, és a bőréről pára gomolygott föl, mint a fűből a harmat.

Kinyújtott kézzel közeledtem hozzá. Meleg, bársonyos szájával végigsimította a tenyeremet, majd visszatette a fejét a földre. Leültem mellé. Megveregettem a nyakát, teljesen erőmet vesztve a számomra új és különös gyengédségtől, szomorúságtól és életörömtől. Befúrtam a fejem a kiscsikó meleg testébe. Nem félt tőlem, hagyta, hogy hozzábújjak, csendesen feküdt, néhaháneha összerezzent. Amikor pedig megnyugodtam, felállt, lerázta magáról a reggeli harmatot, és továbbindult a réten. Halkan felnyerített és nekiiramodott, magasra

emelve karcsú, kecses lábait, fényes szőrét csillogtatva a napfényben. Eltűnt, beleolvadt a reggeli párába, én pedig feküdtem, tekintetemmel még követtem, szomorún, nyugodtan és boldogan...

„...Halál nincs, kisfiam. A felhőből eső, az esőből fű lesz.

– És az emberek, mama?"

Tél lett, mire kiengedtek a kórházból. Zinocska zokogott, de nem áltattam magam: mindig zokogott, ha valakit kiengedtek a kórházból, és nem hittem a könnyeinek. Lehet, hogy búcsúzáskor még egyszer megcsókolom, ha kettesben maradunk, de Travuskin nem tágított mellőlünk, egészen a kapuig követett minket. Travuskin, az irgalmas, a kullancs Travuskin, aki nem vette vagy nem akarta észrevenni az iránta érzett ellenszenvemet. Így aztán Zinocskát nem csókoltam meg, és nem mondtam, hogy már régen megbocsátottam neki, és nem haragszom rá.

A kapunál belebotlottam egy hóbuckába, félszegen kezet nyújtottam Zinocská-

nak, odabólintottam Travuskinnak, és elindultam a behavazott úton az állomás felé. Vagy kétszer is hátrafordultam. Álltak, integettek. Azután sokáig mentem úgy, hogy nem néztem vissza, amikor pedig már viszszapillantottam, Zinocska már nem volt ott, csak Travuskin. Egyre csak állt, és egyre csak integetett...

Nem intettem vissza... Hiszen csak a kezemet kellett volna felemelnem, semmi mást, csak a kezemet felemelni.

Két nap múlva minden megváltozott az életemben. Ez már az elnéptelenedett, téli Moszkva volt, az új, az 1944-es évre készülő város. A hóbuckákkal teli udvar, a huzatos Puskin tér, felette a kék égben lebegő felderítőballon és a szomorú költő a magas talapzaton, a Tverszkij bulvár elején.

Puskin tér, az egykori Kálvária tér. Az évek múlásával egyre ellenállhatatlanabbul vonz magához ez a kis darab föld. Hiszen más embereknek, akik nem városban élnek, megvan a maguk kis háza, almáskerttel, a kutyaólban Zsucska kutya ül, van

rétjük és patakjuk – ez után vágyakoznak, erre emlékeznek, ez vonzza őket a maga ősi tisztaságával. A gyerekkor kedves, tágas világa. De a városi gyerekeknek, mint én is, semmi ehhez fogható nem jut. Ám szűkebb pátriánk mindnyájunknak van, hívó szava ösztönösen él bennünk, és az évekkel ez a hívó szó mind erősebben és erősebben nyugtalanít minket.

Nem a zöld rét és nem az ezüstös kis patak, nem Zsucska kutya az ólban, hanem a néma, lebetonozott kút az udvarban, az éjszakai macskakoncertek, a hajnali galambkurrogás, a hosszú, nehéz gumicsőből ömlő sugár vidám záporozása – milyen ügyesen tudott vele bánni Vaszja bácsi, a házfelügyelő –, ez gyerekkorom földje, az én falum, amely érzelmes emlékeivel magához szólít. Az udvar és a Puskin tér, amelyet egykor Kálvária térnek hívtak.

De ma már sem az udvar, sem a tér nem ugyanaz. Csak az Izvesztyija épülete maradt meg a régiek közül és a Puskin-emlék-

mű, de azt is áthelyezték a Tverszkij bulvárról a Puskin tér közepére.

Korábban egy boltív alatt és egy nehéz vaskapun át lehetett bejutni az udvarunkra, volt ott még egy nehézveretű oszlop is, amely bűzlött a kutyák vizeletétől.

Egyszer, még jóval a háború előtt, beszegezték a kaput. Jó alaposan. Először deszkákkal, azután vaslemezekkel. Nem lehetett már a térről látni a száradó fehérneműt, sem a hatalmas szemétládát, amelynek a tetején farkát felhúzva szemérmetlenül szenvedett a szerelemtől Madame Agnesszsa, a hamisítatlan, fajtiszta angóramacska, aki közös konyhánk jóllakott világából ellógott az utcasarokra. A kaput azért szegezték be, mert az udvarunkba még egy boltíves bejárat vezetett, amelyből újabb kapu nyílt – minek egy háznak ekkora luxus? Nem sokkal később kifordították a helyéről a kerékvetőt is, az utolsót Moszkvában, amely még a forradalom előtti időkből maradt itt.

A befalazott boltív megváltoztatta a vi-

lágot. A szemétládát az új fal mellé állították, oda pedig, ahol korábban a láda állt, egy kis fát ültettek, és kifüggesztettek egy plakátot, amely felhívással fordult a lakókhoz – változtassák virágoskertté az udvart. A kis fa csak nem akart magához térni, majd végső elkeseredésében egyszer csak növekedésnek indult.

Egy alkalommal az Esti Moszkva című újságban megjelent a házunk fényképe. Zajos és örömteli esemény volt, ünnep a lakóknak, mintha nem is az udvar képét nyomtatták volna ki, hanem minden egyes házbelit külön-külön felmagasztaltak volna. Az újság kézről kézre járt, egy példányát anyám félretette emlékul. Ma is őrzom valahol.

Csodálatos fénykép – olyan volt rajta az udvarunk, mint egy valódi virágoskert, pedig egyetlen csenevész fácska nődögélt csak a fullasztó kőrengetegben.

A fényképész az eljövendő udvart látta meg – azt, ami lesz, ami idővel lehet. Nem hazudott, tudta, hogyan kell a dolgokat

nézni. Micsoda művészet – rátalálni a megfelelő nézőpontra! Vagy két napig összevissza mászkáltam az udvaron, végül rábukkantam arra a helyre, ahonnan a fotós udvarunk jövőjébe pillantott. A tűzoltólétra huszonnyolcadik lépcsőfokára kell felkapaszkodni, ügyesen előrehajolni és a facsemete gyér lombozatán át belátni az egész udvart. Szemmagasságban megmegrezdültek a levelek (távolabb is – közelebb is faágak, a látószögedbe még beleférnek egy erkély virágai, sok zöld, fény), és egy villanásra igaziból úgy éreztem, hogy valódi kertben vagyok.

Gyermekkoromban még a téren magasodtak a hajdani apácazárda kőfalai, melyek közé vallásellenes múzeumot telepítettek. Magas harangtornyának homlokzatán ott villódzott a Moszkva-szerte ismert reklámcsoda, az „Avtodor". Villamosok csikorogtak a klastrom és az Izvesztyija épülete között összeszűkülő átjáróban. A Chat noir filmszínház, amely nem sokkal később a Centrum nevet kapta, az első han-

gosfilmek pompás reklámjaival csalogatott. A Tverszkij bulvár elején, majdnem Puskin tőszomszédságában állt a Fájdalmas Istenanya templomocskája, amely a szomszédos ateistamúzeum ellenére is működött. De harminchétben a templomot is, a múzeumot is, a hajdani kolostor valamennyi épületét letörölték a föld színéről. A megújhodott és megnagyobbodott tér elvesztette a régi nevét, lassan Puskin térnek kezdték nevezni.

Ekkorra már leáldozott a Tverszkij bulvárnak is, a könyvkereskedéseiről nevezetes sugárútnak, ahol léggömböket lehetett venni, kígyókat, kínai papírjátékokat, gumidudákat, fényes papírba csomagolt bonbonokat, hosszú életű kakas és egyéb formájú nyalókákat, no meg mindenféle mesés csodákat olcsó pénzen: bűvészdobozokat, kártyákat, szalagocskákat, pálcikákat, amelyeket kéz alatt és hivatalosan is tömegével vásároltam, szomszédaink mulattatására.

A Tverszkij bulvár hangos, sokarcú, vi-

dám hely volt, még cigányok is jártak erre. Igazi, tarkabarkán öltözött, fekete hajú, vakító fehér fogú vándorcigányok, akik jósoltak, táncoltak, hosszú láncon idomított medvét vezettek. A medvék elbűvölték a publikumot – a tőlük telhető módon bukfenceztek, eljátszották a részeg muzsikot, megverekedtek egymással és az idomítóikkal, meghajoltak a lelkes publikum előtt, kalapba gyűjtötték a művészetükért kijáró bőséges jutalmat.

A forradalmi ünnepeken a mi terünkön sorakoztak a díszszemlére várakozó tankok. Már hajnalban felébredtem, lerohantam az ünneplő utcára. Vörös zászlók, a hangszórókból zene árad, a házfalakon transzparensek, vezetőink képei, fekete tankok, díszegyenruhás vöröskatonák – minden telis-teli lelkesedéssel, várakozással az elkövetkezendő, nagyszerű pillanatokra.

Kipufogógázzal, benzingőzzel szennyezve a levegőt, felbőgtek a tankok motorjai, és a lánctalpak kidübörögtek a Gorkij utcára, a Kreml irányába. A föld remegett

alattuk. Helyüket felvonulók oszlopai foglalták el; hangos, vidám emberek, egy boldog ország boldog állampolgárai.

Csak vonultak és vonultak, egy, két, három, négy, öt órán keresztül, arcképeket, plakátokat, transzparenseket vittek, táncoltak, énekeltek, és élőképekben vagy kitömött burzsujbábokat cipelve bemutatták a világ első Tanácsállamának ellenségeit. Milyen nagyszerű érzés volt a felvonulók soraiba állni, együtt menni és énekelni velük dalaikat – milyen nagyszerű volt élni, szeretni azokat az embereket, akik képeit vitték és gyűlölni a pocakos bábokat, a világimperializmus szörnyetegeit.

De terünk más napokat is ismert – a gyász napjait. Amikor a Szövetségek házának dísztermében egy-egy nevezetes személyt ravataloztak fel, ezrével vettek tőle búcsút az emberek. Néha a gyászolók sora egészen a házunkig ért.

Csendesen és szomorúan fogadott a Puskin tér 1944-ben. Felbolydult volt: a házfalakról plakátok szólítottak fel az utolsó üt-

közetek megvívására a hátországban és a fronton. Didergő, elcsigázott, éhes emberek jártak az utcákon, üresen döcögtek a villamosok, a trolibuszok. A házkezelőségen kiadták a szobám kulcsát, ott őrizték sok más kulcs társaságában, amely mind, mind arra várt, hogy gazdája visszatérjen a háborúból.

A szobában porszag volt; egy idegen lakás áporodott, nehéz levegője. Kinyitottam az ablakot, és elcsodálkoztam, mekkora csönd van az udvarunkon. Körös-körül mintha minden ugyanolyan volna, mint régen, a háború előtt, mégis minden más volt, ismeretlen és idegen.

Idegenek voltak a szagok és a hangok. Idegen a csönd. Nem értettem meg azonnal, hogy az udvar kihalt – eltűntek a galambok, melyek egész gyermek- és kamaszkoromat átturbékolták az ablak alatt, és a macskák is eltűntek, melyek minden este koncertet rendeztek a szemetesláda tetején. Hogy üvöltöttek! Hol vad kiáltásaikkal verték fel az udvart, hol panaszosan

sírtak, mint a bölcsőben felejtett csecsemő, olyan vigasztalanul, hogy az embernek összeszorult a szíve.

... Nem voltak macskák, nem voltak galambok. A galambokat összefogdosták és megették, a macskák pedig... maguk álltak odébb.

A szekrényben anyám ruhái lógtak. Megismertem őket, de mert naftalintól bűzlöttek, s így elveszítették anyám illatát és melegét, mintha elárulták volna az emlékét is. Csak a kék svájcisapka, amely a díványpárna alatt rejtőzött, csak az maradt hű hozzá, őrizte hajának élő illatát.

Kezembe vettem a sapkát, és eszembe jutott egy rég elfelejtett, véletlen találkozás. A háború előtti télen történt, napfényes, hideg idő volt, és az iskolából jövet váratlanul megpillantottam anyámat. Ugrándozva szaladt a Gorkij utcán, elsuhant a Jeliszejev-üzlet előtt, futott, és csúszkált a járda jégfoltjain. Mint egy diáklány. Pedig már túl járt a negyvenen, és ez a gyerekes játék, szerintem, egyáltalán nem illett hoz-

zá. A sapka, igen, ez a sapka rácsúszott a fülére, és látni engedte őszülő fürtjeit. Szégyelltem magam miatta, és álldogáltam egy darabig, míg továbbcsúszkál, nehogy a járókelők megtudják, hogy ez a könnyelmű asszony az én anyám...

Ez a svájcisapka az egyetlen, ami összeköti mostani énemet a múlttal, a gyerekkorral. Ez a sapka meg Ivan Akimovics, a teljesen megrokkant szomszéd, hiszen a többi szomszéd mind új volt, őket meg kellett még szokni. Nem voltam már sem úr ebben a lakásban, sem a szomszédok üdvöskéje – idegen voltam. A régi lakókat vagy evakuálták, vagy meghaltak a háborúban.

Sokáig nem tudtam hozzászokni az idegen szobához, az új, idegen szomszédokhoz és leginkább nem saját magamhoz, aki más voltam, mint az a fiú, aki valaha itt élt. Még az a régi, állhatatos vonzalom osztálytársnőm, Varenyka iránt, még az is más lett. Már nem is tudtam, szeretem-e úgy, mint korábban, vagy csak a régi szerelem

emlékeit őrizgetem, s lelki magányomban igazi érzéssé formálom az emlékképeket.

Időnként átvonszolta magát a szobámba Ivan Akimovics, hosszasan és kitartóan köhécselt, majd mondott valamit fogatlan, éhes szájával. Egyedül volt, és ha ránéztem, tudtam, hogy nekem kell majd eltemetnem, nincs már más, aki eltemesse. Remegett a keze, remegett a feje, süket volt és félig vak – élt is, nem is, maga sem tudta már, hogy itt van-e még vagy a másvilágon. Nehéz volt vele beszélgetni, inkább csak sajnálkozva figyeltem és hallgattam. Pedig hajdan ő volt az én ideológiai ellenfelem, ez az aggastyán, senkivel sem tudtam olyan dühödten vitatkozni, mint vele.

Arról vitatkoztunk, amit egyikünk sem tudott, mert hát a legádázabb vitákat gyakran azok folytatják, akik nem ismerik a vita lényegét. Istenről vitatkoztunk. Ivan Akimovics hitt Istenben, szobájában egy ikont tartott, amit Johann Sebastian Bach Ogonyokból kivágott képe alá rejtett. Johann Sebastian Bach Ivan Akimovics asztalos-

műhelyre emlékeztető szobájában elég furcsán festett, mindazonáltal az öreget egy neves művészre emlékeztette, aki megsajnálta a falusi árva gyereket, és beszerezte egy vándorszínházhoz. Ebben a színházban tanulta ki Ivan Akimovics az asztalosmesterséget, amit művészi fokon űzött.

Két tudatlan – az öregapó és az ifjú úttörő –, gyakran vitatkoztunk, leleplezve egymás tudatlanságát. „Istenben hinni? Micsoda sötétség!" – ezt az igazságot akartam megértetni az öreggel, aki állhatatosan hitt Isten létezésében, hiszen körülöttünk minden, földön és égen, az Úr teremtménye.

Milyen nagy erő a tudatlanság. A tudás kételyt szül, a kétely újabb tudást, tehát újabb kételyeket is. A tudás nyugtalanítja az értelmet, szenvedésre kárhoztatja az eltünedező igazság nyomába indulókat. A tudatlanságnak abban rejlik az ereje, hogy nem kételkedik, nem tud semmit, de azt hiszi, hogy ismer mindent. A tudásban – meggyőződés van. A tudatlanságban – haj-

líthatatlanság. A tudatlannak jó, mert szabadnak érzi magát, nem is gyanítja, hogy rab. Számára a rabság is a szabadságot jelenti, még meghalni is képes ezért a szabadságért.

A bácsi meg én tulajdonképpen nem sokban különböztünk, bár az öreg nagylelkűbb volt: nem akart lerombolni bennem semmit, nem akart ráébreszteni a tudatlanságomra, csak elhúzta az arcát ütéseim elől. Ivan Akimovics mögött volt élettapasztalat, sok éven át érezte a tudatlanság gyönyörűségét. Nekem még ez sem volt. Csak az üvöltő tagadás, a vadember önhitt rikoltása. Az én meggyőződésem – hát persze! – még inkább vak volt, mint az öreg ócsárolt hite. Mennyire igaz, százezerszer is igaz a keleti mondás: „A tudatlan önmaga ellensége, hogyan is lehetne a mások barátja."

Mostanában Johann Sebastian Bach német zeneszerző száműzetett Ivan Akimovicstól. Az ikon előkerült az illegalitásból, és bátran függött a dísz-sarokban. Csoda-

tévő Nyikolaj szemrehányó szomorúsággal tekintett rám.

Te boldog, naiv kis öreg, én már nem az a piros nyakkendős, ifjú agitátor vagyok, a másvilágról tértem vissza, és tudom, hogy a Mindenható előtt mindnyájan egyformák vagyunk – Ivan Akimovics és Zinocska, az ápolónővér, anyám és a fasiszta pilóta, aki megölte őt, az az idős német, aki engem akart lelőni, és én, aki egy pillanattal megelőztem.

Moszkva az újévre készült, bár folyt a háború, a fronton katonák haltak meg, és a földön percről percre nőtt az özvegyek és árvák száma, az elpusztíthatatlan élet megkövetelte a magáét, ünnepi hangulat, az örömteli fordulat reménye járta át a levegőt.

Az üzletekben beváltották az összes élelmiszerjegyet, a háborús rokkantak étkezdéjében, ahová engem is beosztottak, a Sztolesnyikovaja utcában, egy félkezű festő kipingálta a falakat és az ablakokat: a sötét alagsori helyiség egyszeriben mesebeli szo-

bácskára kezdett emlékeztetni. Kivillamosoztam az Izmajlovszkij-erdőbe, és levágtam egy fenyőgallyat.

A fenyőgally a gyerekkor illatával töltötte meg a szobát. A bánat nem enyhült a feldíszített fenyőtől, mintha elfelejtettem volna az öröm ízét. Szomorúságom önző volt: már megbékéltem a gondolattal, hogy anyám nincs többé, hogy az élet a maga rendjén megy nélküle is. Most már nem őt sajnáltam, hanem saját magamat, nélküle. Nem volt, aki megértsen, aki dédelgessen, nem volt kivel megosztanom a fájdalmamat és a bánatomat. Még egy ember élt a világon, aki éppen olyan drága volt nekem, mint anyám – Varenyka. De nála nem kereshetek vigaszt – idegen vagyok neki, nincs szüksége rám.

Közeledett az újév, a huszonegyedik életemben. Azóta már hány újévet megértem – boldogokat is, szomorúakat is, semmilyeneket is. Lármás társaságban, egyedül, úton és otthon, a terített asztal mellett. Sokszor voltam én a gyerekeim Télapója,

ragasztott szakállal, vállamon az ajándékokkal teli zsákkal. De mindezeket az újévi örömöket lassacskán elfelejtettem. Csak életem első fenyőfáját nem fogom elfelejteni.

Egyetlen éjszaka alatt nőtt ki titokzatos módon a földből, az ablak mellett, a sarokban. Reggel felébredtem és elámultam, sokáig feküdtem meg sem moccanva, és bámultam a zöld csodát, félve, hogy csak álmodom. De nem, nem álom volt, hanem valódi fenyőfa, teleaggatva színes játékokkal, ezüst díszekkel és cukorkákkal. Anyám azt mondta, éjjel hozta a Télapó.

Nem, nem is fa volt ez, hanem élőlény, és amíg a szobánkban állt, folyton éreztem jótékony jelenlétét. A fenyőfa átalakított, megnevelt, csendes, illedelmes, jó kisfiúvá változtam, a mama kedvencévé, akit megbabonázott a megelevenedett mese. A szoba fenyőillattal volt tele. De nemcsak a szobában lehetett érezni, hanem a folyosón és a konyhában is. Az egész lakást át meg átjárta az erdő lehelete.

De egy reggel, amikor felébredtem, nagyokat pislogva még félálomban, egyszerre csak észrevettem, hogy a szoba üres lett, rémülten feküdtem, szorosra zárt szemmel. Egész testemben éreztem, hogy a szoba kitágult, végtelenné változott, olyan lett, mint az az edény, amelyből kiszivattyúzták a levegőt. Éreztem, hogy valami nagy baj, szerencsétlenség történt, nem akartam kinyitni a szemem, mintha tudtam volna, ha felnézek, boldogtalan leszek. Vissza akartam magam álmodni a múltba, az üresség azonban rám nehezedett és megértettem; az életemből eltávozott a fenyőfa. Éjjel költözött hozzánk, éjjel is tűnt el.

– A Télapó elvitte – mondta anyám.

De ez hazugság volt. Egy pillanatra elhittem anyámnak, de nem sokkal később, amikor sétálni indultam, váratlanul megpillantottam a fámat, az én gyönyörű fenyőfámat. Igen, ugyanaz a fenyőfa volt, csak csupaszon, játékok nélkül. Csapzott és szánalmas, mint Agnessza, a szemétládán tanyázó vedlett szőrű, öreg macska. Vaszja

bácsi, a házmester, a csúcsánál fogva kivonszolta a fát az udvarról, mintha egy macskát húzna a farkánál fogva, ki a Kálvária térre, ahol már égették a többi udvarról származó fenyőket. A máglya tetejére hajította, a fenyőben mintha megreccsent volna valami, pattant egyet, azután fölötte is megjelent a füstgomolyag, amely a világos égbolt felé kanyarogva egyre csak dagadt – így távozott el az élet.

A máglya lángra lobbant, a tűz gonoszul, mohó, könyörtelen falánksággal emésztette benne vergődő, nyöszörgő gyönyörű fenyőfámat.

Egyszerre megértettem, hogy anyám becsapott, hogy nem is volt semmiféle mese, semmiféle Télapó, csak egy hosszúra nyúlt játék volt az egész. Hogy mi ment végbe bennem abban a pillanatban? Nem tudom. A szánalom elmúlt, már csak kíváncsian bámultam a fenyőfa kivégzését.

Most már ünneppé változott a Kálvária tér közepén, az ősi kolostor falainál álló máglya. A tűz diadalmasan és fényesen lo-

bogott. Magasba röppentek a szikrák... Még jöttek oda gyerekek. Kicipeltük a szomszédos kapualjakból és udvarokból trónfosztott bálványainkat, és csatakiáltások közepette a máglyára vetettük őket.

Mégis, este, amikor hazaértem és megpillantottam a fenyőfa elárvult helyét a szoba sarkában, megéreztem a betöltetlen, tátongó ürességet, és félrefordított fejjel, lábujjhegyen az ágyamhoz osontam és lefekudtem.

Nem a szobában volt az üresség, hanem bennem. Elszégyelltem magam. Miért, ki előtt? Lehet, hogy felnőtté öregedtem, mert megértettem a felnőttek hazugságát, és kivégeztem a mesét? Vagy elárultam valamit? De mit?

Minden megismétlődik, mintha sohasem tanulná meg az ember a leckét. Hányszor, de hányszor játszottam el gyerekeimnek a Télapót, minden erőmmel azon igyekezve, hogy ne vegyék észre a csalást, hogy higgyenek a mesében. A mese nem örök, egyszer elkerülhetetlenül lelepleződik, megse-

bezve a gyermeki hiszékenységet, és ezután hazugságnak fogják hívni. Mégis, azt hiszem, kegyetlenség megfosztani az embert a mesétől: a mese lelepleződése fájdalmas ugyan, de ekkor kezdődik el a megismerés folyamata.

És mégsem tudom elfelejteni az első fenyőfát. Nem tudom elfelejteni, hogy mennyire csodáltam, de azután, amikor megtudtam, hogy közönséges fa, nem pedig csoda, vidáman és vérszomjasan máglyahalálra ítéltem. Tehát ugyanaz a szomorú sors vár minden ledöntött bálványra – máglya és feledés? Mindent elfelejtünk, még az örömöt is? Szóval, ne teremtsünk magunknak bálványokat? De hát nem tudunk úgy élni, hogy ne teremtsünk magunknak bálványokat...

Közeledett az új, az 1944. esztendő. Az ünnep előtt két nappal Ivan Akimovics megbetegedett. Egy egészen fiatal orvosnő jött ki, akkortájt fejezhette be az egyetemet, látszott, még nem edződött hozzá a betegek szenvedéseihez. Azt mondta, hogy

nemcsak szívelégtelenség áll fenn, hanem az egész szervezete leromlott az éhezéstől, és csak húslevessel lehetne megmenteni, de ő maga is rögtön hozzátette:

– De hol lehet húst szerezni?

Húshoz falun lehetett jutni, ruhaneműért cserébe, de az utazáshoz engedély kellett vagy legalább kiküldetési igazolvány. Nekem pedig sem engedélyem, sem kiküldetési papírom nem volt. Anyám iratai között rábukkantam egy hivatalos gyári űrlapra, úgy gondoltam, némi jóakarattal igazolvánnyá is lehet változtatni. A házkezelőségben a titkárnő lepecsételte a papírt, mintha a Kaskirszki körzetbe indulnék üzemi ügyekben, az igazgatói aláírás helyére odakanyarítottam valamit; ezzel a hamisított okirattal készültem az útra.

Egy hátizsákba bepakoltam anyám ruháit – nem sajnáltam őket, megszolgálták a magukét, és így, naftalinszagún már semmiféle érzést sem váltottak ki belőlem, csak hogy mihamarabb megszabadulhassak tőlük, a szobát betöltő idegen illatuktól.

A vonat lassan döcögött előre, olyan vidám, ismerős volt a hangulat, mint a tűzszünet perceiben a fedezékben, hiszen javarészt leszerelt vagy sebesült, még lábadozó katonák utaztak rajta. Az a sajátos katonaszag terjengett a levegőben, amit jól ismer minden frontharcos, és ami annyira hozzánő az emberhez, mint a szülőház illata. Mahorkabűz, a szélverte köpenyek, a szurkosvászon csizmák szaga – mindez összekeveredett, és mintha friss vért töltött volna belém, mintha újra, ha csak kis időre is, egész valómmal visszatérhettem volna katonatestvéreim közé.

Újból éreztem, hogy ott a fronton, a tűzben, halál és félelem között is van, ami vonzza az embert. Sok mindenből tevődik ez össze: az annyira áhított deci hideg vodka ízéből, a szájban felolvadó fagyott kenyér aromájából, a tűznél száradó kapcák kigőzölgéséből, a vaskos viccek után felcsattanó hahotákból, a hazulról jött levelek szomorúságából, idegen feleségek és

menyasszonyok képében való gyönyörködésből – mindabból, amit frontéletnek neveznek, és felejthetetlen, megismételhetetlen, az, ami végérvényesen rokonná teszi a halál küszöbén álló olyan különböző embereket.

Mellkasomban még katonaszív dobogott: újból elememben éreztem magam. Legyen átkozott a háború, de legyenek örökre áldottak a katonabarátságok!

Legyenek áldottak a bajtársiasság első leckéi, amelyek megtanítottak arra, hogy adni, az nem elvenni, hogy az óvatosság – nem önmagunk megóvása. Én, a városi fiú, akit édesanyja tanított meg tányér fölé hajolni, így hajoltam a közös csajka fölé is, amiért aztán kaptam is a homlokomra eleget a kanalakkal. Jó néhány púp nőtt a homlokomra, amíg megtanultam, hogy nem a csajkába kell belehajolni, hanem a kanalat kell magunkhoz húzni, és nem lötyögtetem ki a levest, ha a kanál alá egy darab kenyeret tartok, vagy a másik tenyeremet. Csak így illendő, tiszta és higiénikus a

művelet, mert így jó és kényelmes a többieknek.

És az alvás a hideg földön, a lövészárokban? Eleinte köpenyembe burkolózva, leheletemmel melengetve magam igyekeztem elaludni, míg egyszer valaki rám terítette a köpenyét, hátával hozzám simult, és megtanított arra, hogy melegebb lesz – ha saját testünk melegét átadjuk a másiknak. Igen, múlnak az évek, és a béke napjai újból, akarva-akaratlanul arra késztetnek, hogy a saját tányérodhoz húzódj, hiszen kanál alá tartani a tenyeredet vagy egy darab kenyeret nem higiénikus, nem intelligens, nem illendő.

Hiszen megesik néha: hirtelen megdermed a kezed a tányér fölött, veríték veri ki a homlokod, arcodat szégyenpír önti el: mit tettem ma? Melyik alvóról húztam le a köpenyét, és tekertem magam köré?

A béke törvényei mások, más a kegyetlenség, más a bátorság. Vajon nem azért történik-e, hogy a merész tiszt a frontról visszatérve meggyávul, ha igazságtalansá-

got lát, míg az egykori gyámoltalan sorkatona habozás nélkül a gyengébb védelmére siet?

Akkor az új év, az 1944-es esztendő küszöbén még megvolt bennem a katonavirtus: a hátországi életet idegennek és nehéznek éreztem.

Egy kis állomáson szálltam le, elálldogáltam még, a távolodó fekete mozdony után tekintve, amely zöld vagonjaival együtt az én frontélményeimet és érzéseimet is messzire vitte, lassan feloldódva a ködben. Újra hátországi lakos lettem, hátországi gondokkal és aggodalmakkal, elindultam a behavazott úton egy sötét, téliesen kopár erdő felé, amely mögött a falunak kellett lennie.

A fekete gőzös messzire vitte előbbi érzéseimet, katonából visszaváltoztam batyuzóvá, és a helyzetemhez illő számítgatásokkal kezdtem foglalkozni. Persze, a lét meghatározza a tudatot, de ilyen gyorsan? Róttam az utat, örültem, hogy ilyen simán boldogultam a hamis papírokkal, és azt la-

tolgattam, mennyi húst kérjek anyám kardigánjáért és mennyi lisztet a selyemruháért.

Végigjártam a falut, azután egy másikat, nagyon sok házba bekopogtam, mindenütt a tapasztalt feketézők hajlíthatatlanságával alkudozva. A falusiak nem fogadtak tárt karokkal, hozzászoktak ők már az affélékhez, mint amilyen én voltam. És cserélni sem volt már velük mire, régesrégen felélték az utolsó tartalékaikat is.

Nem, egyáltalán nem kaptam a kardigánért egy kiló disznóhúst, ahogy elterveltem. Egy fáradt, agyonfagyott öregasszony görbe ujjaival végigsimított a köpenyemen, sajnálkozó, éneklő hangon megszólított: „kis katona, lelkecském", és kihozott egy koszos, fehér rongydarabba csomagolt húsdarabot – még egy font sem volt! –, és én megsajnáltam, odaadtam neki a kötött kabátot: hadd melegítse vele öreg csontjait. Végtére is valahogy összeszedtem két kiló húst, lisztet is szereztem, és egy kevéske vajat.

Már sötétedett, amikor hazafelé vettem az utamat, de még a falu közepéig sem jutottam, amikor a félhomályból előbukkant egy terepjáró, és lefékezett mellettem. Egy rendőrtiszt ráérősen kikászálódott belőle, és megkérdezte:

– A házakat járod?

Még válaszolni sem tudtam, amikor felharsant mellettem egy gyerekhang: „Spekulánst fogtak" – s egy pillanat alatt körülvettek bennünket a falu gyerekei, a visszhang pedig gyűrűzött tovább az utcán: „Spekulánst fogtak."

– Ülj be – mondta a rendőrtiszt, és kinyitotta a kocsi ajtaját.

Nem tudtam, hová tartunk. A térdemen tartottam a zsákot, és nagyokat ásítottam. Vég nélkül ásítoztam. Nem voltam álmos, de az ásítozást nem bírtam abbahagyni, míg végül rájöttem, hogy idegességemben és kiszolgáltatottságomban ásítozom.

... Ez az ideges ásítozás, a bűn nélküli bűntudat érzése évekkel később jelentkezett újra, egészen váratlan módon. Nyikita

fiam az iskolában nem különösebben jeleskedett – ellenőrzője csak úgy tarkállott az ingerült bejegyzésektől: „beszélget!", „órát mulasztott", „óra alatt a helyét cserélgette, kiküldtem". Az intők alapján biztosra lehetett venni, hogy fiam az iskolai rendtartás első számú közellensége, született naplopó.

Úgy nőtt fel, mint akármelyik fiúgyerek. Nem lehetett jó kisfiúnak nevezni, igaz, mindig mozgékony, csupa lendület gyerek volt, kiapadhatatlan energia buzgott benne, ami állandó, gyakran céltalan tevékenységre sarkallta. De igazságszerető, becsületes gyerek volt, sohasem hazudott. Mi magunk neveltük arra, csak az igazat mondja, azt, amit gondol.

Ki tudja, talán ez volt az oka jó néhány iskolai összekülönbözésének – az egyenessége, a nyíltsága. Negyedik vagy ötödik osztályos lehetett, amikor a matematikatanárnő a következő bejegyzést írta az intőjébe: „Sz! (alighanem ez jelentette a szülők

megszólítását) jöjjenek be. Gyermekük rosszul viseli az órákat."

Nyikita azt mondta, hogy nem visz haza ilyen üzenetet, mert ezt helyesen úgy írják: „rosszul viselkedik az órákon."

– Ne okoskodj – mondta a tanárnő, a bejegyzést nem javította ki, és egy életre megsértődött Nyikitára.

Gyakran behívattak az iskolába: Nyikita megint forgolódott az órán, megint beszélgetett, újfent kettest kapott, amit a negyedév végére mégiscsak kijavított hármasra.

Istenem, mennyire belefáradtam ezekbe a beszélgetésekbe. Eleinte megpróbáltam vitatkozni, ellenérveket felhozni, mentegetni a fiamat, de azután megértettem, hogy ezzel még inkább felbőszítem a tanári kart. Anna Ivanovna, az igazgatónő szigorú hangon leckéztetett, ujjával fenyegetve. Álltam előtte, visszafojtva szokásos ásítozásomat, és korholó szavai közben úgy éreztem, mintha nem is a fiam, hanem én nem készíteném el a házi feladataimat, én beszélgetnék az órákon. Ráadásul az igaz-

gatónő arcáról sugárzott a megvetés, mintha teljesen elveszett ember lennék. Ellenkezhettem, meggyőzhettem volna, hogy sem én, sem a fiam nem lehetünk bukott emberek, nekünk is vannak értékeink, de hasztalan lett volna, mert a direktornő magabiztos és megingathatatlan volt, mint századunk törzsőrmestere, így tehát hallgattam, és igyekeztem visszafojtani önérzetem ágálását.

Hogy miért hallgattam? Miért legyintettem végül, hiábavaló magyarázkodásaim után, mintegy beleegyezve, hogy a fiam egy gazember? Azért, valószínűleg, mert valami homályos félsz motoszkált bennem – tartottam ettől az apró, törékeny asszonytól, aki csalhatatlanul és félreérthetetlenül elmarasztaló ítéletet hozott mindkettőnk, a fiam és fölöttem, megfellebbezhetetlen döntést.

Ha a fiammal feddhetetlenek lettünk volna, nem kellett volna tartanom az aprócska tanárnő haragjától. De mi korántsem voltunk feddhetetlenek. A fiú tényleg

fecsegett az órán és zajongott a szünetben, én pedig valóban nem tudtam állhatatosságra nevelni. Nem mertem vitatkozni az igazgatónővel, több tiszteletet kérni magam és a fiam számára, aki, mellesleg, nem csupán „tanulónak" nevezett elvont fogalom, hanem ember is. Ha szembeszegülsz a tanárral, még jobban feldühíted. A feldühödött tanár pedig kegyetlen és bosszúálló lehet. Ettől féltem – a bosszúállástól, nehogy a fiam fejére zúduljon a tanár haragja. És ezért nem tudtam legyőzni szégyenletes, megalázó ásítozásomat.

Gyerekek, drága gyerekeim, hányszor áldoztam fel értetek az önérzetemet. Nem, nem is az önérzetemet, valami többet ennél...

A rendőrtiszt, sorsom ura, mellettem ült az autóban, hallgatott. Alighanem el is bóbiskolt, a sofőr is hallgatott, komoran figyelte a sötétedő utat. Ki jelenthetett fel, ki vezette őket a nyomomra? Sorra vettem mindenkit, akinél aznap megfordultam. Bárkit gyanúsíthattam volna, de senkit

nem akartam gyanúsítani. Milyen megalázó érzés – besúgóknak tartani az embereket, akikre őszintén mosolyogtál, akiknek hittél.

Nem voltam vétkes semmiben, és mégis bűnöző lettem. Saját bűnösségem, a bűn tudata belém hatolt, megsemmisített. Még senki sem vádolt meg, de én már vádoltam magam, reszketve a hidegtől és a szégyentől. Legkevésbé ezek előtt az emberek előtt szégyelltem magam, akik ki tudja, hová visznek, az anyám emléke előtt szégyenkeztem. Talán nem is vagyok bűnös? De igenis, bűnös vagyok, a zubbonyom zsebében ott lapulnak a hamis iratok.

Meg kell mondanom, hogy amikor megcsináltam őket, nem éreztem lelkiismeret-furdalást, és nem sokat töprengtem azon, hogy szélhámosság-e az, amit csinálok, az eszembe se jutott, hogy bűnös vagyok, bár az voltam attól a pillanattól kezdve, amikor anyám holmijai között megtaláltam a gyári űrlapot. Lehet, hogy a rendőrtiszt a külvilág ítélete, a lelkiismeretem, nem pe-

dig a belső fájdalom? Azelőtt sohasem gondolkoztam, hogy a hazugság mindaddig igazság is lehet, amíg valaki el nem kiáltja magát: „csalás". Lehetséges, hogy a meztelen királyról szóló mese voltaképpen nem más, mint bölcs aforizma az emberi lelkiismeretről? Kereshettem volna mentségeket, hogy nemes cél vezérelt, de nem kezdtem mentegetni magam, hiszen a csalás, az csalás, bármilyen céllal is követték el. Amikor az autó megállt egy csendes ház előtt, a kihalt kisvárosban, már nem féltem a büntetéstől, mert magam hoztam ítéletet magam felett.

Ám amikor elkészült a jegyzőkönyv, elvették a zsákomat, egy rendőr becsukott a zárkának nevezett hideg, rácsos szobába, lefeküdtem a kemény priccsre, térdemet a mellemhez, köpenyemet a fejemre húzva, a leheletemmel melengetve magam, akkor gondolkozni kezdtem: „Mit vétettem tulajdonképpen, hogy így büntetem magam? Talán nem az igazság örök törvényét keresve sértettem meg az ember alkot-

ta ideiglenes törvényeket? Meg kellett sértenem őket, mert meg akartam menteni egy embert."

Nem vétkeztem.

Huszonnégy órát tartottak a zárkában. Amikor már az éhhalál és a végkimerülés határán álltam, egy megfáradt rendőrtiszt magához hívatott, és visszaadta a papírjaimat.

– Fogd ezt a szemetet! Köszönd a gyárigazgatódnak! – mondta.

El sem hatolt a tudatomig, hogy mi történt, felkaptam a zsákom, és kirohantam az utcára. Hirtelen szabadnak lenni éppen olyan megismételhetetlen érzés, mint hosszú betegség után fölépülni...

Az újév az állomáson köszöntött rám, a vonatra vártam. Álldogáltam a peronon, a fehér holdat bámultam, a csöndes várost puhán beborító kék havat, azután visszamentem a váróterembe, és lefeküdtem a hosszú padra aludni.

Így kezdődött nekem az új év – az első hátországi évem. Nem, nem kezdődött

rosszul, hiszen falusi kirándulásom nem volt hiábavaló. Ivan Akimovics a húslevestől erőre kapott, és lassacskán összeszedte magát – én pedig buzgón ápoltam. Hány, de hány beteget gyógyítottam már életem során, de alighanem Ivan Akimovics a legemlékezetesebb páciensem. Kikúráltam, talpra állítottam, és még jó néhány évvel meghosszabbítottam az életét... A főtt hús békés napokat idéző, finom szaga még sokáig érződött a lakásunkban, a hosszú folyosó minden zugába bevette magát. A húsleves Ivan Akimovicsé volt, a hússal pedig megvendégeltük egy kicsit összes szomszédunkat – igazi ünnep volt az újévet követő szinte egész hét.

Múlt az idő, berendeztem az életemet, de gondolatban folyton Varenykánál időztem. Nem is kíséreltem meg, hogy lássam, valamilyen belső hang makacs figyelmeztetése visszatartott: „Nem kell, ne menj oda, éljél csak egyedül, nem rád vár, már nem is emlékszik rád."

Sokáig tusakodtam magammal, de nem

tudtam legyőzni a kísértést, végül is elindultam hozzá.

Hogyan alakult volna az életem, ha hallgatok a belső figyelmeztetésre, és hagyom, hogy Varenyka élje a maga életét? Vajon abban a másik életben – nélkülem! – boldogabban élne, vagy útjaink mégiscsak keresztezték volna egymást?

A Bronnaja utca még őrizte Varja hangjának csengését, léptei kopogását, vigyázott illatára. Az utca nem felejtett, otthagyott mindent korábbi helyén – a telefonfülkét is, az újságosbódét is és a nyárfát, amelynek törzsébe, szerelmes diákként, bevéstem az imádott nevet. Még a vas szeméttartály is pontosan azon a lehetetlen helyen – a zöldségesbolt ajtajában – állt, ha kinyitottad a kaput, döngve nekicsapódott. Mintha a háború borzalmai nem is léteztek volna, mintha itt megállt volna az idő.

Minden éppen olyan volt, mint régen. És mint régen, feltárcsáztam a számot, vártam, hogy felvegyék a kagylót. És meghallottam Varja hangját.

– Szervusz – mondtam.

Azonnal rám ismert. Nyomban felismerte a hangom. Később gyakran emlékezetembe idéztem ezt a percet, s azzal áltattam magam, hogy azért ismert rám rögtön, mert mégiscsak várt. Ha nem vár, akkor elfelejt, de nem felejtett el, nem voltam a számára tehát egészen közömbös.

Ez az érzés, a felcsillanó remény, ami akkor a hatalmába kerített, még ma is él bennem, bár ma már jól tudom, hogy az akkori halvány érdeklődés gyenge volt ahhoz és törékeny, hogy egy életre összekössük sorsunkat. De összekötöttük. Ilyen boldogan végződött első boldogtalan gyerekszerelmem.

– Hol vagy? Honnan telefonálsz? – kérdezte.

– Csak innen a fülkéből – mondtam.

– Tedd le a kagylót, és gyere fel. Gyorsan.

– Félek – nevettem el magam –, becsületszóra!

– Ugyan már, ne félj, nem eszlek meg – válaszolta, és letette a kagylót.

Elindultam hozzájuk, fel a harmadik emeletre. Varja már az ajtó előtt várt, a lépcsőfordulóban.

– Szeretlek, Varja – mondtam, és odaléptem hozzá –, nem tudok nélküled élni.

Nem felelt semmit, de ez volt az a pillanat, ma már tudom, amikor ő is arra gondolt, hogy én rendeltettem a számára. Márpedig ha ez a sors, miért kellene ellene szegülni?

Szinte semmiről sem beszéltünk. Ültünk Varja szobájában, teáztunk. Azokban a pillanatokban biztosan tudtam, hogy ez a boldogság. Az ablak zöld növényei és kislányos mellén pihenő tömött hajfonatának szőkesége, a szemében tükröződő zavar, a lágy, puha hang – mindez elbűvölt, meghatott, minden a reményt táplálta. Boldog voltam, és azokban a pillanatokban nem is kívántam más, nagyobb jutalmat magamnak.

De volt jutalom.

Amikor egy vagy két óra múlva hazaindultam, Varja a lépcsőházban köszönt el tőlem, önként megcsókolta az arcomat, fülig pirulva. Nekünk, a háború előtti fiataloknak a csók szinte mindent jelentett – szerelmi vallomást, örökre szóló hűségesküt.

Sokéves ütközetet nyertem meg. Én győztem. Nemcsak Varját győztem le, hanem a régi vetélytársamat is, azt a másik fiút, a másik iskolából, akit éppúgy hívtak, mint engem. Ő, a másik Kosztya, Kosztya Vasziljev, pilóta lett, és ezekben az években ő is csak Varjára gondolt, leveleket írt hozzá, szerelmében reménykedve. De én megelőztem őt, és Varja megírta neki, hogy bocsásson meg, és ne reménykedjék tovább, mert máshoz megy feleségül...

Összeházasodtunk, egyetértésben éltünk, és mind a ketten azt reméltük, hogy a jövő még sok örömet és boldogságot tartogat a számunkra: csak mielőbb legyen vége a háborúnak.

Reggelente Varja a Főiskolára sietett, én

pedig a gyárba, ahol aknagyújtófejeket szereltem össze. Nem volt szakmám, még addig semmi hasznos dolgot nem sikerült kitanulnom, csak azt tudtam, hogyan kell lövészárkot ásni, fedezéket ácsolni és álcázni, sőt még azt is tudtam, mi módon lehet átkúszni az ellenséges vonalak mögé és „nyelvet" fogni. De tudásom a hátországi életben haszontalan és felesleges volt, ezért itt nem adtak kenyeret, nem osztottak vodkát, és pénzt se fizettek érte sehol. De a robbanószerkezetek összeszerelése sem volt nekem való munka. A mindig egyforma mozdulatok kikészítettek, és két-három hónap múltán rájöttem, hogy a fronton szerzett sérülésemmel nem tudok megbirkózni. Másik munkát kaptam, sokkal könnyebbet, bár egy volt frontkatona számára szégyenleteset, portás lettem – ez már igazi rokkantállás volt. Mégis jó néhány hónapig üldögéltem a gyárkapuban, erőt gyűjtöttem, és beiratkoztam az orvosi egyetemre, híven a kaukázusi cigánylány réges-régi jóslatához. De sokszor áldottam

már a cigánylányt, aki ezt a foglalkozást jövendölte nekem. Más életformát el sem tudok képzelni, és most már nekem is úgy rémlik, gyerekkoromtól kezdve arról ábrándoztam, hogy orvos leszek. És bár tudom, hogy semmi ilyenről nem ábrándoztam, azt nem tagadhatom, hogy a fehér köpenyes emberek mindig szinte mágikus hatással voltak rám. Puha, könnyű kezük volt, amelynek már az érintése is elég volt a gyógyuláshoz. Ritkán voltam gyerekkoromban beteg, alighanem ezért is emlékszem olyan jól a doktorok kezének gyógyító jóságára. Emlékszem még annak a patikának az illatára is, amely előtt mindennap elrohantam iskolába menet, majdhogynem lázba hozott ez a szag.

Ki tudja, lehet, hogy a gyerekkor halvány, szinte ösztönös benyomásaiban már ott rejlett mindannak a csírája, ami egész későbbi életemet és hivatásomat meghatározta?

Varját néha nyugtalanítja, hogy a fiunknak nincs határozott elképzelése, sok min-

den érdekli, de semmi sem komolyan. Lehet, hogy ez így törvényszerű tizenhat éves korban, de melyik anya nem szeretné az elhivatottság jeleit mihamarabb felfedezni a gyermekében? A szülői türelmetlenség nyilván siettetné az eseményeket: meglehet, a belső hangot maga Nyikita még nem érti egészen pontosan, jellegtelen apróságok mögött rejlik, és majd csak jóval később tör a felszínre.

Lehetséges lenne, hogy az ember születése pillanatától egyetlen pályára állítódik rá, és csak ki kell várnia a pillanatot, amikor megszólal a titokzatos hang? Hiszen így akár egy életen át várakozhat. Minden munkának megvan a maga szépsége, és bármely foglalkozás magához láncolhatja az embert, akár egy életre. Varja például ma már el sem tudná képzelni az életét a munkája nélkül. Idegen nyelvű könyvekkel dolgozik az Akadémiai Könyvtárban. Harminc évvel ezelőtt, az egyetem befejezése után irányították ide. Mennyi könnyet hullatott, hogy ő nem ide akart jönni, de

azután eltelt egy-két év és megszerette a munkáját, és örömét lelte abban, ami kezdetben unalmasnak is, érdektelennek is hatott.

...Varja, drága kicsikém! Milyen szomorúan alakult az életünk. Sok évet leéltünk, egymáshoz csiszolódtunk, de vajon boldogok vagyunk-e?

Mennyi, ugyan mennyi ideig voltunk mi egy test, egy lélek? Mennyi időre adatott meg nekünk az, amit az emberek boldogságnak neveznek? Egészen rövid időre. Fél, legfeljebb ha egy évre. Azután eljött hozzánk Kosztya nővére, egy vékonyka, fekete szemű, szemrehányó tekintetű lány, és közölte, hogy a bátyja, az én vetélytársam hősi halált halt egy légi ütközetben.

Azután, hogy Varja ezt megtudta, elhidegült tőlem. Nem, nemcsak az első fájdalmas pillanatokra, nem is egy vagy két napra, hanem egész életére. Mintha a bensejében minden kővé változott volna a gondolattól, hogy az a fiú miatta halt meg, hogy ő a bűnös annak a másiknak a halálában.

Ma sem tudom, szerette-e őt vagy sem. Az is lehet, hogy nem. Lehet, ha én haltam volna meg azon a napon, a fronton, amikor a kórházba szállítottak, ugyanígy jóvátehetetlenül bűnösnek érezné magát. Akkor én, a halott győztem volna le a vetélytársamat örökre, úgy, ahogy most ő, a legyőzött diadalmaskodott felettem a halálával.

Bárcsak szerelmes lett volna Varja belé – a szerelem elmúlik. De Varja bűnösnek tartotta magát a halálában, a bűntudat pedig a lelkiismeret-furdalás rokona, és erősebb a szerelemnél is, kitörölhetetlen...

Az emlékezet örök. Hogy jótétemény ez vagy boldogtalanság? Varja egész életében emlékezni fog rá. Egész életében magával hurcolja a bűntudatot, mindegy, hogy valódi vagy hamis, neki mindennél igazibb. A halott előtt vádolja magát, de vajon ebben a véget nem érő bűntudatban nincsen-e más vétek is – amit az élőkkel szemben követett el? Velem, a gyerekeinkkel, a fiunkkal és a lányunkkal...

Véget ért felhőtlen boldogságom. Haj-

nalonta felriadtam, csendben feküdtem, nehogy felébresszem Varenykát, lágy, gyönyörű arcának békéjével nyugtatgattam magam. Álmában más volt az arca, mint nappal. Nappal szégyenlős, elfogódott pirulásai – minden semmiségért lángba borult – különös, egyedi vonásokat kölcsönöztek tekintetének. Ha elpirult, a szeme könnybe lábadt, szempillái rémülten verdestek, Varja tenyerével fedte el a szemét. Jobban szerettem nyugodt, éjszakai arcát. A nappali, az nem volt többé már az enyém, lágy, puha vonásai idegenné váltak, száraz, szinte megkövesedett vonásokat fedeztem fel rajta. Álmában nem volt idegen. Ellenkezőleg, éppen úgy, mint régen, védelmet keresett és szeretetet nálam, orrát a vállamba fúrva.

Gyereket vártunk. Régi, lánykori ruhái már szétfeszültek a hasán. Nagy és kerek hasa volt, szégyenkeztem miatta. Amikor együtt mentem vele az utcán, sokszor azon kaptam magam, hogy igyekszem elhúzódni mellőle, mintha nem is hozzám tartoz-

nék ez az asszony, ő is egyedül van meg én is.

De reggelente otthon, amikor Varja felébredt, azaz inkább csak ébredezett, óvatosan csókolgatni kezdtem a hasát, hozzátapasztottam a fülemet, hallgattam az élet születését. Egy pillanat múlva Varja már teljesen magához tért, elkomorodott, összevonta magán a ruháját, elhúzódott a simogatásaim elől.

Kislányunk született. Olenyka. Ma Olga Konsztantyinovna, platinaszőke, filmsztár küllemű, tudós hölgy, aki a szilárd testek fizikájának problémáival foglalatoskodik.

Szeretem Olgát, az évek múlásával egyre jobban, alighanem azért, mert mindinkább értékelni tudom alkalmazkodó természetét. Olga sohasem okozott nekünk olyan izgalmakat, mint amilyenekkel Nyikita naponta szolgál.

Könnyű volt felnevelni a lányunkat, nem volt vele különösebb gond, probléma. Háború utáni gyerek volt, nem ismerte a kényeztetést, nem követelőzött, nem válo-

gatott, mindig szót fogadott. Szorgalmasan tanult, hordta az iskolából a tanári dicséreteket, roppantul ügyelt a társadalmi munkák ellátására, és évről évre csinosabb lett. Felfedezte, hogy vonzó jelenség, szeretett órákig a tükör előtt ácsorogni, naponta új frizurát kitalálni, de az iskolába továbbra is szolid, szigorúan hátrafelé fésült hajviselettel járt, ő volt a szerény jó tanuló, aki tudja, hogyan illik viselkedni. Jól nevelt gyerek volt, pedig századannyi energiát sem fordítottunk a nevelésére, mint Nyikitának. Nyoma sem volt benne a kihívásnak, nyugodt, állhatatos természete volt. Az ilyen szolid, szorgalmas, még csak nem is különösebben kirívó képességű kislányokat kedvelik a pedagógusok, nincs velük semmi kellemetlenség. Olgát szerették a tanárai, tehetséges gyerek is volt, minden azonnal megragadt a fejében.

Könnyedén elvégezte az egyetemet, utána az aspirantúrát, megvédte a kandidátusi értekezését, rövid idő múlva férjhez ment, szült egy kislányt, ránk akarta testálni, de

nekünk ott volt Nyikita s vele a rengeteg baj, nem tudtuk vállalni még az unokát is. Olga nem sértődött meg, sikerült elhelyeznie a gyereket egy olyan óvodába, ahová úgy adták be a kicsiket, mint valami csomagmegőrzőbe – tetszőleges időtartamra, akár egy hétre is. Olga tudott élni.

A férjét Vologyának hívják. Harminckét éves, de egyszerűen képtelenség őt apai nevén szólítani. Ő csak Vologya, alacsony, vidám, szakállas fickó, kedveli a lármás társaságokat, jól gitározik, imád vicceket mesélni és vitatkozni. Nyolc évvel ezelőtt elvégezte az Autóközlekedési Főiskolát, de hogy hol dolgozik, mit csinál, azt olyannyira titok fedi, hogy szerintem még a felesége, Olga sincs beavatva. Nyilván valami értelmeset és feltehetően sikeres dolgot csinál, hiszen a közelmúltban kitüntették.

Rokonszenves nekem a fiú, bár ez fordítva láthatólag nem így áll. Túlságosan távol áll ő tőlem és főleg attól, ami az én életemben a legfontosabb – a háború emlékétől. Milyen keserű érzés fogott el nemrégiben

azon a banketten, amit Olga rendezett a kandidátusi értekezésének megvédése után, az „Agarvi" étteremben.

Sok vendég volt – barátok és barátnők, az opponensek, a tudomány doktorai (még akadémikus is akadt közöttük, a legfiatalabb a jelenlévők között, egy vörös hajú, nevetős srác, kopott zakóban).

Jókedvem volt, jól éreztem magam, odatelepedtem egy szakállas férfi mellé, aki idősebb volt a többieknél, és faggatni kezdtem, részt vett-e a háborúban, és ha igen, melyik fronton harcolt. A szakállas a Harmadik Ukrán Fronton harcolt, de nem volt kedve az emlékidézgetéshez. Nekem annál inkább lett volna. Az első ütközetemről kezdtem neki mesélni. Udvariasan végighallgatott, majd bocsánatkérően enynyit mormogott:

– Nem kell, ne haragudjon, sem a hely, sem az idő nem alkalmas – és továbbállt.

Átültem az elegáns, csinos, hosszú cigarettát szívó lányokhoz. De köztük sem találtam hallgatóra. Nem tudtam megnyu-

godni, az emlékek ott zsongtak bennem, csordultig voltam velük. Úgy gondoltam, az a szó, „háború", varázsigeként hat, képes arra, hogy különböző korú, különböző embereket közös nevezőre hozzon, de nem így történt. Visszamentem hát Varjához, azt remélve, hogy legalább vele megoszthatom azt, ami annyira eltölt.

– Hagyd ezt – mondta –, inkább üljünk egy kicsit csöndben. – Miféle csöndben? Csöndről szó sem volt. A vendégek piaci lármát csaptak, a magnetofonból valami amerikai beategyüttes legújabb felvétele csikorgott, a terem közepén Olga barátai vonaglottak. A vörös akadémikus fiú a csípőjét tekergette, és fél lábon ugrált, mint a dél-amerikai erdők vademberei.

Behúzódtam egy sarokba, a terem legtávolibb zugába, és a magány keserűségét éreztem az élet ifjú lakomáján. Irigyeltem őket, a fiatalokat, irigyeltem őket szépségükért, könnyedségükért, csúf, otromba táncaik kecsességéért, divatos zenéjük sercegéséért, öltözetük tarkaságáért – min-

dent irigyeltem, ami a számomra elérhetetlen.

Lehet, hogy én már régen nem velük menetelek a sorban, hanem valahol mellettük lépegetek? Lehet, hogy csak én hiszem azt, hogy velük haladok, holott már régen eltévedtem, és egy helyben topogok?

...Hát persze hogy a magány hajtott az ismeretlen útra, Viktor Travuskin nyomába. Különben miért lenne szükségem erre a régen elfelejtett emberre, aki mellett valamikor olyan értetlenül és fölényesen mentem el? Akkor semmi közös nem volt bennünk, ma mindenünk közös – a múltunk és benne az életünk. Megyek, hogy megtaláljam önmagamat, hogy láthassam Viktor Travuskint, és néhány percre feltartóztassam múló életem pillanatait... De vajon megtalálom-e?

Valamikor – gyerek- és kamaszkoromban – kedveltem, sőt egyenesen szerettem vonaton utazni, de az évek előrehaladtával egyre inkább fárasztott a vonat, s ha utaznom kellett, igyekeztem a gyorsabb repü-

lőgépet választani. Korábban éppen azért tetszett a vonat, mert olyan sokáig tartott az út, szerettem az ablak mentén lassan tovatűnő tájak váltakozását, szerettem sétálni a peronokon, szerettem az állomások pavilonjainál tolongani, szerettem a főtt krumpli és a sült csirke ínycsiklandó illatát. De már régóta nemcsak az a baj, hogy a vonatút kimerít, hanem hogy nem nyújtja a felfedezés örömét – semmi sem új már, egyszer már mindent átéltem, gondolataim végeláthatatlan ügyek foglalkoztatják, a kíváncsiság és az eleven élet tanulmányozása fáradt szemlélődésnek adta át a helyét.

Rohan a vonat, fák suhannak el, ezüstös folyók csillannak meg a napfényben, nyájak legelésznek a réteken, gyárkémények kormozzák az eget, utasok sietnek az étkezőkocsi felé és vissza. Szomszédom egy darab újságpapirost tereget szét, ételt pakol ki, öt év körüli unokáját etetné, de a kislány nem akar enni, elfordul.

– Jaj, nagymama, nem kell! – hadonászik.

Az újságon szalonnaszeletek, uborka, paradicsom, tojás – étvágygerjesztő, finom illatok. A Krimszkaja Pravda fejlécén álló két pohárban remeg a tea, mint a kocsonya, a kanalak halkan csilingelnek. A nagymama megfordította az újságot, és a másik oldalon egy fekete keretre esik a pillantásom, a fekete keretben pedig...

A gyászkeretben Kapitolina Szergejevna Jerasztova halálhírét tették közzé.

Megrendülten néztem a gyászkeretre, a családnévre, amely vastag, koromfekete betűkkel hirdette elkülönültségét az élők világától, a főcímektől, az élő élettől, amelyben a jelen idő lüktetett: „A portugál helyzet", „Magas rangú vendég látogatása", „A cserepoveci kohászok rekordja", „Új technika a BAM-on".

Csak az életben és a rossz regényekben fordulhatnak elő ilyen végzetes egybeesések és véletlenek. Ha akkor nem nézek le a felső ágyról az újságra, ha nem csap meg az étel illata, ha a néni nem a szemem előtt fordítja meg az újságot, ma semmiről sem

tudnék. Mégis, abban, hogy ilyen véletlenül értesültem annak az asszonynak a haláláról, volt valami törvényszerű: az, ami kettőnket összefűzött, legalább ilyen véletlen és váratlan, mondhatnám tragikus volt.

Tíz évvel ezelőtt történt, igen, már tíz éve annak, hogy repül az idő! Háromnapos kiküldetésre Szevasztopolba indultam. Repülőgéppel utaztam, emelkedett, nagyszerű érzés töltött el, az utazás nekem mindig ünnep. És az is igaz, hogy a távolság legyőzésének a tudata semmihez sem fogható, minden alkalommal megújuló érzés. Főként akkor, ha az ember először kerül egy olyan városba, mint Szevasztopol. Reggel még Moszkvában voltam, délben pedig már Szevasztopol utcáit róttam.

Tudom, hogy hangulatember vagyok. Későn kezdtem felfedezni a városokat, beleszeretni egy-egy településbe, behódolni akár egy poros, isten háta mögötti kisvárosnak is, s eldugott, lakhatatlan voltában is felfedezni valami megkapót, gyönyör-

ködni és szánakozni, akár egy beteg kisgyereken. Szevasztopol azonban nem eldugott fészek, nem könyörületből szerettem meg, hanem sokszínű, lüktető, mozgalmas élete, le-fel hullámzó utcái hódítottak meg nyomban. A város meghitt, bensőséges, ünnepélyes volt, a fák sietve hullatták utolsó leveleiket is, véget ért az ősz, a tél kezdetén voltunk.

Tudtam, hogy ezek csak az első benyomások, azután jönnek a hétköznapok, és nem várom többé ilyen kitörő lelkesedéssel a kikötni készülő hajókat, nem csodálom a közeli és távoli dombok fényeit, a tengerparti kövekhez csapódó hullámok morajlását. Igen, jönnek a hétköznapok... Ha az első fellobbanás ki is huny bennem, a város szépsége megmarad. Jönnek majd mások, ők is látni fogják a város szépségét, ahogy én láttam, gyönyörködni fognak a ragyogó, csillagos égboltban, az Örök tűz vérvörös fáklyájában, a kék tengerben. Ők is felfedezik a lírát a kikötői forgalomirányító fásult, éneklő hangjában: „Tizennyolc óra-

kor a díszteremben politikai tájékoztató lesz." Lehet-e mindig ünnepben élni? Hogyan lehet úgy élni, hogy ne adjuk meg magunkat a hétköznapoknak, hogyan lehet halandó voltunk tudatában minden pillanatot megőrizni, minden pillanatáért felelni?

Reggel, ébredés után kinéztem az ablakon, és megláttam a havat. Teljesen beborította a járdákat, a rakpartot, megtelepedett a vezetékeken. Délre megolvadt, a járdákat szürkés latyak borította. A szél lecibálta a fákról a leveleket, hatalmas juharágak hemperegtek a félig szikkadt pocsolyákban. Nem volt hideg, csak erős szél fújt, mindenki azt remélte, hogy gyorsan kisöpri a felhőket, a hó elolvad, előbújik a nap, és felszárítja a várost. De estére újra havazott, és alig egy óra múlva mindent beborított a hó. A rádió bemondta, hogy Törökországban hóvihar tombol, a méteres hótorlaszok között emberek százai pusztultak el.

Reggel csak úgy ömlött az eső. Azután

mintha minden elcsendesedett volna, de rövid idő múlva jég esett, ami visszaváltozott esővé. Újból jég. Megint eső. Így ment egész nap. A tenger elfeketedett, hullámok ostromolták a rakpartot, köveket zúdítottak rá. Óráról órára jobban bömbölt a szél, leszaggatta a házak tetejéről az antennákat, letépte a cégtáblákat, a vezetékeket. A pillanatokra feltámadó forgószél, akár a gyufaskatulyákat, pörgette az autókat, letépte az áruház tetejéről az antennarudat. Rádión keresztül figyelmeztették a lakosságot, hogy tartsák az ablakokat zárva, ne engedjék az utcára a gyerekeket, és lehetőség szerint mindenki maradjon otthon. Leálltak a villamosok és trolibuszok.

A kihalt város, amelyben büntetlenül tombolhatott az orkán, mintha pusztulásra ítéltetett volna, és úgy látszott, reményvesztetten megadta magát sorsának.

Csak a szállodában lüktetett az élet. Mintha pestis elől menekülők lakomáznának a falai között. A folyosók, a hallok, a lépcsőházak tele voltak társaságot kereső, a

magánytól szenvedő, tétlenségre kárhoztatott emberekkel. A szobákban énekeltek és ittak – borgőzzel telítődött a levegő. Alighanem én is hasonló szórakozást választottam volna, ha akartam és tudtam volna inni. Ültem a szobámban, nekifogtam egy angol kriminek, de mint mindig, most is untatott, nem kötött le. A szél bömbölésétől, zúgásától, a tenger morajától, a folyosó lármájától nőttön-nőtt bennem a katasztrófa előérzete, egyre szánalmasabbnak és esendőbbnek éreztem az életet, se olvasni, a magányt elviselni se tudtam tovább. Kiléptem a folyosóra, és nyomban a mesterkélt és felfokozott jókedv különös légkörébe kerültem.

És rögtön megláttam azt az asszonyt, aki színes, virágos vállkendőjébe burkolózva üldögélt az előtérben, a fiatal ügyeletes lány mellett, a keskeny, vörös kanapén. Alighanem azért tűnt fel azonnal, mert nyugalma ellenállt a lázas nyüzsgésnek. Félrehúzódva ült, és mégis mintha hozzá-

juk tartozott volna, ajkán megértő és beleegyező mosoly játszott.

Teát kértem az ügyeletestől. A lány elnevette magát: már réges-régen megitták az összes teát, nemhogy tea, de még cukor sincs, egyáltalán semmi sincs már a puszta forró vízen kívül.

– Istenem, ha nincs, hát nincs. Nekem még maradt – szólalt meg az asszony, és felállt, nemsokára egy csomag teával tért vissza, és újból leült a helyére.

– Köszönöm – mondtam.

– Ugyan, nincs mit – mosolyodott el, és rám nézett. – Mit köszön?

Arca nem volt csúnya, inkább hétköznapi, jellegtelen. Egyébként hogyan is nevezhetnénk csúnyának a nőket, anyáinkat? A női arc mindig gyönyörű, és mindig van rajta valami megfoghatatlan. Hasonlít azokra a fákra, amelyek egyszerre mutatkoznak örökkévalónak és változékonynak is. Egy nő már csak azért sem lehet csúnya, mert az arcán mintha mindig átszellemültség ragyogna, az anyaság utáni vágy és va-

lami ösztönös kihívás: fejtsd meg a titkomat.

Ki tudja, hogyan születik a szerelem? Minden bizonnyal éppen olyan váratlanul és törvényszerűen, mint ahogy a halál – eljön, amikor jönnie kell, de sohasem időben. Így van ez a szerelemmel is. Éveken át hordozzuk, érleljük magunkban, halkan, féltőn, hogy azután egy óvatlan pillanatban egész addigi életünknek véget vessen.

Abban a percben, amikor az asszony így szólt hozzám: „Ugyan, nincs mit. Mit köszön?" – és rám mosolygott, még nem tudtam, hogy ez volt fellobbanó vonzalmunk kezdete. Nem kiküldetési, szállodai flört volt ez, nem is úti regény, ez maga volt a szerelem, amit egyikünk sem várt, egyikünk sem keresett – minek is a szerelem két öregedő, családos, elfoglalt embernek?

Elvettem tőle a teát, bementem a szobámba. Egész idő alatt, amíg a teát főztem, ittam, és a kolbászos szendvicset rágtam, azon tűnődtem, mi olyan különös ennek az asszonynak az arcában. Hétköznapi, szinte

észrevétlen arc, és ugyanakkor, ha elidőzik rajta a tekintet, megkapó egyszerűséget, védtelenséget fedezhet fel. Nyílt pillantása ártatlanságot sugárzott, és ha igaz az, hogy a szem a lélek tükre – akkor meggyőződéssel lehetett állítani, hogy ezt az asszonyt nem sok baj érte az életben.

Igen, ez volt róla a benyomásom – de hát a lélek tükre sem azt tükrözi mindig, ami valójában benne van.

Befejeztem az étkezést, visszavittem a teát. Valószínűleg, ha akkor visszaadom a teát és rögtön visszatérek a szobámba, a sors elkerül minket. De én leültem mellé a kanapéra, és felkelni már nem tudtam. Ültünk, egy szót sem szóltunk, de mégis éreztük egymást. Amikor már nem lehetett tovább hallgatni, mert a hallgatás már kényelmetlenné vált, kimondtam az első szót, egy üres szót, amelyből mintha minden gondolat és érzelem hiányzott volna – pedig mennyi érzés, gondolat is szorult bele. Látszólag jelentéktelen dolgokról beszélgettünk, az időjárásról, arról, hogy nem

járnak a vonatok, nem szállnak fel a repülők, de tulajdonképpen valami egészen másról volt szó.

Eddig csak játék volt – még elválhattunk volna, hogy többet sohase emlékezzünk egymásra.

De mi csak ültünk, nem váltunk el...

Szóval meghalt? Én pedig soha többet nem kerestem azután... Miért nem kerestem?

A gyászkeretes Krimszkaja Pravda reszket a szemem előtt. Az emlékezés örök útitársunk, nem szabadulhatunk, nem szökhetünk meg előle...

Összeházasodtunk Varjával, és megkezdtük önálló családi életünket. Mindazonáltal minden héten meglátogatott minket Varja édesanyja, Praszkovja Makarovna, és a saját szája íze szerint rendet csinált, még a bútort is átrendezte. Nem tartott minket felnőtt, önálló embereknek.

Varja édesapja még jóval a háború előtt

meghalt, édesanyja egyedül nevelte és taníttatta a lányát, bár semmit sem hánytorgatott fel, de szinte elvárta a gyerekétől, hogy állandóan hálás legyen. Ötvenéves volt, az élete nagyobbik részét városon élte le, de a városban töltött évek leperegtek róla, csak a falusi gyerek- és fiatalkor rögződött benne mindörökre. Varja már régen elvégezte az Idegen Nyelvek Főiskoláját, angol könyveket olvasott, de az édesanyja egyre csak Varkának becézte, és folyton más lányokat állított példaképnek eléje, csak azért, mert azok állítólag mindent jobban csináltak. Élete végéig – nemrégiben halt meg, nyolcvanhárom éves korában – életképtelen taknyosoknak tartott minket, akiknek a világért sem adott volna igazat.

Családi költségvetésünk szűkös volt, vasárnaponként felvettem a katonaköpenyemet, és a Palasevszkij-piacra indultam, üzletelni. A hadirokkantjegyre kaptam cigarettát, de nem dohányoztam, csak később, harmincéves koromban szoktam rá, így darabját egy rubelért eladtam.

A piacon, a háborúban elgyötört katonák között, vidám és szomorú, lecsúszófélben lévő és emelkedő egzisztenciák között, akik mindenféle vicik-vacakkal, élelemmel, ruhával, könyvekkel, cipővel, amerikai húskonzervvel, krumplival, savanyú káposztával, zsákmányolt karórával, varró- és lemezjátszótűvel kereskedtek – közöttük vidámnak és felszabadultnak éreztem magam. Hiszen a családi élet kezdeti nyugalma és elégedettsége után egyre inkább erőt vett rajtam a tétlenség, a hátországi élet egyhangúsága miatti gyötrődés. A frontról álmodtam. Nem az ütközetek rettegéséről, nem a lövészárok szennyéről, nem a tetvekről, amiket még tűzzel sem tudtunk kiirtani a fehérneműnkből, nem a felém repülő lövedékkel – nem erről álmodtam, ezt szinte elfelejtettem, majdhogynem másodrendűvé vált. A fedezék, a katona otthonának melegéről és szagáról álmodtam, mint ahogyan nemrégiben, a fedezékben még kitartóan és hívogatóan furakodott az álmaimba Moszkva. Nem

mintha vissza akartam volna menni a frontra, tökéletesen elegendő volt az, amit már átéltem. Élni akartam, annál is inkább, mert mellettem volt Varenyka, aki a testében hordta a gyermekemet. De sehogy sem tudtam hozzászokni új életem különféle kötöttségeihez.

Ott, a háborúban etettek és itattak, nem volt más kötelességem, mint hogy állandóan tisztán és készenlétben tartsam a fegyveremet, és gondolkodás nélkül oda menjek, ahová küldenek. A fronton mindent megcsináltak helyettem, még gondolkodtak is, nekem csak habozás nélkül teljesítenem kellett a parancsot vagy meghalnom. Ez az élet egyszerre volt nehéz és könnyű. De itt, a front mögött magam döntöttem, gondoskodtam a betevő falatról, ezerféle dolog vett körül, amelyekért a felelősséget mind vállalnom kellett. Lehet, hogy amikor visszavágyódtam a fedezékbe, tudat alatt a számomra új, békés létezés önálló cselekvéseitől és gondolataitól féltem.

Múltak az évek, repültek az évek. Különfélék – vidámak, szomorúak, jók és rosszak. Múlt az élet.

Egyszer, úgy délfelé Olga betelefonált a munkahelyemre.

– Apám, el tudnál jönni hozzánk? – kérdezte higgadtan.

– Holnap este. Jó?

– Nem, ma. Legjobb lenne azonnal.

– Azonnal?

– Igen.

– Mi történt? – kérdeztem.

– Semmi. Anya is itt van nálam, gyere. – És letette a kagylót.

Nagyon nyugodt volt a hangja, szándékosan higgadt: be akart csapni, de én éreztem, valami komoly dolog történt. Egy óra múlva ott voltam náluk, a Szuscsevszkaja utcai nyolcemeletes, szövetkezeti ház kétszobás lakásában. Olga nyitott ajtót.

– Anya a konyhában van – mondta.

Tényleg, valóban semmi sem történt. Teát ittak, tortát ettek. Az asztalon még egy üveg bor is állt, igaz, bontatlanul.

– Teázgatunk? – kérdeztem Varját, és megcsókoltam.

Varja viszonozta a csókot, de tekintete különös volt és idegen. Lázas feszültség, visszafojtott rémület a szemében.

Olga szomorúan bólintott, és kiment a konyhából.

– Mi történt veled, Varja? – Meg akartam simogatni az asztalon nyugvó kezét, de Varja elhúzódott, nem durván, nem is szándékosan, nem akart megsérteni.

– Nem tudom – mondta. Odament az ablakhoz, sokáig hallgatott, háttal állt nekem, az utcát nézte. – Rettenetesen érzem magam, szétmegy a fejem... Semmit sem tudok elfelejteni, nem tudom, hogyan felejtsek el mindent. Bocsáss meg, az isten szerelmére, de belefáradtam, hogy örökösen csak gondolkodjak, belefáradtam az emlékezésbe. Eljött a fizetség ideje. Egyszer mindenért fizetni kell...

– Miért, Varja?

– Istenem, hogy miért? – suttogta. – Az árulásért...

És sírva fakadt.

Már sok éve nem említette és ki sem ejtette annak a másik Kosztyának a nevét, aki a légi ütközetben esett el hajdan, a háborúban, és én azt hittem, ha nem is felejtette el, de legalább a lelke megnyugodott, megbékélt a régi veszteséggel... Tehát nem békélt meg, tehát ő, a harmadik még mindig velünk volt.

Sohasem hittem volna, hogy ilyesmi megtörténhet, nem vettem észre benne a betegséget. Ha egyáltalán betegségnek, nem pedig jellembeli adottságnak lehet nevezni ezt az állandó, összpontosított figyelmet egyetlen titkos gondolatra. Mindent tudtam a feleségemről, de voltaképpen semmit. Látszólag velem élt. Tanult, munkába járt, vezette a háztartást, etetett engem és a gyerekeket, de legbelül feszülten várt, egyre csak várt valamire.

Az évek múlásával ez a feszült, összpontosított figyelem egyre jobban eltávolította tőlem. Mind a ketten boldogtalanok voltunk, és most már tudom, miért: én – mert

őt szerettem, ő – mert nem engem szeretett. Vajon az Isten jutalmazott vagy büntetett minket? Egyazon ajándékkal vagy átokkal? Hosszú életünkre egy szerelmet, egyetlen szűnni nem akaró érzést adott.

Varja és az én érzéseim is viszonzást kerestek, de más világokban, és hogy nem találtak viszonzásra, nem a mi bűnünk volt – az a harmadik, aki őt megnyugtathatta volna, aki összekovácsolhatta volna még a láncot, elesett a háborúban; magam hívtam volna, hogy adja vissza Varjának a nyugalmát, de ő annyira messze volt – nem érte el a hívásom...

Varját kórházba vittem. Sokáig feküdt ott. Megszabadították a bűntudat és a félelem érzésétől, de nem engedték rögtön haza. Majdnem mindennap meglátogattam. Nyár volt, meleg, a kórház kertjében körbe sétálgattak a lábadozók, libasorban, egyik a másik után, párokban és egyedül, nyugodtak, látszólag teljesen egészséges nők, éppen olyanok, mint akik kint, az utcán, a kert magas kerítésén túl sétáltak.

Házi kosztot hordtam Varjának, ő evett, mesélt magáról vagy a kórtermi szomszédairól, azon kesergett, hogy mindenkinek megvan a maga bánata. De leginkább csendben ültünk egy padon, kéz a kézben, és hallgattunk.

Vigyázva simogattam törékeny kezét, amelynek néhány ráncos kis barázdájában már nyomot hagyott az idő, játszottam hosszú, vékony ujjaival, néha kérdeztem tőle valamit, csak úgy, hogy hallhassam a válaszát, csak a hangját hallgassam, és boldog voltam. Azt hiszem, ezekben a pillanatokban a közelség nyugalmát és édességét éreztük, mintha újból egymásra találtunk volna.

Betegek mentek el mellettünk – magányosan vagy hozzátartozókkal, mosolygósan, szomorúan, gondolataikba mélyedve vagy kettőnket fürkészve. A nyárfán susogtak a levelek, égetett a nap, a magas fű hűvösében galambok szemelgették az eldobált hulladékot. Az élet ment a maga út-

ján, ott lüktetett mellettünk, mi pedig ültünk, és figyeltük ezt a másfajta életet.

De vajon lehet-e újrakezdeni az életet? „Mintha"... milyen gyenge és illuzórikus a szó mögött megbúvó remény. De mégis élt bennem a remény: Varja nem vonta el tőlem a kezét, védelmet keresően hajolt hozzám.

Ha mindig beteljesednének a reményeink! Lehet reménykedni, kell reménykedni – mi más marad még az embernek? De senki sem bújhat ki a bőréből.

A kórházban Varját megszabadították a bűntudattól és a múlt emlékeitől, de mintha kihúzták volna a lába alól a talajt: olyan volt, mint régen, és mégis más. Nyugodt, gyengéd és idegen asszony tért haza, nem a mi Varjánk volt – hiányzott belőle a korábbi állandó nyugtalansága. Szerettem ezt a Varját, de nyilvánvalóan sokkal jobban szerettem azt a másikat, a régit, akit már az évek során megszoktam. Ezt a Varját rettenetesen szántam, gyámoltalan és gyenge volt, akár a sebesült madár, amely szeretne

felröppenni, de már nem képes rá. A kívülálló egészségesnek vélhette, de én éreztem, hogy titokban, mélyen ott lüktet benne a múlt emléke, az az érzés, amit betegségnek hívnak, és amelyet kiűztek belőle. De vajon hosszú időre-e?

...Robog a vonat, himbálózik a kocsi, kattognak a kerekek. A kupéban rajtunk kívül még egy férfi utazik, a felső ágyon, aki állandóan alszik, szinte fel sem ébred soha. Ha felébred is, kipillant az ablakon, valami érthetetlen „ollalát" motyog, gyorsan lemászik, néhány percre kisiet, majd alighogy leteszi a fejét, máris alszik.

A nagymama is szeretne elaludni, de nem jön álom a szemére, így velem igyekszik beszédbe elegyedni. De nekem nincs kedvem beszélgetni, fáj a szívem, és sehogy sem tudom a fájdalmat lecsillapítani. A kislány egy gubancos szőrű, fekete játék kiskutyát tart a kezében, hosszú szőrét simogatja kis fésűjével, Gavkának nevezi a kutyát. Amikor megfésülte, a nagymama ölébe ülteti, és így szól hozzá:

– Vigyázz rá! – majd kiszalad a kupéból.

Gavka türelmesen ül, őrzi a nagymamát. Ez a bolyhos kis játékkutya egész külsejével meghökkentően hasonlít arra a kölyökkutyára, amely egy nap váratlanul felbukkant nálunk.

Egy alkalommal, amikor hazaértem, új szag csapott meg a lakásunkban, szimatoltam egy darabig, és kérdezgettem, minek van ilyen szaga, de sem a feleségem, sem Nyikita nem válaszolt, csak cinkosan, titokzatosan összenéztek. És akkor váratlanul a lábam elé gurult a szobából egy fekete gomolyag, nem nagyobb a kesztyűmnél, vékony hangon vakkantott néhányat, elém telepedett, levizelte a cipőmet, majd továbbgörgött a konyha irányába.

A kutyakölyök vidám és mulatságos jószág volt. Meghatott és ellágyított minket. Nyikita gubancos pofácskáját csókolgatta, speciális receptek szerint főzött neki, kutyatenyésztési szakkönyveket olvasott, és megpróbálta idomítani. Régi vágya volt Nyikitának egy kiskutya, de mindig szülői

ellenállásba ütközött. Lám most magától megvalósult: a kutyakölyköt valaki a kapu alatt hagyta.

Néhány napig a kiskutya névtelen volt. Nyikita változatos neveket ötlött ki. Végre bejelentette, hogy családunk új tagja Bleki névre fog hallgatni, ami angolul annyit tesz: fekete. Bleki így, Bleki úgy, igen ám, de Nyikita szinte ugyanúgy ejtette az „l" és a „v" hangokat, és hamarosan az ismerősök, a szomszédok és az osztálytársak is elbizonytalanodva Bleki-Bvekinek kezdték szólongatni, így idővel kutyánk a nem túl hangzatos kettős néven élt. Volt, aki egyszerűen csak leblökizte. A kiskutya nagyvonalú volt, nem sértődött meg, és készségesen hallgatott bármelyik nevére.

Bizalommal és barátsággal vett körül mindenkit, szerette az embereket, barátságosan végignyalta mindenkinek a kezét.

– Fúj, nem szabad – oktatta Nyikita –, harapj csak bele! Ugass! Rajta!

De a kutya nem értette, mit kíván tőle a gazdája, és továbbra is bizalommal viselte-

tett minden egyes járókelő iránt, akik elágyultan álltak meg, hogy simogassák. Bleki élete első óráit a gyűlöletből kapta, de nem érte fel ésszel: más ösztönök éltek benne – a bizalom minden élőlény iránt. Még a kutyák ősi ellenségére, a macskára sem vetette rá magát, hanem tisztelettudóan körbejárta, és közben hízelgően csóválta a farkát. Nem, így nem is tanulhatta meg, hogy gyűlölje az embereket. Félni, azt megtanult, de azt is csak később, amikor már majdnem felnőtt.

Szép volt, megható és mulatságos. Az utcán szőrös fekete gombolyagként gurult Nyikita lábánál. Nem tudott a szépségéről, nem is érezte, de Nyikita a tudatában volt, és a kutyakölyöknek kijáró elragadtatásból mintha neki is kijutott volna. Nyikita nem ment az utcán, hanem szinte lebegett. Nem volt többé kisfiú, hetedik osztályos tanuló, hanem művész, idomár, arisztokrata, aki után megfordultak az elbűvölt járókelők. Arcán gőgös fölény jelent meg, kivételezettségének tudata.

Így emelkedett a halandók fölé Nyikita a kiskutya értékein keresztül...

Mennyire megegyezik minden! Vajon nem én ismétlődöm meg benne? Vajon ez a kölyökkutya nem megismétlődése-e gyerekkorom kocsikázásainak?

Figyeltem Nyikitát, vártam, hogy mikor botlik el és pottyan bele, mint én valamikor, a pocsolyába, besározva az álmát – egy új Super Rifle farmert, amire már régen kuporgatott, és egy napon megvásárolta a bizományi mellett ácsorgó feketézőktől. De Nyikita nem hasalt bele a pocsolyába, és a farmer épségben maradt.

A kutya nőtt, kamaszodott. És megcsúnyult. Kiütközött belőle a korcs vér, távoli őseinek és ismeretlen szüleinek plebejus volta. Pofája megnyúlt, lábairól lekopott a szőr, vékony, görbe lábai lettek, a törzséhez képest aránytalanul hosszúak. Természete nem változott, de amennyire elbűvölte az embereket a szép kis kutyakölyök, olyan ellenszenvet váltott most ki belőlük a csúnyácska kamasz kutya. Bleki mostani

játszadozásai a járókelőkkel nem találtak gyöngéd viszonzásra, csak ingerült felkiáltásokra: „Takarodj, mész innen!"

Szegény Nyikita, szinte ő is belecsúnyult. A szépségét vesztett Bleki bosszantotta. Szégyellte. Már tudtam, hogy mi következik. És vártam, hogy mikor tagadja meg a fiam bálványát, ahogyan egykor én is elfordultam első karácsonyfámtól.

Nyikita egyre ritkábban vitte le sétálni a kutyát, azonnal elengedte a pórázról, ő pedig hazajött: „Nem veszik el, hazatalál!" Vagy miután elengedte a kutyát, valamerre távozott a haverjaival, akik idővel egyre többen lettek, és akik, mint ahogyan ez lenni szokott, tetszettek neki, és nagyon nem tetszettek nekünk, szülőknek.

Hosszú hajú fiúk, kopott, foltos, külföldi címkékkel ékesített farmerben, üvöltő magnókkal és gitárokkal, elrémisztettek minket kategorikus kijelentéseikkel, fesztelenségükkel, azzal, hogy mennyire nem hasonlítottak a mi nemzedékünk fiatalságára.

Nyikita semmiben sem különbözött tőlük. Ugyanúgy hosszú hajat viselt, mint ők, éppen olyan megfellebbezhetetlen volt az ítéleteiben, pontosan úgy szédült bele a tranzisztoros üvöltésbe, amelyet teljes hangerőre kapcsolva hallgatott, megsüketítve az egész házat.

Bleki kedvelte a gazdája barátait. Jól érezte magát lármás társaságukban. Még gitárkísérettel énekelni is megtanult velük. Nevetséges volt és szomorú. Oldalra hajtotta a fejét, fülét hegyezte, a gitáros mellé helyezkedve várta az első akkordokat, de csak akkor látott hozzá, amikor már a mély hangok is felhangzottak. Mintha igaziból énekelt volna, úgy vonított, hangskálája roppant széles és változatos volt. Mindenki hahotázott körülötte, ő pedig teljes erejéből igyekezett – hol vinnyogott, hol szűkölt, vagy szaggatottan ugatott, bele-belecsaholt. Szánalmas volt nézni, hogyan igyekszik mindenáron a gazdája és barátai kedvében járni.

És való igaz, ő is egyre inkább kezdett

rájuk hasonlítani – teljesen benőtte hosszú szőre, még a szeme sem látszott ki, és nem kísért énekével akármilyen zenét, csak a divatos dzsessz-számokat, ahogy növekedett, titkos találkákat keresett más fajtájú hölgyekkel, és egyre inkább elmaradozott otthonról, szellemében is modern jampeccé változva.

Egy alkalommal hármasban sétáltunk – Nyikita, én és Bleki –, és megláttunk két bájos, csinos lányt. Nyikita, ahogy megpillantotta őket, elvörösödött, zavarában és elégedettségében fülig pirult.

– Jé! – szólalt meg az egyik tiszta, angyali hangon, bájos közvetlenséggel, felkiáltása mintha egyenesen a lélek mélyéről jött volna. – Tiéd ez a kis korcs? Hát, tudod, csuda egy srác vagy...

A kislányok még álldogáltak egy darabig, beszélgettek, azután útjukra indultak. Nyikita egy pillanatig habozott, majd döntött. „Viszlát!" – intett nekem, és a nyomukba szegődött. De a kutyáról nem feledkezett meg, füttyentett neki, körülte-

kingetett. Ám Bleki sem itt, sem ott nem volt, mintha a föld nyelte volna el.

– Sebaj, megkerül! – vetette oda hanyagul, és a kislányok után iramodott.

De Bleki nem került meg. Eltűnt, elenyészett, nyoma veszett.

Nyikita nem sokáig búsult. Mellesleg nem is nagyon lett volna rá ideje: az iskolában elkezdődött a hosszú haj elleni harc.

Mennyi keserűséget okozott nekünk a hosszú haj! Nyikita nem akarta levágatni, olyan szeretettel, olyan állhatatosan növesztgette, jól is állt neki, majdhogynem megszépítette, és egyenesen büszkén viselte, mintha a hajában hordaná erejét és társadalmi tekintélyét.

Ám az aprócska asszony, az igazgatónő, hajthatatlan volt. Reggelente tanárok felügyeltek az iskola előcsarnokában, és tüstént borbélyhoz küldték a hosszú hajú diákokat.

Nyikita pedig azt követelte, hogy mutassák meg neki azt a kormányhatározatot, amelynek értelmében tilos hosszú hajat vi-

selni, és nem ment el a borbélyhoz. Nem hallgatott Varjára, szemrehányásainkra, kéréseinkre és fenyegetéseinkre, konokul csak a kormányrendeletet követelte. A tanárok elégedetlensége egyre nőtt, lavinaként duzzadt, levegőben lógott a botrány. Végül behívatott a pedagógustanács.

A pedagógustanácstól azzal az érzéssel tértem haza, hogy a fiam hajviselete nemcsak a közösség, a közvélemény provokálása, hanem államellenes bűntett is, én magam pedig, ha nem fogom ezt fel, súlyos politikai hibát követek el.

Semmit sem lehetett már tenni: emberünkre akadtunk.

Megmagyarázni Nyikitának, miben áll a hosszú haj viseletének erkölcstelensége, képtelen voltam, hiszen én magam sem tudtam.

És akkor a feleségemmel döntöttünk.

Nem, én döntöttem el, nem ő.

Rettenetes visszagondolnom. Hogy mikor, hogyan támadt ilyen képtelen ötletem, nem tudom. Egyszerre csak megfogalma-

zódott, lelkiismeret-furdalás nélkül: éjjel kell levágni Nyikita haját, amikor alszik.

– Nem, nem – mondta Varja –, nem szabad.

– De hát mit csináljunk? – kérdeztem.

– Nem tudom. De így nem szabad. Majd rábeszélem, meglátod.

Előtte már nemegyszer próbált beszélni Nyikita fejével. De nem tudta rábeszélni. Nem sikerült ez alkalommal sem.

– Nem, nem, mama – kántálta jókedvűen Nyikita az ágyból. – Jó éjszakát, ősök! Oltsátok el a villanyt!

– Ne makacskodj, Nyikita! – mondtam. – Hallgass anyádra, menj le reggel a borbélyhoz.

– Hagyjátok abba – könyörgött Nyikita –, azt hiszitek, a hajról van szó? Az elvekről. Te magad tanítottál arra, hogy ne adjam fel az elveimet. Igazam van, és te tisztában vagy ezzel. Ugye, igazam van?

Nem válaszoltam. Lehajoltam, hogy mint mindig, megcsókoljam elalvás előtt, ő pedig, mint mindig, könnyedén elhúzódott

– ki nem állhatta az efféle gyöngédséget. Éppúgy, mint én, gyerekkoromban. Nem sikerült megérintenem az arcát, a szám végigcsusszant a homlokán, és valahová a feje búbjára érkezett, gubancos haja közepére. Júdás-csókom egyáltalán nem bántott. Finom bőrének érintése, illatos, pihés feje gyengéd és édes érzéseket váltott csak ki belőlem, nem pedig lelkiismeret-furdalást és az árulás szégyenét.

– Jó éjszakát – mondtam, és eloltottam a villanyt, kimentem a szobából.

– Ugye nem teszed meg? – kérdezte könyörgő tekintettel Varja.

– De mit csináljak? – kiáltottam föl. – Mit?

– Nem tudom – mondta –, ez szörnyű.

– Menjél, kérlek, aludni...

De Varja nem ment el.

Ültünk a konyhában, és vártuk, mikor alszik el. Varja a Lityeraturnaja gazeta humoros oldalában igyekezett elmélyülni, de nem tudott olvasni, én teát ittam, kedvenc cukorkámmal. Kedvelem ezt a fajta édessé-

get, szeretem, ahogy egyre kisebbé válik a számban, szeretem szétrágni a kemény, édes masszát. Szopogattam kedvenc cukorkámat, és vártam.

Emlékszem, tökéletesen nyugodt voltam. Egyáltalán nem éreztem magam rettenetesen attól, amire készültem.

Eltelt egy óra.

Még félóra.

– Megyek – mondtam.

– Várj még – szólalt meg Varja –, legalább még egy félórát várj!

Vártam még egy félórát. Nem, ezt a félórát már nem vártam végig.

– Megyek.

Nem kapcsoltam fel a villanyt, nehogy felébresszem Nyikitát. A konyhából a fény halványan a szobába is bevilágított, és a félhomályban odalopóztam lábujjhegyen Nyikita ágyához, kinyújtott kezemben az ollóval.

Nyikita aludt. Meg sem moccant, amíg vágtam a haját. Meleg, még Nyikita-szaga volt a hajának. Kivittem a konyhába, és

egy újságpapirosba csavarva a konyhaasztal alsó fiókjába dugtam.

– Reszket a kezem – suttogta rémülten Varja.

Az én kezem azonban nem remegett, csak a szívem dobogott, mintha sokáig futottam volna. Attól a naptól kezdve állandóan ezt a fájdalmat érzem, kisugárzik a vállamba, a hátamba, nehezen lélegzem, mint most is a vonaton, magával ragad az ismeretlen messzeségbe.

Gyorsan és gondtalanul aludtam el. Nem álmodtam. Ma rettenetes érzés fog el, hogy hóhérmunkám után milyen gondtalanul aludtam el. A tudat, hogy bűnöző vagyok, aki orvul saját fiára lőtt, csak jóval később nyilallt belém, másnap reggel. Este még a becsületes emberek csendes, nyugodt álmát aludtam, bár a bűncselekmény már megtörtént, már a konyhában feküdt a fiam papirosba takart, legyilkolt haja, büszkesége és öröme.

Amikor Nyikita felébredt és rádöbbent, mi történt, csak halkan felkiáltott és elsírta

magát. Száraz szemmel, fejét hátravetve sírt, egész testében remegve nyüszített, mint az állatok. Rettenetes, végtelen kétségbeesés és bánat volt hangjában.

– Kicsi fiam, drágám, nem kell – mondogatta az anyja, én pedig elszörnyedve néztem rá. De még akkor sem fogtam fel, milyen mély a fájdalma, és milyen embertelen erőszakot hajtottam rajta végre.

– Elég, légy férfi, hát megéri ilyen semmiségekért? – kérdeztem, és felé nyújtottam a kezem, hogy megsimogassam.

Visszaborzadva hátrált előlem, és lerohant az utcára.

Attól a naptól kezdve nem tudok a szemébe nézni. Kerülöm a tekintetét.

Mostanában rosszul alszom. Éjféltájt felébredek, órákig fekszem a sötétben, és nem tudok elaludni.

Jó orvosnak és derék embernek tartanak. De ugyan miért? Miben áll a jóságom? Szavakban, csak a szavakban, a gyerekeimhez, a feleségemhez, az ismerőseimhez intézett erkölcsi prédikációkban – jó

néhány olyan próféta akad, aki hozzám hasonlóan másoknak hirdeti az emberszeretetet. Nem, ez nem önostorozás, egyáltalán nem. Keserű sajnálkozás, hogy már semmit sem lehet helyrehozni...

Ma Nyikita egész lényéből, a tekintetéből, a hallgatásából, mozdulataiból sugárzik az elővigyázatosság, nem az ellenségeskedés, csak az óvatosság. Mintha az én szavaimra, „nem kell", szándékosan a „kell"-lel válaszolna. Szavaim nem váltottak ki belőle semmiféle reakciót – Nyikita udvariasan végighallgatott, de ment a saját feje után. Elmúlt már az a paradicsomi idő, amikor megosztotta velünk minden örömét és gondját, minden nappal zárkózottabb, az énjét védi tőlünk. Azt a szörnyű éjszakát igyekeztünk mind a ketten elfelejteni, nem volt közöttünk gyűlölet, de barátság sem.

Esténként Nyikita eltűnt, ismeretlen vidékek felé vette az útját, miután gyorsan átlapozta a tankönyveit.

– Várj, hová mész? – kiáltott utána az

anyja, de Nyikita már bevágta az ajtót, és késő éjszakáig felszívódott. Hová, kihez, miért – erről nem tudtunk.

Ültünk és vártunk. Eltelt egy óra, kettő, három, már tizenegy, tizenkét óra is elmúlt, és még mindig nem volt sehol. Múltak a percek, és a percekkel futottak a mi éveink is. Egyetlen este alatt mennyire megöregedtünk Varjával. Leoltottuk a villanyt, hogy láthassuk a sötét, éjszakai utcát, én az ablaknál álltam, vártam, zsibbadtan rettenetes előérzeteimtől. És amikor Nyikita végre felbukkant a kihalt utcán, megkönnyebbülten és mindent megbocsátóan sóhajtottam fel.

– Jön – mondtam Varjának, és ő, megszabadulva a rémképektől, egy pillanatra a tenyerébe temette arcát. Nyikita hosszan, vidáman csöngetett, de alighogy ajtót nyitottunk és az anyja megpróbált észrevétlenül odahajolni hozzá, hogy megszagolja – nem ivott, nem dohányzott-e –, ő gorombán az arcába lehelt, és egyszeriben zárkózottá, idegenné vált.

– Hol voltál, rettenetesen aggódtunk érted – kérdezgette minden alkalommal Varja –, igazán, merre jársz, kisfiam?

Meg akarta simogatni a fejét, de Nyikita elhúzódott, és így felelt:

– Voltam, ahol voltam. – És lefeküdt aludni.

Kis idő múlva ismét hívattak az iskolába.

– Mit csináljunk? – kérdezte az igazgatónő. – Az ön fia újból állandóan megszegi a fegyelmet, rohangál a folyosón, lármázik, elgáncsolt egy alsóst.

Szeme kikerekedett, arca kipirult, egészen csinos lett; szép asszony volt, kissé rideg, de szép, és biztosan szerette őt valaki, valaki, aki gyengéd szavakat mondott neki. Igen, biztos volt valaki, aki gyengéden becézte, mert volt az arcában valami határozottan elbűvölő.

– Én figyelmeztettem a fiát – mondta a felháborodástól vörösre gyúlt arccal –, és mi történt? Azt válaszolta, hogy én személyi kultuszt teremtettem az iskolában. Már

megbocsásson, de ilyen arcátlan pimaszságot még életemben nem hallottam!

Otthon így szóltam Nyikitához:

– Megint panaszkodott rád az igazgatónő: nem férsz a bőrödbe.

– Rohantam a büfében, és nekimentem. Már ez is bűn?

– Goromba voltál vele.

– Hülye liba.

– Ne merészelj – mondtam –, ne merészelj így beszélni az idősebbekről!

– Még akkor sem, ha az idősebbek hülyék?

Istenem, milyen szánalmasak és erőtlenek voltak a szavaim. Szégyenkezve, szinte fizikai fájdalom árán rángattam őket elő magamból.

– Még akkor sem, ha az idősebbek hülyék? – ismételte meg, de kerülte a tekintetemet, megszánt. – Az a nő hülye, és ezt te is tudod jól.

– Megsértetted, bocsánatot kell kérned...

– Bocsánatot kérni? Tudod, mit mon-

dott? Hogy én egy szemét vagyok, hogy semmi jó nincs bennem, hogy börtöntöltelék vagyok. Börtöntöltelék, érted? Bocsánatot kérni?

Megfordult és elment, bevágta az ajtót.

Eltelt egy óra, kettő – ő sehol. Eltelt öt óra. Hat. Nem jött meg. Beesteledett, véget ért az este, éjszaka lett, és még mindig nem jött haza.

Varja a konyhában ült, arcát a kezébe temetve, mozdulatlanul, dermedten, akár egy jégcsap, melynek hidege szétsugárzott az egész lakásban, és csöndes rémületével engem is jéggé dermesztett.

– Varja, Varenyka – szólongattam. De nem válaszolt, meg sem moccant.

Nyikita éjjel három órakor jött meg. Részegen. Nem is hittem el rögtön, annyira vakon bíztam abban, hogy az én fiammal ilyesmi nem fordulhat elő, bár ebben a korban szinte már minden gyerek megízleli a bort. De Nyikita részeg volt. Az én fiam részegen hadonászva megpróbálta kifűzni

a cipőjét, de nem bírta, és cipőstül, ruhástul zuhant az ágyra.

– Részeg vagy – mondtam.

– Alszom – morogta –, hagyj békén!

Varja a konyhában zokogott.

– Ezt is megértük – mondtam.

– Aha, én részeg vagyok, te meg józan. Ti valamennyien jámbor, szent emberek vagytok, csak én vagyok alávaló szemét, semmirekellő... Jó éjszakát!

A falnak fordult. Pillantásom a tarkójára esett. A csupasz tarkójára, amelynek ékessége ott feküdt egy fiókban, a konyhában...

Ezen az éjszakán nem aludtunk Varjával. Hány ilyen éjszakánk volt már! Dermedten, hallgatva ültünk egymással szemben, szenvedéseink megszokott helyén – a konyhában. A falon gyermekkorom órája, az ősrégi „Móser és K" ütötte el a perceket – tik-tak, tik-tak. Az inga kérlelhetetlen szabályossággal lengett ide-oda. Oda, vissza, oda, vissza.

Ki a bűnös abban, ami történt? Én? Az

igazgatónő? Mind a ketten bűnösök voltunk, mind a ketten megtettünk mindent, hogy megtörjük a lelkét. Talán már csak egy kiút van – átíratni Nyikitát egy másik iskolába.

Az igazgatónő majdhogynem megörült ennek a megoldásnak. Fáradt, szomorú, gondterhelt volt, és mint mindig, meg volt győződve a saját igazáról. Azt mondta, hogy minden valószínűség szerint jobb lesz átvinni Nyikitát egy új iskolába, ahol nem ismerik a szemtelen kijelentéseit, lehet, hogy az új környezetben Nyikita is lehiggad. Kedvező jellemzést fog adni, hadd kezdhesse nyugodtan a fiú az új életet.

Jó volt, leereszkedő és szép. És arra gondoltam, hogy valaki nyilván szereti ezt az aprócska asszonyt, és gyengéd szavakat mond neki, hiszen csak van egy ilyen férfi, aki meggyőzi, hogy ő az életének értelme és bearanyozója. Az a valaki megcsókolja, és nem tud arról, hogy én mennyire szenvedek, mert nem tudom megvédeni ettől az asszonytól a fiamat.

Megköszöntem a pozitív jellemzésre tett ígéretét, és távoztam. Alig bírtam hazavonszolni magam. A testemet öregnek és tehetetlennek éreztem, nem idegennek, de nem is a sajátomnak, egy merő fájdalom voltam – nem volt egyetlen gondolatom, egyetlen kívánságom sem. Szinte visszhangzott bennem az üresség, akár egy kiszáradt régi kútban.

Végigmentem a lármás Lenin sugárúton, már sok éve itt laktam. Szerettem ezt a sajátos arculatú utat, amely a szemem előtt nőtt ki a külvárosi tájból. Mentem, de nem láttam semmit. Trolibuszok suhantak, autók száguldottak, emberek tülekedtek az üzletek előtt, én meg csak úgy keresztülhaladtam rajtuk, testük könnyű érintése a repülő pókháló érintésére emlékeztetett. Ők és én – más hullámhosszokon éltünk. A lármás, tarka, lüktető élet körhintaként forgott körülöttem, de én kívül estem a zajló forgatagon, mintha mindezt csak álmodnám, mintha az egész csak távoli em-

lék lenne. Léteztem, de nem éltem, mindent érzékeltem, de semmit sem éreztem.

Így vergődtem el a házunkig, és beléptem. Ahogy beléptem a lépcsőházba, meg kellett állnom, tarkómat a falhoz támasztottam, pihenésre kényszerített a fájdalom és a magány. A lépcsőfeljárat előtt egy ősrégi plakát függött. A központi fűtés radiátorán egy macska aludt. Minden olyan volt, mint mindig, és mégis más, a lépcsőházunk is idegen, hiába a macska és hiába a plakát, minden ugyanaz, mégis más, mintha maketté merevedett volna.

Nem mentem fel, újra kifordultam az utcára, az egyetem felé, a Lenin-hegy irányába vettem az utamat, a magányt keresve.

Az egyetem mögötti parkban füvet kaszáltak, és különös módon, a kaszák teljesen hangtalanul, szinte légüres térben mozogtak jobbra-balra, meg-megcsillanva a napfényben. A lekaszált fű engedelmesen hullott a fűre. Távolabb mentem egy kicsit, lefeküdtem a fűre. Éreztem, hogy a könnyek fojtogatnak, hogy mindjárt elsí-

rom magam, mint egy kölyök, de nem tudtam sírni. Nem voltak könnyeim.

Elfelejtettem, mi a könny! Ezer éve annak, hogy utoljára sírtam, már nem is emlékszem rá. Rettenetes, hogy nem tudok sírni. Elfelejtettem a könnyeket.

Csillogott a napfényben az egyetem felett elhúzó repülőgép, vékony kis felhőt hagyott maga után. Szerettem volna visszatérni a múltba és örökre ott maradni tisztának, fiatalnak, merésznek, hogy az ismeretlen katonasírból szólhassak azoknak a lelkiismeretéhez, akik élve maradtak. Milyen könnyű és nagyszerű dolog volt akkor meghalni. Könnyebb, mint ma élni.

Feküdtem, arcomat a meleg fűbe temetve. Nap és nedves föld szaga áradt belőle – egyszerre hűvös és meleg. És hirtelen megéreztem, hogy valaki a hátamat bökdösi, majd egy kicsit feljebb, a vállamat, a nyakamat. Óvatosan, érintése alig volt több, mintha meztelen testre nedves levél perdülne a fáról.

Valamikor réges-régen éreztem én már

ezt egyszer – az ismeretlen érintés gyöngédségét. Ezért is ismertem rá nyomban, sok év múltán. Felismertem, de csak félve hittem a sejtésemnek, nem emeltem fel a fejem, nem nyitottam ki a szemem.

Azután mégis felemeltem a fejem, és megláttam – a kiscsikót, amint hatalmas, ibolyakék szemével engem néz.

Moccanni sem mertem, nehogy elijesszem a látomást. De nem látomás volt: a lovacska párás leheletével beterített. Odanyújtottam neki a kezem, ő pedig bársonyos szájával végignyalta a tenyeremet.

Csendes, nyugodt érzés töltött el. Megkönnyebbültem. És éreztem, hogy igazi könnyeket sírok, mint gyerekkoromban, amikor anyámhoz búvva zokogtam, nyugalmat, megbocsátást és megértést keresve.

A kiscsikó egy darabig álldogált mellettem, azután lassan, karcsú lábait magasra emelve elindult, és elnyelte a néma messzeség.

Élni kellett. Fenékig üríteni öröm és bánat poharát.

Megbékült hangulatban, kiegyensúlyozottan, nyugodtan, tele reményekkel tértem haza. Miért lenne csak az igazgatónő bűnös abban, hogy a fiam eltávolodott tőlem? Tulajdonképpen hasonmások vagyunk, az igazgatónő meg én. Menj csak oda a tükörhöz, nézz bele, és kit látsz ott? Magadat? Őt!

Nyikita a díványon feküdt, lábai az égnek kalimpáltak, és a tudományos-fantasztikus könyvtár soron következő kötetét búj ta. Valahol a csillagközi űrben hajózhatott, a tankönyvei pedig az asztalon hevertek, egy halom füzet és mindenféle kacat között.

Leültem mellé. Gyors tekintettel rám pillantott, majd újra belemélyedt a könyvébe. Hát lehet úgy élni, ahogy mi élünk vele, kozmikus űrben, csak látszólag egymás mellett, de messzi egymástól, más naprendszerben? Hiszen ő is szeretne eljutni hozzám, lehetetlen hogy ne akarja, hogy meg-

halljam a hangját, és megértsem más bolygóról hozott anyanyelvét. Kinek kell először meghallania a hangot – nekem vagy neki? Nyilván mégiscsak nekem, mert neki a nehezebb, talán lehetetlen is megértenie az én nyelvemet, mert az annyira ősi, mint a kőkorszak embereinek artikulátlan üvöltése. .

– Légy szíves, tedd félre a könyvet – mondtam –, hallgass meg!

Letette a könyvet, és elidegenedett, távoli, elvadult, már-már ellenséges arccal várt. Olyan sok mindent akartam neki elmondani, ami mindkettőnk számára nagyon fontos lett volna, de amint megéreztem ridegségét, megijedtem, hogy semmit sem mondok el, hogy nem mondom el azt a legfontosabbat, amit már lehetséges, hogy régen el kellett volna mondanom, és ami, ha nem is segít abban, hogy egymásra találjunk, legalább egy keskeny ösvényt nyit egymás lelke felé. Nem voltam benne biztos, megért-e, megérett-e már annyira, hogy átérezze a fájdalmamat.

Mégis beszélnem kellett: nem most, majd egyszer, később emlékezni fog a szavaimra, és az emlékezés talán elvezeti a megértéshez.

Meg kell mondanom neki, hogy elárultam őt, mert az aprócska asszony cinkosává szegődtem. Miközben a tekintélyét védtem (mivel ez a szokás – a pedagógus tekintélyét őrizni kell), megtörtem a fiam akaratát. Beleegyezően bólintottam a tanárnak, mert azt hittem, ezzel megvédem a fiamat, holott magamat is elárultam, őt pedig rabságba kényszerítettem. Meg kell mondanom neki, hogy nem vezekelni akarok, nem is megbocsátást várok. El kell mondanom neki, hogy soha, semmiben se kössön kompromisszumot, legyen szilárd és állhatatos, mint a katona a tűzvonalban, ne alkudozzon a lelkiismeretével, még látszólag igen nemes indítékokból sem, hiszen ezért nem jár jutalom, csak rabság. Neki van igaza, a fiamnak, nem nekem. Meg kell ezt mondanom, hogy visszanyerje az önbizalmát: valamikor ő is apa lesz, és lehet,

neki is meg kell majd értenie, hogy gyermekeinknek, akiknek nincs igazuk, mindig igazuk van.

És tulajdon nyíltságomtól elérzékenyülten el is mondtam neki mindezt. Kifürkészhetetlen arccal hallgatott végig. Legalább egy-két szót vártam tőle, de hallgatott, nem nézett rám. Azután felállt.

– Vár egy lány. Megyek – mondta.

Űr támadt bennem, szenvedtem, szégyelltem magam a vallomásért, az önkínzásért, a tehetetlenségemért a fiammal és saját lelkiismeretemmel szemben. Az a nemes láng, a megtisztulás öncsalása, amely azokban a pillanatokban éltetett, amikor a beszédemet tartottam, elkeseredettséggé változott. Nemhogy közelebb kerültünk volna egymáshoz, még inkább eltávolodtunk.

– Drága, butuska kisfiam – mondtam, és szerettem volna átölelni, de ellenségesen, majdhogynem gyűlölködve fordult el. – Ne csináld ezt, gyere, beszélgessünk – mondtam –, kérlek. Azt akarom, hogy megértsük egymást.

– Ugyan, minek?! – kiáltott fel, és elszántan szegezte rám a tekintetét. – Ne félj, nem fogok inni, utálom. De az előtt a liba előtt sem alázkodom meg, ne reménykedj.

– Azt hiszed, azt akarom? Őszinte szerettem volna lenni veled...

– Minek nekem a te őszinteséged? – vágott közbe majdnem sírva. – Nem kell gyónnod! Hogyan tudsz, miért beszélsz így magadról? Tényleg nem értesz? Te a számomra háborús hős voltál, büszke voltam rád... Nem, te semmit sem értesz...

Nyelte a könnyeit, igyekezett, hogy ne vegyem észre, legyintett és elment.

Nem, nem akkor, nem rögtön, csak jóval később értettem meg, hogy az őszinteségemmel nemhogy megszilárdítottam volna a fiam bizalmát, hanem majdnem végleg elvesztettem... De mégsem, egy pillanatig sem sajnálom, helvesen, jól cselekedtem: az évekkel Nyikita majd mindent megért. Tényleg érti, ugye? Gyenge a reménység, erős a kívánság...

...Hová utazom? Miért? Hol van Tra-

vuskin, akiről elfelejtkeztem? Élt-e egyáltalán, vagy az emléke – csak a képzelet játéka?

Háború volt. És a háborút én egy fagyos lövészárokban éltem meg, egy ismeretlen magaslat előtt, egy vacak kis dombocska tövében, amelyet bármi áron be kellett vennünk. Ez a dombocska volt az én háborúm, az én frontom. Odakésztunk hozzá, éjjel-nappal ostromoltuk. És hullottunk, hullottunk, hullottunk... Szembe kellett szállnunk a halállal ezért a rettenetes magaslatért. De élni szerettünk volna, úgy szerettünk volna élni...

Végre bevettük a magaslatot, majd egy év kimerítő harc után. Más katonák más frontokon küzdöttek, városokat szabadítottak fel, Moszkva köszöntötte őket, de minket senki sem köszöntött. E magaslat tövében, Pogoreloje falu mellett, a valdaji mocsarakban kezdődött és végződött az én háborúm.

Hová utazom? Kicsoda az a Travuskin? Miért hozzá utazom, és miért nem ahhoz a

roppant tömegsírhoz, a dombhoz, amelynek neve sincs, csak rettenetes száma – 035?...

A Krimszkaja Pravda remeg a szemem előtt...

Akkor, azon a viharos szevasztopoli éjszakán újra találkoztam a háborúval...

A szállodában lüktetett az élet, lakói vidáman mulatoztak, csak én és ő, az az asszony, mi ketten különültünk el tőle, kettesben voltunk, befelé figyeltünk, a bennünk születő érzésre. A világ is megváltozott, mesebelien jó és magasztos lett, mi pedig minden perccel fiatalabbak, ifjak és ártatlanok lettünk.

Az utcán, az ablak előtt himbálódzott egy lámpa, ide-oda imbolygó visszfénye a lábunk előtt, a padlón hullámzott.

Meleg volt, az asszony ledobta válláról a kendőjét, csak egy rövid ujjú blúzban maradt. Felriadtam, és megpillantottam azt, amitől minden egészen megdermedt bennem.

A nyaka, a válla, a karja – minden csupa

forradás volt, mintha tetoválták volna. Ráismertem a forradásokra – golyótól származtak.

Hát csakugyan nem jön már el a felejtés soha? A háború örökké állhatatosan követni fog engem és másokat is, akik nem tudtak akkor meghalni?

Megpillantottam a forradásokat, és a világ újból visszanyerte a maga valódi, igazi arcát, és nem volt többé már férfi és nő – két katona találkozott hosszú távollét után.

Az ablakon túl fütyült, tombolt a szél, a hullámok tüzérségi össztűzre emlékeztető hangokat hallattak, míg a rakpart köveit csapkodták. Valóságos pokol volt az, túl az ablakon: rettenetes, nyugtalanító és olyan végzetszerű minden, mint csata előtt, a távoli, el nem felejtett háborúban.

Elértette a tekintetemet, újra sietősen beburkolózott a kendőjébe, sőt mintha el is pirult volna. Ugyan miért pirult el, mitől jött zavarba?

– Maga volt a fronton... – Nem is kér-

dezte, hanem szinte szomorúan megállapította.

Még sokáig ültünk ott a keskeny kanapén, már semmiről sem beszéltünk, semmit sem meséltünk el, nem magyaráztunk és nem emlékeztünk, ültünk, mint az éjszakai fedezékben, a háború könyörtelen hangjait hallgatva, az ütközet előtti feszült órákban.

– Mennem kell – szólalt meg végre. – Isten vele!

– Viszontlátásra – feleltem, lehajoltam, és kezet csókoltam.

Szégyenlősen elmosolyodott, ujjával könnyedén végigsimította az arcom, és elindult a folyosón a szobája felé.

Ennyi. Így váltunk el.

Nem tudom őt elfelejteni. Semmit sem tudok róla, de mégis, mintha mindent tudnék, mintha az egész életünket egymás mellett éltük volna le. És bár csak most, az újságból tudtam meg, hogy a háború alatt pilóta volt, ennyi meg annyi bevetésben vett részt, ennyi meg ennyi ellenséges repülőgépet semmisített meg, hogy jó né-

hány kitüntetés birtokosa volt, hogy a háború után továbbtanult, és könyvtáros lett, a szimferopoli Művelődési Ház vezetője, a területi tanács küldötte lett, ám mindez számomra csak a felszín, mert én többet tudok róla, tudom a legfontosabbat.

Az újság előttem fekszik, régi, háromhónapos. Tehát már három hónapja élek nélküle...

Ugyanazon a reggelen utazott el, a szél lecsendesedett, a tenger elnyugodott, és a vonatok menetrend szerint, rendesen közlekedtek. A repülők is felszálltak: másnap este már otthon voltam, Moszkvában.

Otthon pedig... Otthon aznap hihetetlen dolog történt...

Hisznek önök a szellemidézésben? Hisznek abban, hogy a nemlétből elő lehet szólítani vagy feltámasztani azt, aki már régen elporladt a sírjában? Micsoda ostoba kérdés! Persze hogy nem. Én sem hiszek. És ha hívom, hívom, hívom az örök sötétségbe eltávozottat, ha egész életemben egyre csak hívom, lehetséges-e, hogy mégiscsak

testet ölt, és megjelenik elkeseredett szólongatásomra? Ostobaság, ugye?

Alighanem mindazt, ami azon az estén történt, csak álmodtam. Nyikita nem volt otthon, Varja, miután hazajöttem, leszaladt a boltba, én pedig az utazástól fáradtan ledőltem a díványra, és nyilván elaludtam.

Csengetésre ébredtem. Kinyitottam a szemem, és tovább feküdtem, hallgattam a csengőt, és sehogy sem tudtam felkelni és ajtót nyitni. De rajtam kívül senki más nem volt, aki kinyissa.

És a megérzésekben hisznek-e? Persze, nem. Én sem hiszek. Persze hogy akkor semmit sem észleltem, semmit sem éreztem meg, egyszerűen csak feküdtem, és hallgattam, hogyan csörömpöl az előszobában a csengő, nem akartam felállni, lusta voltam felállni. Azt csak most találom ki, hogy valamiféle ködös előérzet kerített a hatalmába. Mintha valami belém nyilallt volna, sürgetett volna, mintha egy hang így szólt volna: siess, különben az, aki csönget, elmegy, és nem szabad, hogy elmenjen, én

felugrottam és szinte futottam az előszobába.

Ajtót nyitottam. És nem csodálkoztam, amikor egy ismeretlen ezredest pillantottam meg, aki kicsit zavartan és félszegen nézett rám.

Persze, most már csak úgy gondolom, hogy rögtön ráismertem. Hogyan is ismerhettem volna rá, ha sohasem láttam?

Nem ismertem meg, de megéreztem, hogy ez *ő*, és senki más. Még semmit sem mondott, vagy az is lehetséges, mondott valamit, de izgalmamban nem hallottam vagy nem értettem, én pedig már szélesre tártam az ajtót, betessékeltem, mint egy régen várt ismerőst. Egyébként tényleg régi jó ismerősöm volt, kis híján a második énem, majdhogynem a lelkiismeretem.

Nem látszott, hogy mennyire nyugtalan vagyok, nyugodtnak látszottam, de a szívem majd kiugrott a helyéről. Nem emlékszem, gondoltam-e akkor arra, hogy aki előttem áll, az az elhunyt, a légi csatában sok évvel ezelőtt megölt férfi? Nem, azt hi-

szem, nem gondoltam rá. Nem, nem is annyira csodálkoztam, mint inkább váratlanul belém villant, lelepleztek. Mintha végre napvilágra került volna egy régi bűntény, elfogtak, és most viselem a büntetést azért, mert valamikor elvettem a más menyasszonyát.

Ősz hajú, megnyerő arcú, határozott, férfias jelenség volt, áttetsző, világos szempárral. A tekintete nem tetszett, rideg és csökönyös szeme volt, érzések nélkül. Jókötésű, erős, derék férfi, láthatólag nem viselték meg betegségek.

Azt kérdezte tőlem, itt lakik-e Varvara Anatoljevna, elmagyarázta, hogy diákkora óta ismeri, hogy már régen szerette volna meglátogatni, de valahogy sosem jött ki a lépés, de lám, most sikerült. Még mondott valamit, de szinte már nem is hallottam, mondtam, hogy Varja nemsokára megérkezik, bevezettem a szobába, és magára hagytam.

Otthagytam, mert magamnak is egyedül kellett maradnom néhány percre, hogy

összeszedjem a gondolataimat, és felfogjam, mi is történt. De a gondolataimat így sem szedtem össze, visszamentem hozzá, és mindenféle jelentéktelen dolgokra tereltem a beszélgetést. A fődologról nem beszéltünk, ő sem kérdezett engem semmiről, és nem érdeklődött semmi iránt sem.

Azután tudtam meg, hogy vele is az a háborúban igen gyakori história esett meg, hogy felvették az elesettek listájára, bár nem halt meg a légi ütközetben. Csodával határos módon életben maradt, sokáig hányódott a különböző kórházakban, újra harcolt, Moszkvába már nem tért vissza a háború után, hanem elutazott Szibériába, ahová a hozzátartozóit evakuálták. Ma is ott él.

Mindezt később mesélte el Varjának, de addig csak ültünk, és fecsegtünk az időjárásról, filmekről, a gyerekekről – neki is két gyereke volt, és éppúgy, mint nekünk – egy felnőtt lány és egy kamasz fiú, Nyikitával egykorú.

Vártuk Varját. De Varja csak nem jött.

Sokáig vártunk. Végre zörgött a kulcs a zárban. Kimentem az előszobába, elvettem Varjától a bevásárlószatyrot. Rám nézett, és idegesen megkérdezte:

– Történt valami?

– Igen – feleltem –, vendégünk van. Ne ijedj meg, ne csodálkozz! Menj, üdvözöld, maradj vele, én lemegyek borért.

– Ne ijesztgess – suttogta –, ki az?

– Nem ijesztgetlek, régi barátod...

– A barátom? – Egész testében megfeszült és elsápadt. – Miféle barát?

– Menj be – mondtam, ügyetlenül arcon csókoltam, és kimentem a lépcsőházba.

Remegtem, a szívem úgy ütött, mint az elromlott ingaóra, álltam a falnak támaszkodva, végre leküzdöttem a remegést, lementem az udvarra, és a jókedvű, szenvedélyesen dominózó csapathoz csatlakoztam.

Nem mentem el borért, és szándékosan nem is mentem haza. Ültem, dominóztam. Egy órát játszottam, kettőt, sokáig játszottam, a szürkület már előkúszott a résekből.

Varja rám talált, hazavitt.

A lépcsőn, az ajtónk előtt megállt, felém fordította feszült arcát.

– Fura ember vagy, te buta – mondta gyengéden, és mintha csak szerelmet vallana, arcon csókolt.

Ismerős volt nekem az a csók – óvatos, félénk, szégyenlős –, annak a régi, lépcsőházbeli csóknak volt ez a megismétlése, amely eldöntötte a sorsunkat, és amelyet nem tudok elfelejteni.

Eltelt az egész élet, beköszöntött az öregség, a legszebb éveink elmúltak, és végre mégis, mintha kivártam volna az óhajtott szót. Nem vigasztalni akart a csókkal, Varja sohasem hazudott, nem tudott hazudni még az apró dolgokban sem, a legegyszerűbb helyzetekben sem. De ebben a csókban, amely a ránk törő öregségből visszatérített minket a távoli ifjúságba, őszinte érzelem volt. Vajon a férfi, aki elvette tőlem egykor a szerelmet, nem azért tért-e vissza a másvilágról, hogy visszaadja nekem ezt a szerelmet?

Egyébként nem késett-e el Varja ezzel a vallomással, szükségem van-e rá most, nemcsak keserűség-e a számomra az ő félénk, riadt csókja?

Hogyan éljünk most?...

...Szevasztopol gyönyörű volt azon a reggelen. A nap lágyan, bőkezűen simogatta a földet és az embereket. A tenger, annyi baj okozója, szégyenlősen csapdosta a szétzúzott rakpartot. Fehér medúzák ringatóztak az áttetsző vízben, rikoltoztak a sirályok, a kikötőben jókedvűen próbálgatták a gőzösök hangjukat.

Jártam az utcákat – fel-le, előre-hátra – fáradtság nélkül, észre sem vettem az idő múlását, a megújulás és megtisztulás örömteli érzésével voltam tele. Az éjszakai bánat eltűnt, lelki nyugalom, az önmagammal való megbékülés és életöröm került a helyébe.

Az asszony elutazott, de körös-körül minden az ő szellemét árasztotta.

Hogy rohan az idő, milyen gyorsan száguld a vonat! Nem tudom, mi fáj, mintha

semmim se fájna, mégis az egész testem szenved, akárha minden elmozdult volna bennem a helyéről, és most megszokott helyüket keresnék.

Kibírhatatlanul fülledt a levegő. Ha megállna a vonat, legalább egy pillanatra ki lehetne menni, szippantani egyet a friss levegőből, lefeküdni egy másodpercre a lágy fűre, és akkor minden elmúlna... Legalább egy másodpercre állna meg a vonat!

...Csodák nincsenek, mégis, a vonat mintha meghallotta volna fohászaimat, egyre lassít, és végül tényleg megáll. Nem tudni, hol, nem tudni, miért, magas, harmatos fűvel benőtt, reggeli rét közepén.

„Nagyszerű – gondolom –, csodálatos. Milyen remek dolog, hogy megállt a vonat: mégiscsak sikerül, mégiscsak boldog ember vagyok."

Leszállok, örülök a szerencsémnek, a boldogságnak, rálépek a földre, teleszívom magam a tiszta erdei levegővel, megkönnyebbülök.

Mehetünk, de a vonat áll, tehát van

időm, lefekhetem a fűre – és akkor már minden kívánságom teljesül, mint a mesében. Futok lefelé a réten, egyre távolabb a vasúttól, és leheveredek a fűre. A fű egyszerre meleg és hűvös.

Jólesik, hogy fekhetek, csendben, nyugodtan, izgalom nélkül, megbékülve, ismét tele reménnyel és hittel. Most tudom, hogy minden jól alakul, sikeresen végződik, mert az élet olyan szerző, aki szereti a szerencsés befejezéseket. Miután felállította az akadályokat, a végén mégiscsak nagylelkű és igazságos a hőseihez. Ezért sem kell nyugtalankodni, és semmin sem kell nyugtalankodni és semmin sem sajnálkozni: minden a lehető legjobban végződik – az aprócska asszony is belátja a tévedését, Varja elfelejti azt, amit nem tudott elfelejteni, és meggyógyul, az okos emberiség örökre lemond a háborúról, és egyetértésben fog a világon élni. És az én utam az ismeretlen messzeségbe, Travuskinhoz, az ifjú katonához, szintén jól végződik majd:

megtalálom őt, megadom az adósságom, és ő leveszi a vállamról a bűneimet...

A fájdalom ismét visszatért hozzám, felnyögtem, de rögtön rájöttem, hogy amilyen gyorsan jött, ugyanolyan gyorsan el is múlt, és már csak úgy, ok nélkül nyöszörgök. Nyugodt voltam, jó volt feküdni, sőt kellemes, mintha jóllaktam volna egy tál ízletes ételből. Mintha köleskásából laktam volna jól. Lám, milyen mulatságos, a köleskása jutott az eszembe, mintha nem is létezne finomabb étel. Ezer éve nem ettem már, csak a gyerekkoromban – anyám gyakran főzött. De hiszen gyerekkoromban sem állhattam semmiféle kását, és most sem szeretem – ugyan miért éppen a köleskása jutott az eszembe? „Micsoda ostobaság" – gondoltam, és felnyögtem az újabb fájdalomtól. És elnevettem magam arra a gyáva gondolatra, hogy ne adj Isten, itt végzem, csendesen meghalok a magas fű közt, a napsütötte réten, vadvirágok között. Persze szép, valószínűtlenül szép halál, de mégiscsak várni kellene: ki fog Var-

jának segíteni leélni az életét, ki védi meg Nyikitát az aprócska asszonytól? És az új farmer? Már megígértem neki egy új farmert... Nem, egy kicsit még türelemmel kell lenni.

Kinyitottam a szemem, és egy hosszú szárú, kis kék virágot pillantottam meg, harangvirág lenne? Napsugár játszott rajta, egy bársonyos méhecskét láttam, és elnevettem magam az aggodalmaimon. A fájdalom eltávozott, megkönnyebbültem, öröm és nyugalom töltötte el a testem. Jól éreztem magam, megbékéltem, tudtam, hogy ebben a pillanatban az emberek teszik a dolgukat a földön, repülőgépen repülnek, személy- és teherautókon utaznak, városokat építenek, gyerekeket nevelnek, a Holdon járnak, gabonát vetnek, vasat kovácsolnak, betegeket gyógyítanak – mindenféle dolguk van –, nekem pedig nincs most semmi dolgom, pihenek, élvezem a nyugalmat.

Susog a fű a szélben, lehunyt szemmel fekszem. És szándékosan nem nyitom ki,

mert tudom, minek kell most történni. Hiszen voltam én már így egyszer, valamikor: feküdtem a fűben, sütött a nap, a fájdalom fojtogatott, és akkor, a legnehezebb pillanatban odajött ő, és lélegzetével betakart.

Valóban, én tudom, hogy most is eljön a réten élő kiscsikó. Lám, itt van, eljött, nem csalt meg a sejtelmem, áll a kiscsikó, ibolyakék, gyönyörű szemével engem néz. Nevetek, kinyújtom a kezem, és ő nedves, bársonyos szájával megérinti a tenyeremet. Azután kecses, vékony lábait magasra emelve elszalad.

Fut, megtorpan egy pillanatra, majd újra nekiindul, mintha csak maga után hívna. Váratlanul a fű közül – ugyan, hogy került ide? – előugrik egy fiatal állat, egy kölyökoroszlán, és mellette fut tovább. Vigyázva fut mellette, mintha csak őrizné a jóságos kiscsikót.

Majdnem boldogan nézek utánuk; még van időm, a vonat még áll.

Vége

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
Felelős kiadó Kardos György
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (798945 80)
Sylvester János Nyomda 79/2672 Szombathely, 1980
Felelős szerkesztő Osztovits Ágnes
Műszaki vezető Sebestyén Lajos
Tipográfus Fraunhoffer Péter
Fedélgrafikus Pécsi Gábor·Kiadványszám 4494
Megjelent 7 (A/5) ív terjedelemben · MA 3631

ISBN 963 271 184 X
ISSN 0134–1359

„... Sokáig nem tudtam, hogy tiltott szerelem vére folyik ereimben, hogy törvénytelen kapcsolat gyümölcse vagyok, öröm és gyönyörűség anyámnak, bűn és szenvedés apámnak.

Kezdetben apám számára ez a szerelem tényleg bűn volt, de anyám egész életét beragyogta. Nem kettőnket szeretett élete utolsó napjáig, hanem csak egyikünket – őt, apámat. Benne engem látott, bennem őt. Én – ő voltam. Azért is jöttem a világra, hogy emlékeztessem a szeretett férfira.

... Anyám önfeledten szerette apámat, fanatikus megszállottsággal. De hogy miért nem éltek együtt – nem értem fel ésszel. Nem értettem, miért nem él velünk, miért él valahol Szibériában a feleségével, akit nem szeret... Bár anyám azt mondta, igenis lehet két asszonyt szeretni, s az embereknek kötelezettségeik vannak, hogy apám nem hagyhatja el súlyosan beteg feleségét, én csak nem tudtam megmagyarázni magamnak, miért azt az asszonyt sajnálja apám, és miért nem minket. Hiszen ha ahhoz az asszonyhoz jó, kegyetlen magával is, velem és anyámmal is. Még felesége halála után is majdnem két évig élt egyedül apám, távol tőlünk."